

VESTNIK

delavcev

na

področju

socialnega

dela

Vsebina

	Stran
Uvodna besedila o rejništvu - statistika	5
Prof. dr. Dragica Ventrčanin	
Rejništvo kot oblika rešitve socialno agresivnih otrok pri nas od leta 1945-1955	10
Prof. dr. J. Kralj	
Človek v rejništvu - 10 let	15
VESTNIK DELAVCEV NA PODROČJU SOCIALNEGA DELA	
Prof. dr. J. Kralj	
Rejništvo v slovenski pedagogiki	23
Prof. dr. J. Kralj, prof. dr. socialnega dela	
Knjige socialnega delavca pri izvajanju rejtva	32
Mag. dr. J. Kralj, prof. dr. psih.	
Metode psihološki problem reševanja adaptacije najhujših otrok	39
Član Marjan	
Preverjanje kompetenc rejtva	46
Mag. dr. J. Kralj, prof. dr. psih.	
Rejništvo, socialna pedagogika in pedagogika	53
Prof. dr. J. Kralj	
Rejništvo in socialna pedagogika	60
Prof. dr. J. Kralj	
Rejništvo in socialna pedagogika	67
Prof. dr. J. Kralj	
Rejništvo in socialna pedagogika	74
Prof. dr. J. Kralj	
Rejništvo in socialna pedagogika	81
Prof. dr. J. Kralj	
Rejništvo in socialna pedagogika	88
Prof. dr. J. Kralj	
Rejništvo in socialna pedagogika	95
Prof. dr. J. Kralj	
Rejništvo in socialna pedagogika	102

Posebna številka

3-4

1977

Vsebina

	Stran
Posvetovanje o rejništvu - stališča	5
Prim.dr.Dragica Vendramin	
Rejništvo kot oblika zaščite socialno ogroženih otrok pri nas od l. 1926-1955	10
Ela Zupančič	
Razvoj rejništva v Sloveniji od leta 1955 dalje	16
Dr. Karel Zupančič	
Pravni položaj rejnika po slovenski družinski zakonodaji	23
Vida Miloševič, dipl.ing.socialnega dela	
Vloga socialnega delavca pri izvajanju rejništva	32
Slavica Pogačnik-Toličič, prof.psih.	
Nekateri psihološki problemi socialne adaptacije majhnega otroka	39
Čonč Marjan	
Prevzgojni aspekt rejništva	45
Ana Špat, Branko Gartner, Slavka Oman	
"Izbor, vodenje in izobraževanje rejnic"	56
Krumpak Jelka s sodelavci	
Rejništvo telesno prizadetih otrok v mariborski občini	63
Marija Breznik	
Rejništvo slušno prizadetih otrok	74
Andreja Drnovšek	
Mati z otrokom v rejniški družini	80

POSVETOVANJE O REJNIŠTVU

Bled od 13. do 15. 4. 1977

Cilji posvetovanja:

- ugotoviti dosedanje razvoj rejništva pri nas
- skrbeti za nadaljnji razvoj rejništva.

Posvetovanje je potekalo v obliki delav-
skih skupin, ki so se ukvarjale s proučevanjem različnih delav-

REJNIŠTVO V SR SLOVENIJI

Na posvetovanje o rejništvu se je udeležilo 25 delav-
skih skupin, ki so se ukvarjale s proučevanjem rejništva

Referati z jugoslovanskega posvetovanja
o rejništvu, Bled, april 1977

- razvoj rejništva
- pravni vidik
- pedagoško - psihološki vidik
- ugotovitev prakse.

Posvetovanje se je ukvarjalo s proučevanjem rejništva v Sloveniji in drugih republikah po SR. Posvetovanje je potekalo v obliki delav-
skih skupin, ki so se ukvarjale s proučevanjem rejništva v Sloveniji. Udeleženci so pripravili referate, ki so jih pred-
stavili na posvetovanju. Referati so bili razdeljeni v štiri skupine: razvoj rejništva, pravni vidik, pedagoško - psihološki vidik in ugotovitev prakse.

1. Rejništvo je oblika dela, ki je sestavljeno iz različnih vrst in proučevanja in raziskovanja. Rejništvo je sestavljeno iz različnih vrst dela, ki so povezane s proučevanjem rejništva v Sloveniji in drugih republikah po SR. Rejništvo je sestavljeno iz različnih vrst dela, ki so povezane s proučevanjem rejništva v Sloveniji. Udeleženci so pripravili referate, ki so jih predstavili na posvetovanju. Referati so bili razdeljeni v štiri skupine: razvoj rejništva, pravni vidik, pedagoško - psihološki vidik in ugotovitev prakse.

POSVETOVANJE O REJNIŠTVU

Bled od 13. do 15.4.1977

Cilj posvetovanja:

- ugotoviti dosedanji razvoj rejništva pri nas
- načrtovati nadaljni razvoj rejništva.

Posvetovanje je organizirala Zveza društev socialnih delavcev Slovenije skupaj z Republiško skupnostjo socialnega skrbstva Slovenije in Saveza društava socialnih radnika SR Srbije, Interesne zajednice socialne zaštite SR Srbije in Zajednice socialne zaštite grada Beograda.

Za posvetovanje o rejništvu je 32 referentov prijavilo 33 referatov. Vsi referati so bili tiskani pred posvetovanjem in so jih dobili udeleženci prvi dan posvetovanja. Referati so obravnavali v glavnem štiri vidike:

- razvoj rejništva
- pravni vidik
- pedagoško - psihološki vidik
- ugotovitev prakse.

Posvetovanja se je udeležilo 160 strokovnjakov na področju rejništva. Iz Slovenije je bilo 82 udeležencev, iz drugih republik pa 78. Posvetovanje je uvedla Marija Cigale, pomočnik predsednika Komiteja za zdravstveno in socialno varstvo SR Slovenije. Udeleženci so sprejeli družbeno naravnost iz tega referata in se soočali s stališči in mnenji iz drugih prispevkov ter sprejeli naslednja stališča:

1. Rejništvo je oblika skrbi za otroka, ki je nastajalo tudi v preteklosti iz različnih potreb otroka, ki ostane brez svoje družine. Razvijalo pa se je vedno v odvisnosti od splošnega družbeno ekonomskega stanja. Posebno kvaliteto si je ta oblika zaščite in skrbi za otroka pridobila v NOB, ko je bilo sodelovanje med starši in rejniki izraz pripadnosti enakim družbenim ciljem, čeprav se osebno niti poznali niso. To kvaliteto, ki jo lahko že označimo kot podružbljanje skrbi za otroka, moramo razvijati tudi vnaprej.

2. Rejništvo je v pogojih naše samoupravne socialistične družbe še vedno pomembna oblika skrbi za otroke, ki dopolnjuje druge in bo za določeno število otrok tudi vnaprej potrebna. Razvijati pa jo moramo v skladu s potrebami določenih okolij in jo povezati tudi z oblikami dnevnega vzgojnega varstva otrok in jo dopolniti z obveznimi programi za otroka v predšolskem obdobju v skladu s programi predšolske vzgoje, ki so po obsegu različni v posameznih republikah in pokrajinah in jih označujemo kot osnovni ali minimalni.
3. Za vsakega otroka, ki ne more živeti v lastni družini, je potrebno izbrati tako obliko varstva, ki je zanj najustreznejša. Izbira varstva zavisi od starosti otroka in od njegovih osebnostnih lastnosti in nagnenj.
4. Ugotovljeno je, da je še vedno veliko število otrok, ki jih nameščamo v rejništvo zaradi stanovanjskih vprašanj ali slabega ekonomskega stanja staršev. V sistemu samoupravnega organiziranja obstajajo možnosti, da se taka vprašanja rešujejo na drug način in to v naslednjem obdobju ne bi smel biti razlog za nameščanje otrok v rejniško družino.
5. V otrokovo korist se poslužujemo popolne posvojitve in v takih primerih, ko zagotovo vemo, da otroci ne bodo nikoli živeli s svojimi starši, čimprej uredimo posvojitve.
6. Ugotovljeno je, da so najbolj uspela rejništva, ko je bil otrok nameščen v rejniško družino v najzgodnejši življenjski dobi. Zato ne bi smeli pri nameščanju otrok v rejniško družino postavljati starostnih omejitev, niti jih ni potrebno predhodno nameščati v stacionarne zavode. Upoštevati pa moramo strokovna dogajanja, da otroka od 6. do 18. meseca ni dobro premeščati iz ene oblike skrbi zanj, v drugo, ker je v tej življenjski dobi otrok najtežje prilagodljiv.
7. Pri izbiri rejniških družin in namestitvi otrok je potrebna večja koordinacija dela z zdravstveno službo in sodelovanjem s krajevnimi skupnostmi in strokovnimi službami.
Za nameščanje otroka v rejništvo moramo najprej upoštevati potrebe in koristi otroka in temu podrediti formalnosti v postopku.
8. Rejniški družini je potrebno nameniti posebno pozornost:
 - pri izboru upoštevati njeno povezanost z okoljem

- jo pripraviti za njeno vlogo nasploh
 - jo pripraviti za sprejem določenega otroka
 - vzpostaviti z njo kontinuirano delo
 - jo usmeriti v sodelovanje z vzgojnovarstvenimi, zdravstvenimi in skrbstvenimi organizacijami, da bi bilo njeno delo z otrokom kar se da usklajeno z družbenimi smotri.
9. V okviru posameznih republik oziroma pokrajin moramo pomenotiti kriterije za izbor rejniških družin in financiranje.
10. Kontinuiteta dela med strokovnimi službami skupnosti socialnega skrbstva in centri za nameščanje otrok v rejniško družino ne sme biti prekinjena po namestitvi otroka v rejništvo.
- Strokovne službe samoupravnih interesnih skupnosti morajo centrom za nameščanje otrok v druge družine posredovati podatke o otrocih v rejništvu.
11. Prizadevati si moramo za ureditev poklica rejnik, rejnica.
12. Rejništvo moramo razvijati predvsem v urbanih naseljih. V iskanje primernih rejniških družin moramo vključiti tudi krajevne skupnosti.
13. Delo rejniških družin in njihovo vlogo pri skrbi za otroka moramo družbeno ovrednotiti in jim priznati njihov pomen pri vzgoji otrok. Nagrada za njihovo družbeno pomembno vlogo je lahko v obliki odlikovanj, oziroma drugih družbenih priznanj.
14. Občinske skupnosti socialnega skrbstva, predvsem strokovni delavci, ki delajo na področju rejništva, morajo stalno, sistematično in kontinuirano usposablјati rejniške družine in se pri tem posluževati vseh možnih oblik usposablјanja, kot jih navajata referata tov. Vide Milošević in tov. Ane Špat.
15. Vse delovne organizacije, ki opravljajo naloge v zvezi s programi za delo z otroki, je potrebno čimbolj vključevati v reševanje rejniške problematike in v njihove programe vnašati tudi to dejavnost, da bi jo dejansko iz zasebne oblike oblikovali kot družbeno obliko skrbi za otroka.

16. Vse oblike skrbi za otroka v rejništvu moramo čimbolj približevati normalnim življenjskim pogojem, da se tako ublažijo čustveni stresi in prepreči nadaljna motenost. Otrok tudi v tej obliki skrbi zanj ne sme biti izpostavljen in ga moramo kar najbolj vključiti v normalne pogoje življenja ter opravljati delo z njim ali zanj tako, kot z ostalimi otroki.

17. Otroke v rejništvu moramo spremljati do popolne osamosvojitve, ne glede na starost.

Za otroke iz rejniških družin, ki odrastejo in se usposobijo za samostojno življenje, smo dolžni zagotoviti sredstva za prve korake v življenje tako, kot omogočajo to starši svojim otrokom.

18. Osnovna naloga posameznih strokovnih služb in izobraževalnih institucij je nenehno izobraževanje socialnih delavcev in drugih strokovnih delavcev na področju rejništva.

19. Rejniške družine, ki imajo vedenjsko motene otroke, potrebujejo večjo strokovno pomoč, ki so jim jo dolžni zagotoviti tako strokovne službe samoupravnih interesnih skupnosti, kot druge institucije, ki se ukvarjajo z vzgojno motenimi otroki.

20. V rejniške družine naj se nameščajo tudi otroci z motnjami v telesnem in duševnem razvoju. Potrebno pa je zagotoviti izobraževanje tudi teh rejniških družin.

21. Slušno prizadete otroke je potrebno namestiti izključno v rejniške družine, ne pa v domove, ker je to nujno potrebno za otrokovo govorno rehabilitacijo.

22. Otroci, ki so mentalno ali fizično retardirani in bivajo v posebnih šolah oziroma domovih, naj bodo tam le v času pouka, ali kadar je to neizogibno potrebno, sicer pa naj preživljajo počitnice, praznike in vikende v družinah.

23. V večji meri je treba vključevati otroke iz rejniških družin v vzgojno varstvene zavode, obvezno pa v krajši vzgojni program pred vstopom v šolo.

24. Razširiti in razvijati posebno obliko rejništva za matere z otrokom v času trajanja porodniškega dopusta.

25. Vsi materiali naj se skupaj z zaključki tiskajo in publicirajo tako, da bodo dostopni vsem.

26. Zaključke s posvetovanja posredovati vsem skupnostim socialnega skrbstva, socialnega varstva, otroškega varstva, temeljnim izobraževalnim skupnostim, posebnim šolam, SZDL, Porodičnemu smeštaju Beograd in Miloševac, centrom za slušno prizadete (Maribor, Ljubljana, Zagreb), Republiškem zavodu za socialni rad Zagreb in Beograd in Institutu za socialni rad Beograd in Društvu rejnic.

REJNISTVO KOT OBLIKA ZAŠČITE SOCIALNO OGROZENIH OTROK PRI NAS od 1. 1926 - 1955

Skrb za otroka kot samostojno bitje, ki se od odraslih razlikuje po svojih fizioloških značilnostih, potrebah in pomenu za bodočnost naroda, se je razvila razmeroma pozno pri nas in po svetu. Enako kot skrb za bolne matere je družba začela obravnavati problem zapuščenih otrok šele v 18. stoletju, ko so se s francosko revolucijo začela širiti načela humanosti. Tudi pri nas, v onih delih naše domovine, ki so pripadali bivši Avstriji, je bilo ustanovljenih nekaj "nahodišč" - nekakšnih sirotišnic, v katerih so otroci živeli v obupnih prilikah. Nekaj otrok je bilo oddanih v oskrbo tujim družinam. Vsa ta oskrba je bila slaba, nudila je otrokom le streho in najpotrebnejšo hrano in obleko. Mnogi otroci so umirali. Proti njihovi visoki umrljivosti se ni boril nihče. Njihova smrt je bila po takratnih gledanjih često zaželjena, saj je oprala sramoto nezakonske matere. Taka je bila usoda otrok do konca I. svetovne vojne. Šele po končani I. svetovni vojni leta 1919 so bili storjeni prvi koraki za izboljšanje obupne situacije.

Takratna deželna vlada je ustanovila leta 1919 mladinski oddelek pri Poverjeništvu za socialno skrbstvo. Ta oddelek je pozneje prevzelo Ministrstvo za socialno politiko, ki je izdalo nov pravilnik, po katerem se je osnoval pri Poverjeništvu za socialno skrbstvo v Ljubljani oddelek za zaščito otrok. 22. junija 1922 je izšel zakon o zaščiti otrok, Zdravstveni odsek je pripravljaval istega leta ustanovitev "Dečjega dispanzerja", istočasno pa se je ustanovilo društvo "Dečji in materinski dom kraljice Marije", ki je zbralo denarna sredstva z namenom, da otvori ustanovo, ki bi služila zaščiti otrok od rojstva dalje. Iz zbranega denarja je bila nakupljena oprema za 25 dojenčkov in 12 mater in najnujnejši instrumentarij. Po združitvi Zdravstvenega odseka za Slovenijo in omenjenega društva je nastal, Zavod za socialno - higijensko zaščito mater in otrok, ki se je leta 1928 preimenoval v Zavod za zdravstveno zaščito mater in otrok. Društvo je dalo Zavodu ves nabavljeni inventar, država pa je dala na razpolago adaptirano zgradbo bivše porodnišnice. Tako je bil 26. junija 1923 ustanovljen prvi Zavod za zaščito mater in otrok pri nas, ki ga je vodil do leta 1926 dr. Matija Ambrožič, nato pa dr. Bogoljub Dragaš. V sklopu Zavoda so bili organizirani razen Dečjega doma še otroški dispanzer s polikliniko za bolne otroke in posvetovalnicó za dojenčke in male otroke, mlečna kuhinja, ki je pripravljala dietno hrano za potrebe Dečjega doma in dispanzerja ter zdravstveno prosvetno delo z organizacijo tečajev o prehrani in negi dojenčka za široko populacijo, kasneje pa 6 mesečni tečaj in nato enoletna šola za otroške negovalke in strežniško osebje.

"Dečji in materinski dom kraljice Marije" kot oddelek zavoda, namenjen zaprti zaščiti otrok, je postal kmalu premajhen za ogromno število sprejema potrebnih otrok. Da bi razbremenili zavod in obenem preskrbeli otroke, ki niso imeli lastnega doma, so pričele septembra 1926 priprave za "selsko dečjo kolonijo" v Lukovici, ki je bila izbrana zaradi ugodnih klimatskih in gospodarskih razmer in zadovoljive kulturne, socialne in zdravstvene ravni prebivalstva.

Potem, ko je 26. oktobra 1926 v Lukovici začel poslovati otroški dispanzer, so bile z ozirom na socialne, ekonomske, zdravstvene in higijenske razmere izbrane najboljše rejnice, ki jih je pregledal skupno z ostalimi člani rejniške družine zdravnik otroškega dispanzerja.

Tako je bil prvi otrok poslan v kolonijo 29. novembra 1926 in to je bil tudi začetek organiziranega rejništva pri nas.

Organizacijo te službe je predpisoval pravilnik, po katerem je bil pri "Dečjem in materinskem domu kraljice Marije" v sklopu Zavoda za zdravstveno zaščito mater in otrok ustanovljen kuratorij. Predsednik kuratorija je bil predstojnik Zavoda za zdravstveno zaščito mater in otrok, tajnica pa sestra, ki je bila sicer socialna asistentka v Zavodu. Med člani odbora je bila tudi sestra državnega Dečjega dispanzerja v Lukovici, ki je neposredno vodila in nadzorovala rejenčke v rejniški koloniji. Kuratorij je dobival denarna sredstva za svoj kolonijski fond od oskrbnin, ki so jih plačevali starši ali razne korporacije, od državnih prispevkov, daril posameznikov in društev ter zbirk prirejenih v ta namen. V "selesko dečjo kolonijo" so nameščali otroke, ki niso bili dotlej v zaprti zaščiti zavoda, na prošnjo staršev in namestnikov in otroke, ki so bili dotlej v Dečjem domu. Starši so namreč morali pristati ob sprejemu vsakega otroka v zavod s pismeno izjavo, da ga šef lahko premesti v kolonijo, kadar bi se mu to zdelo potrebno. Starši so plačevali rejnino polno ali delno, če tega niso mogli, pa je kril vse stroške kuratorij iz svojega fonda.

Po pravilniku bi morali biti otroci stari ob oddaji v rejo najmanj 1 mesec, vendar ker tako mladi dojenčki v rejniških družinah niso dobro uspevali, so v praksi dvignili to starostno mejo na 3 mesece. Tudi zgornjo starostno mejo 3 let, ko so jih morali prevzeti starši, ali pa so morale poskrbeti zanje domovinske občine, so v nujnih primerih prekoračili in podaljšali bivanje otroka v rejniški družini do 6. leta in celo do šolske dobe.

Med vzroki za namestitev otroka v rejniško družino je v tem času, ko še ni bilo možnosti organiziranega otroškega varstva zaposlenih mater, v 65 % prevladovala služba matere, v 11 % je bil vzrok slabo stanovanje, v manjših procentih pa smrt, bolezen ali izginotje matere, njeno nemoralno življenje, alkoholizem, ali prestajanje zaporne kazni, slabe socialne razmere, zanemarjanje otroka ter ločitev ali smrt obeh staršev.

Za rejnice so bili organizirani 14 dnevni tečaji za nego dojenčka in rejo otrok. Otrokom so morale dajati zadostno in zdravo hrano, pravilno obleko ter zdravo in primerno ležišče. Kuratorij jim je dajal obleko in perilo le dvakrat v letu: poleti in za božič. Rejnice so morale prinašati svoje rejenčke redno v posvetovalnico, kjer ni bil izvršen le zdravniški nadzor rejenčka, ampak je rejnica dobila ob tej priliki za vzpodbudo svojega dela tudi priznanje, pohvalo ali pa tudi grajo. Če zdravnik ali sestra nista odločila drugače, so morale prinašati rejnice na pregled dojenčke vsak mesec, otroke do 2. let vsak drugi, 3-letne otroke pa vsak tretji mesec. Najmanj na 14 dni je morala zaščitna sestra obiskati vse dojenčke, male otroke pa enkrat mesečno. Razen tega so bili rejenčki pod redno kontrolo Dečjega doma.

Zanimivo je, da so že takrat iskali za rejenčke iz družin intelektualcev naravno inteligentnejše rejnice in da so smatrali menjavanje rejnic za slabo. Izjemno so nameščali v rejniške družine tudi razvojno prizadete otroke, za katere pa je bilo treba plačevati višjo rejnino. Kljub sicer dobri organizaciji rejništva v tem času pa obiski mater v rejniških družinah niso bili zaželjeni, ker je bilo več poudarka na povezavi rejenčka z rejniško družino kot z materjo.

Čeprav je bil prvotni namen nameščanja otrok v rejniške družine razbremenitev Dečjega doma ter zmanjšanje stroškov oskrbe in je bila organizacija omejena le na ukrepe in kontrolo glede telesnega razvoja, ne pa na skrb za duševni razvoj otroka, so se otroci v rejniških družinah duševno in telesno hitreje in boljše

razvijali kot v zavodih. Imeli so pač normalno zdravo okolje ter tesen stik z resničnim življenjem, ki jim je dajal dovolj vtisov in vzpodbud za zdrav razvoj. Takrat znanost še ni poznala principov mentalne higijene, ki so potrebni za razvoj otrokove osebnosti. Vendar so znanost nadomestile izkušnje, prizadevnost in ljubezen pionirjev v zaščiti otrok do najmlajših, ki so bili v življenju že v zibelki prikrajšani za materino ljubečo skrb. In storili so prav to, kar je znanost pozneje potrdila kot pravilno: otroku so dali nadomestno mater in nadomestno družino.

Rejniški koloniji v Lukovici se je pridružila leta 1928 še kolonija "Ljubljana-okolica (Vevče, Moste, Udmat, Št. Vid, Polje pri Ljubljani), v letu 1929 pa kolonija Ljubljana-mesto. Te kolonije so bile sicer strokovno enako vodene kot kolonija v Lukovici, ki je veljala kot vzorni tip, vendar so bile slabše po čustvenem odnosu rejnic do rejenčkov, pa tudi zato, ker so matere plačevale rejnino direktno rejnicam in so zato ob tem hotele uveljavljati tudi svoja navodila in nasvete, kar je povzročalo nesoglasja z rejnicami.

Razen omenjenih kolonij v organizaciji dečjega doma, je banska uprava vzdrževala še kolonije v Bleč vrhu in Polici pri Višnji gori in v Železnikih.

Vsekakor pa je bilo v času med obema vojnama narejeno v zaščiti otrok pionirsko delo, ki je bilo veliko tudi po obsegu, saj je v prvih 15 letih rejništva 820 rejnic oskrbovalo 2.110 rejenčkov. Velike zasluge pri tem delu so imeli zdravniki dr. Matija Ambrožič (1923 - 1926), dr. Bogoljub Dragaš (1926 - 1940) in nato od 1940 dalje po krajšem vodstvu dr. Kačar - Kolarjeve, dr. Ančka Tavčar-Konvalinka, ki je delala na tem področju že od leta 1926, zdravnik zdravstvenega doma v Lukovici dr. Ciril Komotar ter (sestre Angela Boškin, Antonija Šifrer, Marija Gril, Anica Kurent, Jelka Komotar) in drugi.

V času vojne od 1. 1941 - 1945 je potekalo delo zaščite mater in otrok v zelo omejenem obsegu in tudi nameščanje otrok v rejniške družine je zelo padlo.

Področje rejniške kolonije v Lukovici, ki ji je pripadalo tudi nekaj rejniških družin iz okolice Moravč, je bilo pod nemško okupacijo in tako ločeno z državno mejo od Dečjega doma v Ljubljani. Večino rejenčkov so prevzeli starši, preostale so morale pripeljati rejnice v Ljubljano. Rejnice, ki so hotele obdržati svoje rejenčke, so jih sicer lahko dobile nazaj, vendar brez zagotovitve plačila. Te rejnice so kasneje sicer dobile podporo občin Lukovica in Moravče, nekaj obleke je prispeval tudi Rdeči križ, rejenčke pa so oskrbovale brez rednega plačila, ker so jih imele rade in jih niso hotele prepustiti negotovi usodi v vojnem času. Izpričale so tako veliko zavest v času, ko se je ves narod boril za svoj obstoj in svojo svobodo. Znan je primer, ko je rejnica s končano trgovsko šolo prostovoljno poučevala rejenčke vsak teden po nekaj ur, da bi jim nudila tako vsaj nekaj osnovne izobrazbe. Tudi zdravstveno varstvo rejenčkov so izvajali zdravstveni delavci tega področja sami od sebe. To so bili dr. Ciril Komotar, zdravnik Zdravstvenega doma v Lukovici in njegova žena Jelka, patronažna sestra otroškega dispanzerja, ki sta neposredno skrbela za zdravje rejenčkov od začetkov rejniške kolonije dalje ter babica iz Moravč Ana Štefan. Obiski rejenčkov so bili zaradi vojnega stanja nevarni, zato so jih povezovali z obiski porodnic in drugih bolnikov. Zaradi zavednosti rejnice, je uspelo celo staršem - partizanom, da so lahko obiskovali svojega otroka v rejniški družini. Tako so tudi rejenčki rejniške kolonije v Lukovici dočakali konec II. svetovne vojne.

Osvoboditev leta 1945 je pomenila za zaščito otrok nov razmah, pa tudi nove naloge. Število rojstev je zelo poraslo, število pregledov v ambulantah in posvetovalnicah ter sprejemov v Dečji dom se je potrojilo. Osnovni življenjski pogoji: hrana, stanovanja, higijena, so bili pomanjkljivi. Vse to je imelo za posledico, da je

veliko otrok rabilo zdravstveno in socialno zaščito. V stari stavbi Dečjega doma v takem obsegu ni bilo mogoče več nuditi sodobne oskrbe otrokom, saj je bilo problematično že vzdrževanje osnovne higijene prenatrpanih prostorov, ki niso mogli več nuditi strehe vsem otrokom, ki so bili varstva nujno potrebni. Po prizadevanju upravnice Zavoda prim.dr. Tavčarjeve in ob razumevanju merodajnih forumov je bil leta 1952 po mnogih naporih in težavah dograjen prvi trakt nove stavbe na Vrazovem trgu za novo "Bolnico za dojenčke in Dečji dom MLO Ljubljana", ki je organizacijsko in strokovno združevalo vse ustanove postnatalne zaščite vključno z rejništvom, ki je imelo od leta 1945 tudi kolonijo v Moravčah ter v začetku tudi antenatalno patronažno službo. Ker je dobil Dečji dom z novo zgradbo več prostora in ker so bile prilike v rejniških družinah zaradi povojnih razmer razmeroma slabe, so do leta 1953 oddajali iz Dečjega doma otroke šele po 1. letu starosti v rejniške družine, kjer so ostali do 3. leta starosti. Do tega časa so bili namreč otroci pod varstvom zdravstvenih organov, po 3. letu pa jih je prevzela prosvetna služba, ki za oskrbo otrok ni imela rejniških družin. S 3. letom starosti so zato premeščali rejenčke ponovno v zavode. Tako je bila nasilno pretrgana emocionalna vez otroka z rejniško družino, njegovi osebnosti pa zadana nepopravljiva travma. Po upokojitvi prim. dr. Tavčarjeve in prevzemu vodstva takratnega asistenta dr. Leva Matajca v letu 1952 je v zdravstveni zaščiti otrok nastopila nova era postopne decentralizacije in osamosvojitve služb, ki sta jih do tedaj organizacijsko združevala Bolnica za dojenčke in Dečji dom MLO Ljubljana. Rejništvo je ostalo v sklopu Dečjega doma, ki ga je leta 1953 prevzela dr. Dragica Vendramin, do leta 1956 še pod strokovnim nadzorstvom asistenta dr. Matajca, nato pa samostojno, delo socialne sestre za oskrbovance Dečjega doma in za rejenčke pa Mira Pokorn.

V zaščiti socialno ogroženih otrok so se v tem času v zamejstvu in pri nas začela uveljavljati nova znanstveno utemeljena načela mentalne higijene. Po tem konceptu je zadovoljitev otrokovih osnovnih telesnih in duševnih potreb in občutek varnosti in sigurnosti v najzgodnejši mladosti pogoj za kasnejši razvoj v čustveno uravnovešeno, samozavestno, samoiniciativno in aktivno osebnost, ki zna premagovati tudi težave. Tako emocionalno vzdušje pa se lahko odigrava le v družini, pri čemer je najvažnejša simbioza "mati - otrok", če pa otroka nikakor ne more obdržati mati, pa mu je treba pri kakršnikoli obliki zaščite preskrbeti nadomestno osebo, ki mu bo v njegovih telesnih in čustvenih potrebah nadomeščala mater.

Na podlagi tega koncepta smo leta 1953 začeli izvajati zaščito zdravstveno in socialno ogroženih otrok tudi pri nas.

Če je bilo le mogoče, smo skušali vrniti otroka staršem ali vsaj materi in storiti vse, da ji pomagamo prebroditi težave, zaradi katerih bi moral otrok živeti ločeno od njih. Če pa to nikakor ni bilo mogoče, smo poiskali za otroka drugačen način zaščite, pri čemer smo dajali prednost oskrbi v družini pred zavodno, čeprav smo dopuščali, da ima tudi ta, če je organizirana v skladu z mentalno higijenskimi principi v določenih primerih svoje indikacije. Zato smo skušali za vsakega otroka individualno izbrati najprimernejši način zaščite in sicer: namestitev v zavod, namestitev v rejniško družino ali adopcijo. Pri tem smo vedno naredili plan zaščite. Zbrali smo vse podatke o otroku in starših in skušali na podlagi znanih okoliščin predvideti, ali bo otrok potreben zaščite za krajši ali za daljši čas, morda celo do svoje zaposlitve, pač z ozirom na to, kakšna je možnost, da bo otroka kdaj vzela mati. Tako smo se v veliki meri odločali za oddajo otrok v rejniške družine, da bi tako nudili otroku emocionalni milje, ki je ugoden za njegov razvoj, pa čeprav v tuji družini. Pri tem smo ločili tri tipe oddaje otrok v rejo:

1. za čisto kratko dobo po možnosti v bližini otrokovega doma z značajem počitnic,
2. za srednje dolgo dobo, pri čemer smo skušali vzpostaviti psihološke odnose do rejnikov kot do strica ali tete,

3. za dolgo dobo, kar je že sličilo adopciji. Pri izbiri rejniških družin smo upoštevali moralno-etične, zdravstvene, higijenske, socialne, vzgojne in politične kvalitete, pri čemer smo bili tem bolj zahtevni, za čim daljšo dobo smo predvidevali zaščito.

Družina, ki je sprejela otroka za daljši čas, je morala biti popolna, tj. z možem in ženo v mlajših ali srednjih letih ter bivati blizu šole in zdravstvenega centra. V primerih, ko nismo mogli predvidevati, kakšen bo otrokov telesni in duševni razvoj, vsled česar se nismo odločili za adopcijo otroka, smo namestili otroka v dolgoročno rejo v družini, ki je bila pripravljena otroka kasneje ev. posvojiti. Zato smo tudi na podlagi vsestranskih opazovanj v rejniških družinah izdelali karakteristike rejnic po higijenskih, moralnih, zdravstvenih in vzgojnopolitičnih kvalitetah in jih grupirali po vidiku dolgoročnosti in kratkoročnosti. Kar 22 % registriranih rejnic smo morali izločiti, ker niso odgovarjale zahtevam. Prizadevali smo si, da smo izbrali za otroka pravo družino, zato smo aktivno iskali družine različnih poklicev in različnih krajev. Vedno smo imeli pripravljenih nekaj rejnic z različnimi pogoji, da smo lahko takoj nudili otroku zaščito v ustrezni rejniški družini, čim je nastopila potreba. Začeli smo opuščati nameščanje otrok v rejniških kolonijah, ker smo smatrali, da na omejenem področju ni mogoče dobiti dovolj dobrih rejnic, razen tega so otroci, ki so rasli v večjem številu na ožjem področju dobili pečat rejencev, pa tudi kontakt z materjo je bil zaradi oddaljenosti in takratnih slabih komunikacij ogrožen. Pri individualni izbiri primerne rejniške družine za posameznega otroka smo se osirali tudi na to, da je prišel otrok po možnosti v enako ali slično socialno okolje iz kakršnega je izhajal. Pred oddajo večjega otroka smo skušali predhodno vzpostaviti kontakt rejnice z otrokom, da jo je otrok pri oddaji že nekoliko poznal. Podpirali smo stik zlasti mater samohranilk, ki niso bile vzgojno problematične, z otrokom, zlasti pri kratkoročnih rejnicah nameščenih v bližini materinega bivališča.

V nekaterih primerih mladoletnih mater, ki se niso mogle vrniti z otrokom domov, smo namestili v isto rejniško družino otroka in mater, dokler ni ta dokončala šolanja in se zaposlila ter sama prevzela skrbi za otroka.

Rejniške družine smo skušali vzgajati in prosvetljevati in tako vplivati tudi na splošno zdravstveno prosvetno raven področja, kjer so bile rejniške družine in to ob neposrednih obiskih socialne sestre Dečjega doma v družini, ob kontrolah zdravstvenega stanja otrok, ki so ga redno vsaka 2 meseca izvajali zdravniki Dečjega doma ali pa ob organiziranih prireditvah (npr. Dedka Mraza z vzgojno usmerjeno obdaritvijo).

Neposredno kontinuirano kontrolo rejencev je vodila patronažna sestra pristojnega zdravstvenega doma, ki je bila od Dečjega doma za to delo tudi dodatno honorirana. Zdravstveno kartoteko smo vodili v duplikatu, tako da je imel en izvod otroški dispanzer v kraju rejniške družine, drugega pa Dečji dom. Socialna sestra je vodila sanacijo socialnih prilik tudi za rejenčke in zato ves čas spremljala razvoj otroka, odnos in situacijo matere in druge okoliščine. Večina rejenčkov (71 %) je bilo nezakonskih, glavni vzrok za namestitev v rejniško družino pa vzgojna zanemarjenost in nezainteresiranost mater (33 %), še vedno pa je obstajal kot vzrok namestitve v rejniško družino tudi problem pomanjkanja varstva otroka v času, ko je bila mati zaposlena, združen navadno tudi s stanovanjskim problemom.

Za enoten način in izboljšanje kvalitete je bila imenovana pri MLO Ljubljana posebna komisija za rejništvo, ki je za leto 1955 postavila program dela enotno za vse rejništvo MLO Ljubljana, paralelno pa se je začelo organizirati rejništvo tudi po drugih krajih Slovenije.

Taka je bila situacija rejništva v letu 1955. Da bi se uveljavil koncept delokroga in nalog novo ustanovljenih občin, so prevzele te tudi izvajanje zaščite zdravstveno in socialno ogroženih otrok. Ker takrat pri nas še ni bilo šolanih in usposobljenih socialnih delavcev, sta bila v Ljubljani in v Kopru organizirana 2 seminarja, na katerih so skušali strokovni delavci in sodelavci Dečjega doma v Ljubljani posredovati sodobni koncept zaščite referentom občin, ki so prevzeli to delo. S tem načinom smo seznanjali tudi zdravnike otroških dispanzerjev v Sloveniji v sklopu tečajev za zaščito matere in otroka, praktikanke in druge zainteresirane obiskovalce. Skratka skušali smo uveljaviti sodoben koncept rejništva in zaščite nasplošno v naših prilikah in ga posredovati tem, ki so neposredno za nami prevzeli to odgovorno delo, da bi naše izkušnje obogatili še z novimi spoznanji, z edinim namenom, da bi omogočili vsakemu našemu otroku tako otroštvo, ki mu bo zagotavljalo optimalni razvoj v polnovrednega odraslega človeka.

Viri podatkov:

dr. Bogoljub Dragaš: Otroške naselbine v Sloveniji

dr. Bogoljub Dragaš: Dečji domovi ali pa vzreja otrok?

Pismo Antonije Šifrer

Letna poročila in arhiv o delu Dečjega doma in rejniških kolonij

Osebni podatki babice Ane Stefan in rejnic Jožefe Pir in Julijane Bregar.

RAZVOJ REJNIŠTVA V SLOVENIJI OD LETA 1955 DALJE

Otroci pod družbenim varstvom do leta 1955

V letu 1955 so se ustanovile občine kot temeljne politično-teritorialne organizacije samoupravljanja in družbenoekonomske skupnosti občanov. Reorganizirala so se tudi posamezna področja družbenih dejavnosti. Do tedaj je Slovenija neenotno reševala probleme otrok, ki niso mogli živeti pri starših. V glavnem so bili otroci do tretjega leta starosti v dečjih domovih, od tretjega do sedmega leta v otroških ali mladinskih domovih, šolski otroci pa v številnih domovih širom Slovenije, vedno pa ločeni po starostnih obdobjih. Tako kot je otrokova starost narekovala izbiro zavoda, je tudi pristojnost nad zavodi vodilo, ali zdravstvo ali socialno varstvo ali šolstvo vedno glede na starost otrok. Takšna delitev je bila nesmiselna, saj je onemogočala enoten pristop k celovitemu oblikovanju otrokove osebnosti. Ti so prehajali iz enega doma v drug dom, ko so prerasli določeno starost. Posledice takšnega premeščanja in rezultati domske vzgoje, brez spoznanja družinskega življenja, so se v tem času že pokazale na otrocih, ki so bili od osvoboditve dalje v raznih domovih.

Ponekod v Sloveniji pa so že kmalu po osvoboditvi začeli nameščati majhne otroke v rejniške družine. Zlasti je uspešno organiziral rejništvo ljubljanski Dečji dom, ki je s to obliko varstva otrok imel že bogate izkušnje iz predvojnega obdobja.

Skrbstveni organi v občinskih ljudskih odborih

Prenos varstva družine na občinske ljudske odbore je ustvaril boljše pogoje in večje možnosti za celovitejšo skrb nad otroki in mladino pod družbenim varstvom. Pri občinskih ljudskih odborih so se ustanovili sveti za varstvo družine, za republiko Slovenijo pa je deloval Svet za socialno varstvo LRS. Ta organ je dajal smernice za delo občinskim skrbstvenim organom, oziroma njihovim svetom.

Svet za socialno varstvo LRS je na seji dne 14.2.1955 razpravljala o problemih in organizaciji rejništva v LRS in dal ljudskim odborom posebna priporočila, ki so obsegala osnovna načela nameščanja otrok v rejniške družine kot tudi praktična navodila za organizacijo rejniške službe. V priporočilih je bilo zlasti poudarjeno, da je za otroke, ki ne morejo živeti v lastni družini, rejništvo najprimernejša oblika varstva in da je v domsko varstvo razmeščati le mladino, za katero je to nujno iz zdravstvenih ali vzgojnih razlogov. Priporočil je tudi, da naj v rejništvo razmestijo še več otrok iz dečjih domov ter iz nekaterih zavodov.

Pokazalo pa se je, da to delo ovira pomanjkanje primernih rejnikov, nezadostna finančna sredstva ljudskih odborov in ne nazadnje pomanjkljiva strokovna izobrazba referentov pri občinskih socialnih službah. Pričakovali so, da bodo šele diplomanti Višje šole za socialno delo, ki se je ustanovila tudi leta 1955, strokovno pristopili k rejništvu.

Socialni delavci v skrbstvenih organih

Ta pričakovanja so bila pravilna, saj se je rejništvo dejansko začelo strokovno razvijati od leta 1957 dalje, ko so se prvi socialni delavci zaposlili na občinah v skrbstvenih organih. V ilustracijo naj navedem, da je bilo leta 1955 v Sloveniji pet dečjih domov z zmogljivostjo 212 mest, ki so oskrbovali otroke do tretjega leta starosti. Otroških in mladinskih domov za oskrbo otrok od 3. do 14. leta starosti je bilo trinajst z zmogljivostjo 834 mest. Poleg teh pa sta bila še dva specialna (prehodna) mladinska domova v Ljubljani in Preddvoru. Danes pa imamo v Sloveniji le dva dečja domova in dva mladinska domova (Malči Beličeva v Ljubljani in Tone Kozelj v Framu). Za vzgojno motene otroke do 15. leta starosti pa imamo štiri vzgojne domove (Planina, Veržej, Smednik, Preddvor) in Prehodni mladinski dom v Ljubljani. Že iz tega se kaže usmeritev skrbstvenih organov v rejništvo. Domsko varstvo ostaja le za otroke, ki potrebujejo poseben vzgojni pristop. Ni pa več otrok, ki bi bili v domovih takorekoč od rojstva do polnoletnosti.

Ugotovitve na področju rejništva v letu 1958

Leta 1958 je Sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo proučil organizacijo rejništva pri okrajnih in občinskih ljudskih odborih in ugotovil, da je na področju Slovenije približno štirideset otrok v rejniških družinah, da pa skrbstveni organi nadzorujejo le 37 % ali 1465 otrok v reji. Največ rejencev je živel v okrajih Celje, Ljubljana, Maribor in Murska Sobota. Analiza rejništva je pokazala tudi vrsto slabosti. Rejniške družine so v glavnem kmečke, oddaljene od mestnih središč, od koder so doma otroci. Kmečke družine so družbenopolitično nerazgledane in religiozne. Rejnine so nizke in komaj pokrivajo oskrbne stroške otroka. Šolski uspehi so nekoliko pod poprečjem. Skrbstveni organi niso sposobni zagotoviti stalnega nadzora in usposabljanja rejnic. Velik problem so predstavljali otroci, ki so jih dajali v rejo starši, večinoma nezakonske matere. Ugotavljali so, da gre tu predvsem za šolske otroke, ki pri večjih kmetih služijo za pastirce.

V primerjavi z letom 1955 pa v delu skrbstvenih organov le ugotovimo večjo usmeritev v rejništvo, saj je bilo v tem obdobju že več otrok v reji kot v raznih zavodih. Kljub pomanjkljivostim so skrbstveni organi le ugotavljali tudi vrsto prednosti rejništva. Večina otrok se je normalno razvijala. Po mnenju skrbstvenih organov pa bi morali še približno 30 % otrok namestiti v družinsko varstvo.

Priprava na zakon o rejništvu

Pokazala pa se je vrsta problemov pri izboru rejniških družin, starosti rejnic, oddaljenosti rejniških družin, kriterijih za sprejem otroka, nadzoru nad rejniškimi družinami in podobno. Ugotovili so, da je za nadaljnji razvoj in organizacijo rejništva v Sloveniji važna organizacija rejniške službe, ki pa se do tedaj ni mogla načrtno razvijati zaradi pomanjkanja usposobljenih kadrov in posebnih pravnih predpisov, ki naj točno določajo, kateri otroci naj bi se nameščali v rejniške družine in pod kakšnimi pogoji. Zato je Sekretariat za socialno varstvo predlagal samostojne referate za rejništvo, v večjih občinah pa celo samostojno rejniško službo. Odločil se je pa tudi za izdajo zakona o rejništvu, ki naj bi pravno uredil vsa važnejša organizacijska in vsebinska vprašanja.

Zakon o rejništvu je republika Slovenija sprejela leta 1960.

Razvoj rejništva po sprejetju zakona

Izidu zakona o rejništvu je sledilo priporočilo o ustanavljanju centrov za socialno

delo v letu 1961, ki je pripomoglo k večji osveščenosti za področje socialnega varstva v občinah. Občinske socialne službe so sistemizirale delovna mesta socialnih delavcev, ki so zastavili svoje delo na strokovnih spoznanjih. Od leta 1961 do 1964 se je v Sloveniji ustanovilo 14 centrov za socialno delo. Vsi so v svoj program med prioritete naloge vnesli rejništvo. Po posameznih občinah je bilo izdelanih več analiz s področja rejništva, ki so prvenstveno ocenjevale stanje rejništva v zvezi z zakonom o rejništvu. Tudi med absolventi Višje šole za socialno delo je bilo rejništvo priljubljena tema za izdelavo diplomskih nalog.

Na osnovi empiričnih spoznanj in rezultatov analiz ter diplomskih nalog so posamezne občinske socialne službe ugotovljale pozitivne in negativne strani rejništva. Sprejeli so programe dela na področju rejništva, ki so poudarjali potrebo po usposabljanju in izobraževanju rejnic. Žal pa ni bilo nobene prave povezave med občinami in zato tudi ne izmenjave izkušenj, niti poenotenih načrtov za izboljšanje dela na tem področju.

Analiza rejništva v Sloveniji v letu 1965

Republiški sekretariat za socialno varstvo je izdelal Analizo o rejništvu v SRS (po stanju 30.6.1964) in jo v letu 1965 predložil v obravnavo in sprejem republiški skupščini.

Analiza je ugotovila, da je rejništvo izredno primerna oblika varstva otrok, ki ne morejo živeti pri starših. Po sprejetju zakona je bil dosežen določen kvaliteten premik, je pa še precej nerešenih vprašanj, katerim je potrebno posvetiti posebno pozornost. Še vedno je najmanj sedemsto otrok, ki so jih dali starši drugim družinam, socialne službe pa jih nimajo evidentiranih.

Zanimivi so tudi drugi podatki te analize. Od vseh rejencev jih je le 34 % predšolskih, ostali so šolarji. To kaže, da otroci ostajajo v istih družinah, tudi ko prerastejo predšolsko obdobje. Skrbstveni organi pa že nameščajo tudi šolske otroke v rejniške družine, ker z oddajo v zavode ne dosežejo zaželenih rezultatov. Obenem pa ta podatek kaže, da je le malo narejenega za vrnitev otrok k rodnim staršem. Če to ugotovitev primerjamo z opisom vzrokov namestitve v rejniške družine, spoznamo, da sta v glavnem prisotna dva vzroka: asocialnost staršev in stanovanjska stiska. Ostalih vzrokov je manj in ne predstavljajo posebnih problemov. Saniranje družinskih problemov se je v naši praksi izkazalo za zelo vprašljivo, saj je le težko doseči pri osebah, ki kažejo hujše asocialne ali celo antisocialne motnje, dokončne pozitivne spremembe. Zato otroci iz takšnih družin praviloma ostajajo v rejništvu do usposobitve za samostojno življenje.

Drugačen problem je pa stanovanjska stiska. Predvsem je to problem mladih, večinoma nezakonskih mater, ki pridejo z dežele v mesto. Najdejo si prenočišče v samskem domu, ali kot podnajemnice. Če rodijo, nimajo kam z otrokom. Tako gredo ti otroci v najnežnejši dobi v rejo, kjer ostanejo različno dolgo. Neuspešno reševanje stanovanjske problematike v preteklem obdobju je marsikatero mater odtujilo svojemu otroku. Praviloma pa stanovanjski problem ne bi smel biti razlog za namestitev otroka v rejo. Šele z gradnjo solidarnostnih stanovanj se kažejo boljši časi. Žal pa tudi vprašanje solidarnostnih stanovanj rešujemo premalo proučeno in zato nenačrtno.

Analiza rejništva iz leta 1964 je ocenila tudi kadre na tem področju. Le 56 % delavcev na področju rejništva je imelo višjo ali visoko izobrazbo. Posebnega dopolnilnega izobraževanja za to delo ni bilo. Zato je Republiški sekretariat za socialno varstvo predlagal občinam takšno sistemizacijo delovnih mest za rejništvo, da bodo lahko razvijali svoje delo na strokovni osnovi in izbirali

takšne metode dela, ki bodo vodile k izboljšanju statusa rejenca.

Iz analize izhaja tudi potreba po medobčinskem sodelovanju, saj so skrbstveni organi večjih središč vsak zase izbirali rejnike na istih teritorialnih območjih, jih različno nagrajevali, neenotno določali višino rejnin, ločeno urejali zdravstveno nadzorstvo rejencev itd. Žal je večina teh problemov ostala do danes nerešenih.

Podobno je s financiranjem. Analiza je pokazala, da so razlike med najnižjimi in najvišjimi rejeninami zelo velike in da višina rejnin, kljub postopnemu dviganju, ni usklajena z življenjskimi stroški. Velik problem je financiranje rejništva v gospodarsko nerazvitih občinah, kjer rejnine ne krijejo niti najnujnejših stroškov za prehrano. Občinske skupščine bi morale predvideti ustrezna sredstva za usklajitev rejnin z življenjskimi stroški, upoštevaje vse stroške za oskrbovanje otrok in nagrade rejnikom.

Sodobne metode in nove oblike dela so začeli razvijati centri za socialno delo in nekateri občinski upravni organi. Usmerili so se v načrtno delo z rejnicami. Organizirali so od leta 1960 do 1964 13 seminarjev in 102 posvetovanji.

O analizi rejništva je leta 1965 razpravljala skupščina SR Slovenije, ki je sprejela vse zaključke in predloge za strokovno usmeritev dela.

Rejništvo v Sloveniji je tako postalo najpogostejši socialno-varstveni ukrep za otroke, ki ne morejo živeti pri starših. Število otrok v rejniških družinah se v zadnjih dvajsetih letih sicer ni bistveno povečalo. Ker pa je manj otrok, ki so potrebni družbenega varstva, kot jih je bilo povojna leta, pa v relativnem smislu pomeni število otrok v reji danes povečanje. Slovenske socialne službe nameščajo otroke v rejništvo že od prvega meseca življenja dalje. Ni dileme, kam namestiti otroka, ki ne more živeti pri svojih starših. Le v izjemnih primerih, predvsem kadar je otrok potreben posebne vzgoje, ga damo v zavod. Družinski odnosi, toplina doma, občutek varnosti in ljubljenosti so v rejniških družinah pristnejši kot v še tako dobro organiziranem zavodu.

Zato se bo v Sloveniji rejništvo moralo še razvijati, pa čeprav se bo zmanjševalo število otrok pod družbenim varstvom. Naš cilj je, dvigniti raven rejništva in odpraviti pomanjkljivosti, ki jih ugotavljamo.

Rejništvo tudi za otroke z različnimi motnjami

Uspešnost nameščanja otrok v rejniške družine je potrjevala praksa. Otroci, ki so odraščali v rejniških družinah, so se normalno šolali, bili zdravi, osvojili so moralne norme, pridobili delovne navade in podobno. Otroci so prihajali iz rejništva usposobljeni za življenje.

Istočasno pa so socialne službe ugotovljale, da oddaja otroka v zavod ne prinaša pričakovanih rezultatov. Po nekajletnem bivanju v zavodu so se otroci s težavo vključevali v izvenskopsko življenje in se je pogosto njihova življenjska pot nadaljevala v drugem zavodu.

Tudi tu je potrditev večkrat navedene ugotovitve, da je za oblikovanje otrokove osebnosti potrebna družina, pa čeprav nadomestna. Tudi v takšni družini se ustvarjajo podobni odnosi med člani kot pri sorodstveno vezani družini. Družine pa ne more nadomestiti nobena umetna tvorba. To je vplivalo na postopno širjenje rejništva.

Do leta 1955 so nameščali v rejniške družine le dojenčke in predšolske otroke, in še to samo na nekaterih območjih Slovenije. V naslednjem desetletju rejništvo že najde svoje mesto v socialnem varstvu. Po letu 1965 pa postane namestitev otroka v rejniško družino najpogostejši socialno varstveni ukrep. Otroke, ki iz kakršnihkoli razlogov ne morejo živeti v lastni družini, nameščajo skrbstveni organi v rejniške družine, pa četudi so že šoloobvezni.

Pomanjkanje prostih mest v zavodih za duševno manj razvite otroke pa vodi skrbstvene organe v iskanje primerne oskrbe zanje. Tudi za te otroke so se našle rejniške družine, ki so jih bile pripravljene sprejeti z vso ljubeznijo in jim nuditi vso potrebno nego.

V Ljubljani in Mariboru se je razvila posebna oblika rejništva za slušno in govorno prizadete otroke. O tem bomo poslušali poseben referat.

Nekatere rejnice so se izkazale kot izredno dobre vzgojiteljice, z velikim smislom za vzgojo tudi vedenjsko motenih otrok. Zato so začele nekatere socialne službe nameščati tudi vedenjsko motene otroke v rejniške družine. Rejništvo vedenjsko motenega otroka zahteva posebno strokovno vodenje socialne službe, ki je pogoj za uspešnost v teh primerih. Dobro izbrana rejnica in strokovna pomoč socialnega delavca je tudi pri tej obliki rejništva dala pozitivne rezultate. Čeprav v primerjavi z razširjenostjo rejništva v Sloveniji teh mladostnikov v reji ni veliko, so rezultati vzpodbudni in nakazujejo možnost razvoja v tej smeri. Napačno pa bi bilo to rejništvo razumeti kot nadomestek za vzgojne zavode v celoti. Kajti vedno bo potrebno pri odločitvi za rejništvo ali zavod upoštevati vse razpoložljive podatke o posameznem otroku in kriterije, ki jih je Vinko Skalar navedel v svoji razpravi "Oddaja otroka v zavod in v rejniško družino" (Vestnik, štev. 5-6, letnik 10/71). Po teh kriterijih rejništvo ni umestno za tako osebnostno in vedenjsko motene otroke, da jih družinsko ali širše okolje nikakor ne more obdržati v svoji sredini. Primerno ni za otroke, ki so bili hudo travmatizirani ob svojih starših in so sovražno razpoloženi do starševskih likov. Dalje pri mladostnikih, ki so že relativno osebnostno formirani in predstavlja oddaja v zavod le začasno rešitev ter pri otrocih, ki začasno ne morejo živeti v družini in kjer starši ne želijo, da bi jim jih nadomestna družina čustveno odtujila.

Druge oblike rejništva

V Sloveniji so se razvile še druge oblike rejništva, o katerih bomo tudi govorili na tem posvetovanju. Menim, da moramo zaradi celovite ocene rejništva navesti tudi te oblike.

Nekatere občine v Sloveniji uspešno razvijajo rejništvo za odrasle, predvsem starejše osebe. Odnosi med socialnimi službami in rejniškimi družinami, ki nudijo oskrbo starejšim osebam, so urejeni podobno kot pri rejništvu otrok. Več o tem bomo slišali v posebnem referatu.

V občini Ljubljana-Center smo začeli v letu 1965 nameščati v posebne rejniške družine matere z otrokom za čas porodniškega dopusta. O prednostih takšnega rejništva bo poročala socialna delavka Andreja Drnovšek.

Prav tako pa bomo poslušali referate o uspešnem rejništvu za nekatere psihiatrične bolnike. Ta oblika rejništva je organizirana tudi v drugih republikah.

Usmeritev dela

Dosedanje raziskave na področju rejništva so pokazale na prednosti in pomanjkljivosti. Prednosti je potrdila praksa. Želim pa opozoriti na bistvene pomanjkljivosti, ker ti se mora nadaljevati naše delo.

Vse raziskave kažejo, da je večina družin, ki se ukvarjajo z rejništvom, kmečkih. Za otroka iz mestne sredine je to popolnoma drugo okolje. Pri vrnitvi otroka v matično družino zato nastajajo hude težave pri prilagajanju, kar terjaja od strokovnih socialnih služb posebno delo. Zaradi oddaljenosti rejniške družine od staršev so tudi obiski otroka bolj redki, zvezani z večjimi stroški in so časovno omejeni.

Rejnice imajo večinoma le osnovnošolsko izobrazbo. Po intuiciji, z naravnim pedagoškim taktom in izobraževanjem na seminarjih, so sicer sposobne vzgajati predšolske otroke in morda otroke z motnjami v duševnem razvoju. Če pride otrok v njihovo hišo še prav majhen, z njim tudi nimajo posebnih težav kasneje, ko pride v šolsko obdobje. Drugače pa je z otroki, ki pridejo v rejniško družino že z nekimi ustaljenimi navadami ali celo odkloni in jih je potrebno vzgojno pravilno voditi, ko uspeh ni odvisen le od dobre vođe in potrpežljivosti, ampak tudi od določenega znanja. Nadalje je vprašanje, če so rejenčki deležni zadostnih vzpodbud in konkretne pomoči pri učenju. Ker široko obzorje in osveščenost vplivata na razvoj otrokovih sposobnosti, moramo sklepati, da ob pomanjkanju primernih vzpodbud otrok ne razvije vseh svojih sposobnosti, kar lahko usodno vpliva na njegovo nadaljnjo življenjsko pot.

Financiranje rejništva ni urejeno. Rejnina, ki naj bi predstavljala plačilo za celotno oskrbo otroka in nagrado rejnici za njeno delo, pokriva le dejanske stroške, ponekod pa še teh ne. Zato izgubljam rejnice, zlasti v urbanih naseljih, kjer zaradi pomanjkanja prostih mest v vzgojno-varstvenih zavodih prevzemajo v dnevno varstvo otroke za isto plačilo, kot ga nudijo socialne službe za popolno rejo. Toda dnevno varstvo traja največ devet ur pet dni v tednu, rejništvo pa pomeni skrb za otroka ves dan preko celega leta. Rejnica mora z rejnino otroka hraniti, oblečiti, mu priskrbeti šolske potrebščine, ga v bolezni negovati in podobno. Dnevni varuški razen dveh obrokov hrane vsega tega ni potrebno. Tudi odgovornost za celoten otrokov razvoj je pri dnevni varuški in rejnici različna.

Delo rejnic ni dovolj priznano in družbeno ovrednoteno. Že samo podatek, da je v Sloveniji več kot dvatisoč otrok v rejniških družinah in da se jih večina lepo razvija in normalno šola, bi moral vzpodbuditi naša razmišljanja. Ti otroci ne morejo živeti pri lastnih starših. Če ne bi imeli razvitega rejništva, bi morali ustanoviti celo vrsto novih zavodov, kar bi našo družbo brez dvoma več stalo, rezultati bi bili pa slabši.

Poleg teh najbolj bistvenih problemov rejništva pa moram omeniti še strokovno usposobljenost kadrov. Strokovni delavci na področju rejništva niso imeli možnosti nobenega dopolnilnega izobraževanja. Za dvig strokovnosti vseh opravil na področju rejništva je potrebno več znanja in tudi več izmenjave izkušenj in spoznanj.

Vseh teh pomanjkljivosti smo se v občini Ljubljana-Center, kjer delam, zavedali. Že leta 1967 se nam je pokazala pot za rešitev nekaterih problemov. To je poklicno rejništvo. Naša ideja je doživela uresničitev v Zakonu o socialnem skrbstvu (Ur. l. SRS, št. 39/74), ki je opredelil rejništvo kot poklicno dejavnost ob izpolnitvi določenih pogojev. Do realizacije tega bo prišlo v letošnjem letu. Mi pa bomo morali ta novi poklic našim ženskam predstaviti in navdušiti zanj vse tiste, ki imajo rade otroke, primerno izobrazbo in možnosti za oskrbo na svojem domu. Naš cilj je, imeti povsod v Sloveniji evidentiranih dovolj preverjenih rejnic, da lahko vsak trenutek kateregakoli otroka, ki ne more živeti pri svojih starših, namestimo v zanj najprimernejšo družino.

V teh treh dneh se bomo posvetili rejništvu. Seznanili se bomo s pravnimi, psihološkimi, pedagoškimi in sociološkimi aspekti rejništva, spoznali bomo pa tudi naše dosežke v praksi. Zaključujem z željo, da bi s tega posvetovanja odšli bogatejši za marsikakšno spoznanje, ki ga bomo uspešno uporabili v dobro naših rejenčkov.

LITERATURA:

- Vestnik Sveta za zdravstvo in socialno politiko letniki 1957, 1958, 1959
- Vestnik Republiškega sekretariata za socialno varstvo, 1964
- Analiza o rejništvu SRS, 1965
- analize rejništva Centra za socialno delo občine Ljubljana-Center

Dr. Karel ZUPANČIČ

docent Pravne fakultete
v Ljubljani

PRAVNI POLOŽAJ REJNIKA PO SLOVENSKI DRUŽINSKI ZAKONODAJI

1. V slovenskem zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR, Ur.l. SRS 15/76), ki je začel veljati 1.1.1977 je urejeno tudi rejništvo. V javni razpravi o osnutku zakona so bili izraženi pomisleki zoper tako stališče zakonodajalca, češ da rejništvo ni družinsko razmerje, ampak ukrep socialnega varstva.¹⁾

Ti pomisleki niso upravičeni.

Socialno skrbstvo (oz. socialno varstvo po zakonski terminologiji v drugih republikah) je družbena dejavnost, s katero se zagotavlja pomoč ogroženim posameznikom, družinam in skupinam ljudi. Prizadete osebe imajo pravico do storitev in dajatev socialnega skrbstva; družba jim jih je dolžna nuditi bodisi na njihovo zahtevo ali po uradni dolžnosti. Med koristnike ukrepov socialnega skrbstva štejejo republiški zakoni o socialnem skrbstvu (varstvu) posebno mladoletnike za katere starši ne skrbijo in pa mladoletnike, ki jim starši ne morejo v zadostni meri zagotoviti pogojev za normalno rast in življenje in v razvoju prizadete mladoletnike. Takim mladoletnikom daje družba pomoč tudi v obliki rejništva.²⁾

Z določbami predpisov o socialnem skrbstvu se regulira samo razmerje osebe, ki je v stanju socialne potrebe do družbe, oziroma urejuje se pravica te osebe do takih ukrepov oz. oblik socialnega skrbstva, ki so primerne za odstranitev socialne stiske te osebe oziroma za odvrnitev preteče nevarnosti socialne stiske oz. potrebe (prim. čl. 1 in 2 slovenskega zakona o socialnem skrbstvu). V tem smislu predstavlja rejništvo nedvomno ukrep socialnega skrbstva. Mladoletniku, ki nima staršev, ki ne more živeti pri starših oz. v razvoju ogroženemu mladoletniku je

1) V tem smislu tudi predlog Komisije zvezne skupščine za kodifikacijo rodbinskega prava, decembra 1969. Predlog ni mogel biti sprejet, ker je bila z ustavnimi amandmaji iz leta 1971 dana republikam normativna vloga na področju zakonodaje o družini.

2) Gl. člene 30, 31 zakona o socialnem skrbstvu SR Slovenije (Ur.l. SRS 39/74); čl. 39 zakona o socialnem varstvu SR Hrvatske (Nar. novine SRH 19/69); čl. 25, 28 zakona o socialnem varstvu SR Srbije (Sl. glasnik 53/66).

Opozoriti je, da imenujejo v drugih republikah rejništvo "porodični smeštaj dece". Rejništvo torej ni istovetno s "hranjeništvom", ki je znano npr. v srbskem pravu (gl. čl. 34/2 zakona o vršenju starateljstva, Sl. glasnik NRS 6/50). V slovenskem tekstu predloga zvezne komisije za kodifikacijo rodbinskega prava je "hranjeništvom" nepravilno prevedeno z "rejništvom". Zaradi tega naj bi po slovenskem tekstu kodeks urejal tudi rejništvo (str. 36 slovenskega teksta), kar pa ne drži, ker gre za "hranjeništvom" (srbskohrvatski tekst). "Hranjeništvom", ki je neodplačna oblika varstva mladoletnih otrok (rejništvo je odplačno razmerje!) naj bi bilo po predlogu predstopnja za posvojitve oziroma najšibkejša oblika posvojitve.

družba dolžna nuditi varstvo v obliki rejništva. Toda rejništvo se izvaja v tuji družini in sicer tako, da skrbi rejnik za otrokovo vzgojo (v smislu skrbi za otrokov telesni, duševni, moralni in intelektualni razvoj) in usposobitev za samostojno življenje in delo (prim. čl. 154 ZZZDR). Rejnik torej opravlja v skrbi za otrokovo osebo naloge, ki jih sicer opravljajo starši (oz. skrbnik) kot imetniki roditeljske pravice (oz. funkcije skrbnika), tako da se zastavlja vprašanje razmerja med upravičenji staršev (skrbnika) ter dolžnostmi in pravicami rejnika. Socialno-varstveni predpisi nam tu ne morejo pomagati, ker urejujejo, kot rečeno, samo razmerje med družbo in mladoletnikom, ki ga je treba oddati v rejništvo.

S tem, da je rejništvo uvrščeno med rodbinsko-pravne predpise kot samostojni institut, je v našem pravu uveljavljeno stališče, da to rejnikovo delo ne pomeni zgolj izvrševanje dolžnosti in pravic, ki še nadalje pripadajo staršem, (skrbniku), kajti v tem primeru bi šlo pri rejništvu samo za poseben način izvrševanja roditeljske pravice po tretji osebi - rejniku, temveč da postane rejnik s sprejemom mladoletnika v rejništvo imetnik (titular) določenih rodbinsko-pravnih upravičenj glede osebe rejenca. To stališče sicer v predpisih o rejništvu ni explicitno izraženo, pač pa se da izpeljati iz vsebine oziroma pravnih posledic rejništva. V nadaljnjem bom poskušal z analizo vsebine rejništva, predvsem pa z analizo dolžnosti in pravic rejnika, pravic in dolžnosti rejenca do rejnika in dolžnosti pomoči in nadzora organa socialnega skrbstva prikazati elemente, ki kažejo na to, da ima rejnik samostojni rodbinsko-pravni položaj.

2. Rečeno je že bilo, da lahko nastopijo posledice rejništva predvsem na področju roditeljske pravice. Za vsebino rejništva je v prvi vrsti pomembno, kakšne posledice ima rejništvo na posamezne elemente roditeljske pravice oziroma skrbnikove dolžnosti: na varstvo in vzgojo otroka, na zastopanje otroka v osebnih in premoženjskih zadevah, na upravljanje otrokovega premoženja in na preživljanje po starših. Pri tem je treba ločiti primere, ko odda organ socialnega skrbstva otroka v rejništvo s soglasjem staršev oziroma skrbnika od primerov, ko gre za oddajo brez soglasja staršev.

2.1. Iz samega bistva rejništva izhaja, da je z oddajo otroka v rejništvo lahko prizadeta predvsem pravica in dolžnost staršev (skrbnika) do varstva in vzgoje rejenca. Če dajo starši (oz. roditelj, pri katerem otrok živi) svoje soglasje za oddajo otroka v rejništvo, privolijo v omejitve roditeljske pravice, oziroma se v omejenem obsegu odrečejo določenim upravičenjem roditeljske pravice. Določba čl. 156 ZZZDR po kateri "ne prenehajo pravice in dolžnosti staršev in skrbnika, ki jih imajo po tem zakonu" ne sme motiti saj bi zaradi svoje splošne formulacije veljala tudi v primeru, ko se otrok staršem odzame po čl. 120 ZZZDR. Splošno mnenje pa je, da pri odvzemu otroka preneha pravica in dolžnost staršev varovati otroka in skrbeti za njegovo vzgojo. Čl. 156 ZZZDR je razumeti v tem smislu, da ostanejo staršem tiste pravice in dolžnosti, ko so združljive z namenom in bistvom rejništva (skrb za otrokov razvoj in varovanje, oskrbovanje in vzgoja v tuji družini). Gotovo je, da se starši odrečejo pravici do varstva otroka (v smislu dolžnosti in pravice namestitve otroka in stalnega nadzora nad njegovim gibanjem).

Toda varstvo je v neposredni povezavi z vzgojo; tisti, ki ima otroka pri sebi, izvršuje tudi vsakodnevno vzgojno pravico. Zakonodajalec pojmov "varstvo" in "vzgoja" nikoli ne obravnava ločeno (prim. čl. 78, 104, 120 ZZZDR). Šteti je, da se starši odpovedo tudi pravici do vsakodnevne redne vzgoje otroka, po zakonu pa jim je pridržana pravica dati soglasje za najpomembnejše vzgojne ukrepe (čl. 165 ZZZDR) (odrek vzgojni pravici v omejenem obsegu).

Gre za odrek upravičenju, ne pa za prostovoljni prenos izvrševanja na rejnike.

V tem zadnjem primeru bi namreč starši lahko vsak čas zahtevali, naj se jim otrok vrne (tako po nemškem (ZRN) pravu). Po našem pravu starši sploh ne morejo zahtevati otroka od rejnikov, temveč lahko samo predlagajo organu socialnega skrbstva, da odloči o prenehanju rejništva (čl. 170/1, al. 2 ZZDR) in o vrnitvi otroka. Pri tej odločitvi organ socialnega skrbstva nima pravice proste presoje. Če se je situacija pri starših oz. v okolju, v katerem bo otrok živel po vrnitvi staršem tako popravila, da ni več nobene nevarnosti za otrokov telesni in duševni razvoj, mora pristojni organ občinske skupnosti socialnega skrbstva z odločbo ugotoviti, da je rejništvo prenehalo in vrniti otroka staršem.

Na vprašanje, ali je dopusten odrek staršev določenim upravičenjem, je odgovoriti pritrdilno. Na splošno se sicer starši ne morejo odreči svojim roditeljskim pravicam, ker so predvsem dolžnosti, ki jih izvršujejo starši v korist otrok. Toda če nastane v družini situacija, v kateri je ogrožen otrokov telesni ali duševni razvoj ali če je v socialnem okolju, v katerem otrok živi, ogrožen njegov razvoj, se odrečejo starši določenim upravičenjem ravno zaradi tega, da bi se odvrnila nevarnost, ki grozi otrokovi osebnosti, torej v interesu otroka. Vprašanja, ali je podana potreba za oddajo otroka, starši ne presojujejo sami, čeprav seveda lahko predlagajo oddajo otroka v rejništvo (tako izrečno čl. 2/1 zakona o rejništvu črne gore, Sl.l. 21/61 in 10/65). Presoja tega vprašanja je stvar organa socialnega skrbstva. Sodelovanje organa predstavlja kavelo za to, da otrokovi interesi z oddajo v rejništvo ne bodo prizadeti. Za trditev, da se starši lahko odrečejo svojim pravicam in dolžnostim do otrok ob pogojih, predpisanih v zakonu in ob sodelovanju organa družbene skupnosti, govori tudi institut posvojitve.

Če starši v situaciji, v kateri je ogrožena otrokova vzgoja (telesni, duševni in intelektualni razvoj), nočejo dati svojega soglasja za oddajo otroka v rejništvo, nastopi primer, ki ga predvideva čl. 120/1 ZZZDR: starši zanemarjajo otrokovo vzgojo in otrok se jim lahko odvzame; t.j. odvzame se jim pravica do varstva in vzgoje otroka.

Drugače kot derogirani zakon o rejništvu (čl. 6/2) ZZZDR v čl. 158/1 ne govori o tem, da bi moral dati privoljenje za oddajo v rejništvo skrbnik, če je otrok pod skrbništvom. Ali to pomeni, da privoljenje skrbnika za oddajo mladoletnega varovanca v rejništvo po novem ni več potrebno? Po mojem je tako in je tudi prav, kajti pravice in dolžnosti skrbnika le niso čisto enake pravicam in dolžnostim staršev. Čeprav so pri roditeljski pravici poudarjene predvsem dolžnosti staršev pa imajo starši tudi pravico, da sami vzgojijo svojega otroka (čl. 190/3 Ustave SFRJ, podobno čl. 235/2 Ustave SR Slovenije). Te pravice skrbnik nima. Prav tako skrbnik tudi nima zahtevka na nadaljevanje svojega pravnega položaja oziroma na nadaljevanje svoje funkcije. Sicer pa skrbnik opravlja vse dolžnosti, ki bi jih drugače opravljali starši. Če ni mogoče na drug način zagotoviti mladoletnemu varovancu preživetja, vzgoje in izobrazbe, mora skrbnik poskrbeti za oddajo v rejništvo, zavod oz. dom. 3) Skrbnikovo privoljenje za oddajo otroka v rejništvo je samo formalni izraz dolžnosti. Skrbnik mora vedno, kadar je otrokova vzgoja v okolju, v katerem živi ogrožena, sam predlagati organu socialnega skrbstva, da odda varovanca v rejništvo. To sledi tudi iz določbe čl. 204/1 al. 1 ZZZDR, po kateri gre skrbniku iniciativa za oddajo otroka tretji osebi v vzgojo, nego in oskrbo, pristojni organ občinske skupnosti socialnega skrbstva pa lahko tako odločitev skrbnika potrdi. Predlog skrbnika je šteti za pripravljenost skrbnika, da se v otrokovem interesu odreče vzgojni pravici oz. dolžnosti. (glede na čl. 165 ZZZDR samo v omejenem obsegu). Če skrbnik ne izpolni svoje dolžnosti in ne predlaga otroka v rejništvo, lahko to stori organ socialnega skrbstva tudi brez predloga, pri tem pa se lahko zastavi vprašanje skrbnikove odgovornosti za tako ravnanje

3) Finžgar, Alojzij, Rodbinsko pravo, Ljubljana 1970, str. 179.

in posledic: morebitnega odvzema pravice do vzgoje otroka ali celo razrešitve skrbniške funkcije po čl. 198 ZZZDR.

Brez soglasja staršev lahko pristojni organ občinske skupnosti socialnega skrbstva da otroka v rejništvo v primeru, če je staršem otrok odvzet po čl. 120 ZZZDR. ZZZDR ne omenja drugih situacij, v katerih organ socialnega skrbstva ne potrebuje soglasja staršev za oddajo otroka v rejništvo. Iz narave stvari izhaja, da soglasja starši ne morejo dati, če jim je odvzeta roditeljska pravica, ali poslovna sposobnost, kajti v obeh primerih starši izgubijo roditeljsko pravico. 4) Kot že omenjeno, gre pri odvzemu otroka za odvzem pravice do varstva in vzgoje otroka. Glede na čl. 165 ZZZDR pa pravica do vzgoje otroka staršem ne bi bila popolnoma odvzeta. Če lahko dajejo soglasje k važnejšim vprašanjem, ki se tičejo otrokove vzgoje, pomeni to, da vendarle lahko vplivajo na vzgojo in v določenih primerih tudi zavrejo vzgojna prizadevanja rejnikov. Mislim, da določba čl. 165 ZZZDR ne more veljati za primere, ko je staršem vzgojna pravica vzeta, saj jim je bila vzeta prav zaradi tega, da se jim onemogoči škodljivo vplivanje na vzgojo otroka. 5)

Čeprav je pristojni organ občinske skupnosti socialnega skrbstva tisti, ki odda otroka v rejništvo (poišče primernega rejnika, izda odločbo o oddaji otroka v rejništvo in sklene z rejnikom rejniško pogodbo) in nadzira razvoj rejenca, pa se nanj ne prenese vzgojno upravičenje, ki so se mu starši oziroma skrbnik odrekli. Po našem pravu organ socialnega skrbstva nima nikakršne samostojne, neposredno iz zakona izvirajoče pravice vzgoje rejenca. Organ socialnega skrbstva ne more biti imetnik nobenih upravičenj, ki bi bila adekvatna upravičenjem roditeljske pravice oziroma skrbnikove funkcije 6). V tem je tudi razlika med našo ureditvijo rejništva in med tistimi tujimi pravnimi sistemi, ki štejejo oddajo otroka v tujo družino po državnem organu za ukrep socialnega varstva. Ti sistemi namreč določajo, da izvaja v primeru oddaje otroka v tujo družino originarno vzgojno pravico ex lege državni organ (V ZR Nemčiji Landesjugendamt, v Franciji service de l'aide social). Tako lahko ostane oddaja otrok v tujo družino v javno-pravni sferi, regulirajo jo javnopravni predpisi. 7) Na vprašanje, ali pridobi

-
- 4) Gl. čl. 3/2 zakona o rejništvu SR Makedonije (Sl. vesnik 24/60 in 14/65): soglasje ni potrebno, če je bila staršem odvzeta roditeljska pravica ali poslovna sposobnost, oz. če so neznanega prebivališča. Če prebivališče (bivališče) staršev ni znano, otrok nima lastne družine in se zato odda v rejništvo. Po zakonih drugih republik soglasje ni potrebno v primeru odvzema roditeljske pravice, oz. odvzema otroka; zakon o rejništvu SR Srbije (Sl. glasnik 16/59) pa pravi na kratko "v primerih, predvidenih v ZRSO" (čl. 2/2).
 - 5) Otrok se npr. odvzame staršem, če se upirajo dolžnosti pošiljati otroka v osnovno šolo (Soc.politika 1965, str. 1128, 1957, str. 528, 529), ali če onemogočajo otroku izučitev določenega poklica (Soc.politika 1970/2, str. 53).
 - 6) Titular skrbnikovih dolžnosti in pravic je lahko pristojni organ občinske skupnosti socialnega skrbstva samo v primeru uradnega skrbništva po čl. 185 ZZZDR. Toda v tem primeru fungira kot skrbnik ne pa kot organ.
 - 7) V ZR Nemčiji Jugendwohlfahrtsgesetz (JWG), zadnja redakcija z dne 6.8.1970, v Franciji Code de la Famille et de l'Aide social z dne 24.1.1956, s kasnejšimi spremembami in dopolnitvami.

rejnik kakšna upravičenja glede na osebo otroka, te zakonodaje ne dajejo odgovora. V doktrini pa vlada očitna zadrega. Nemški teoretiki si pomagajo s konstrukcijo, da rejnik izvršuje upravičenja, ki izvirajo iz vzgojne pravice državnega organa (ta pa po večinskem mnenju pomeni samo dejansko (!) ne pa tudi pravno omejitev roditeljske oblasti) in torej nima nobenega rodbinskopravnega položaja 8). Francoska teorija se s tem vprašanjem sploh ne ukvarja, kaže pa šteti, da rejnik samo izvršuje upravičenja, ki jih ima služba socialne pomoči za otroke in ki izvirajo iz njene funkcije administrativne tutele, ali pa funkcije varstva otroka (dve obliki varovanja mladoletnikov.) 9)

Po drugi strani pa nekatere rejniške ureditve popolnoma jasno določajo, da upravičenja, ki jih starši izgubijo z oddajo otroka v rejništvo (v vzgojo tuji družini) po državnem organu, originarno pridobi rejnik. Pravo DR Nemčije daje rejniku položaj skrbnika (par. 9o rodbinskega zakonika iz leta 1965) in točno določa obseg njegovih upravičenj. 1o)

Vendar pa je upoštevati, da je oddaja otroka v vzgojo tuji družini vedno prisilne narave in privoljenje staršev ni potrebno. Tudi pri sprejemu otrok v vzgojo (patronatu) sovjetskega prava ima rejnik položaj varuha ali skrbnika (glede na starost rejenca), toda ta ureditev velja očitno le za rejništvo tistih otrok, ki nimajo staršev oziroma katerih starši nimajo roditeljske pravice, kajti varuh (skrbnik) ima vsa upravičenja staršev. 11)

Tudi v DR Nemčiji in SZ je rejništvo oz. vzgoja otrok v tuji družini ukrep socialnega varstva otrok in zato institut tudi urejajo ustrezni socialno-politični akti. Pravne posledice rejništva glede na roditeljsko pravico pa se obravnavajo v rodbinskem pravu, ki daje rejniku samostojni rodbinsko-pravni položaj.

8) Popolneje: Riedel, Herman, Jugendwohlfahrtsgesetz, 4. izd., Berlin 1965; Staudinger, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch IV, 3a, 3 (Göppinger), 1964, str. 715 sl.

9) Popolneje: Dalloz, Encyclopedie juridique, Repertoire de droit social et du travail 1. izd. 1960; geslo: "Enfance" (Protection de l'-), Arnion, J.M. str. 77o in sl. (tč. 88); Mazeaud (de Juglart), Lecon de Droit civil, I, 3, 4. izd. Paris, 1970, tč. 1187 (str. 537 sl.).

1o) Gl. par. 25 uredbe o mladinski pomoči (Verordnung über die Aufgabe und die Arbeitsweise der Organe der Jugendhilfe) z dne 22.4.1965 in 3.3.1966; Das Familienrecht der DDR, Kommentar, Berlin 1970, str. 234.

11) Institut prejema otroka v vzgojo je omenjen v čl. 2 Osnov zakonodaje ZSSR o zakonski zvezi in družini iz leta 1968 in v čl. 2 Kodeksa o zakonski zvezi in družini RSFSR iz leta 1969. Tega instituta pa po tem niti Osnove niti Kodeks posebej ne obravnavata. V praksi se uporabljajo določbe Uredbe VCIK in CIK ruske sovjetske republike "o ureditvi oddaje otrok v vzgojo (patronat) v družine delavcev" z dne 1.4.1936, ki je bila sicer s kasnejšimi predpisi razveljavljena, vendar pa je ni nadomestil noben zakonodajni akt; gl. Sverdlov, G.M., Ohrana interesov detej v sovjetskom semejnem i graždanskom prave, Moskva 1955, str. 86.

V našem pravu rejnik svojih dolžnosti in pravic glede varstva otroka ne more izvajati iz svojega položaja "varuha", ali "skrbnika" ampak samo iz značaja svoje funkcije, ki jo opredeljuje vsebina in namen rejništva, in ki se bistveno ne razlikuje od vsebine in namena vzgoje otrok v tuji družini v vzhodnonemškem ali sovjetskem pravu. Če upoštevamo še dejstvo, da po našem pravu organ socialnega skrbstva z oddajo otroka v rejništvo ne dobi pravice do varovanja in vzgoje rejenca (ki bi jo potem izvrševal rejnik) starši pa glede na namen rejništva te pravice tudi ne morejo imeti več (vsaj ne v polnem obsegu) je nujen sklep, da pridobi pravico in dolžnost varovanja in vzgoje rejenca rejnik. Gre za samostojno pravico, ki ni izvedena iz roditeljske pravice temveč izvira iz zakona, podrobneje pa jo urejuje rejniška pogodba. 12) Pravica do vzgoje je v primeru, ko dajo starši soglasje za oddajo otroka v rejništvo, omejena s pravico staršev, da s svojo privolitvijo vplivajo na najvažnejše odločitve rejnikov, ki se tičejo osebnosti otroka (čl. 165 ZZZDR). Tu gre za podoben primer, kot ga določa l. 204 ZZZDR (zahteva, da pristojni organ občinske skupnosti socialnega skrbstva odobri pomembnejše skrbnikove ukrepe glede varovančeve osebe). Tako kot pri skrbništvu je tudi pri rejništvu primaren otrokov interes. Zakonodajalec meni, da starši lahko tudi v primeru, ko otroka nimajo pri sebi, v otrokovem interesu pomagajo rejnikom krojiti življenjsko pot svojega otroka in zato deli pravico do vzgoje na redno vzgojo, ki je prepuščena v celoti rejnikom in pa na pomembne vzgojne odločitve, kjer prepušča tudi staršem besedo. Med pomembne odločitve je šteti npr. spremembo vrste šolanja, sklenitev pogodbe o učenju, odločanje o izbiri in opravljanju poklica. 13)

Če rejnik ne doseže sporazuma s starši glede važnejših vprašanj bo šla končna odločitev pristojnemu organu občinske skupnosti socialnega skrbstva. Če bo mnenja, da je odločitev rejnika v korist otroka, nasprotovanja staršev ne bo upošteval. Pravno podlago za tako odločitev daje analogna uporaba čl. 113/2 ZZZDR (ker gre za nesoglasje med dvema imetnikoma rodbinskopravnih upravičenj). Če je otrok pod skrbništvom, mora organ odločiti tudi v primeru, če med skrbnikom in rejnikom ni nespornosti, kajti tu gre za "pomembnejše ukrepe" v smislu čl. 204 ZZZDR.

Kadar starši ne dajejo soglasja za oddajo otroka v rejništvo, odloča rejnik tudi o pomembnih vprašanjih brez sodelovanja staršev, gotovo pa je, da bo organ socialnega skrbstva v okviru svoje nadzorstvene pravice v tem pogledu rejnikom svetoval.

Pravica do varstva in vzgoje rejenca je, enako kot pri roditeljski pravici, predvsem dolžnost. Čeprav ZZZDR med dolžnostmi rejnika (čl. 164) ne omenja varovanja rejenca, pa je gotovo, da mora rejnik opravljati tudi to dolžnost. Otrok živi pri rejniku, rejnik nadzira njegovo gibanje in stike s tretjimi osebami. Če meni, da stiki z določenimi osebami škodljivo vplivajo na otrokov razvoj, jih lahko prepove. Stikov z osebami, ki imajo pravico do osebnih stikov (predvsem staršem) rejnik ne more prepovedati, pač pa lahko predlaga organu socialnega skrbstva, da uredi način stikov, oz. pravico do stikov odvzame ali omeji.

12) Tudi s pogodbo o rejniškem razmerju avstrijskega prava (po par. 186 ABGB) katerega stranki sta otrok (ki ga zastopa oče ali varuh) in rejnik lahko pridobi rejnik originarno pravico varstva in vzgoje rejenca. Vzgojna pravica staršev v času pogodbenega rejništva miruje; gl. Klang-Gschnitzer, Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch I, 2 (Wenzl, O., Plessl, K.) 2. izd., Wien 1962, str. 287, 288.

13) Gl. čl. 6/2 zakona o rejništvu BiH, čl. 7/2 zakona o rejništvu črne gore; Soc. politika 1962, str. 335; prim. tudi čl. 204. ZZZDR.

Na podlagi pravice do varstva otroka lahko rejnik zahteva otroka od vsake osebe, ki mu je otroka vzela. To velja tudi, če so odvzeli otroka starši. O vrnitvi otroka bo odločal organ socialnega skrbstva, če je otroka odvzela rejniku tretja oseba. Če pa so odvzeli otroka starši, odloča sodišče, ker gre za varstvo roditeljske pravice.

2.2. Rejnik praviloma ne more zastopati rejenca. Starši (oz. skrbnik) obdržijo pravico zastopanja otroka v osebnih in premoženjskih zadevah, kajti zastopanje po starših praviloma ni nezdržljivo z bistvom in namenom rejništva. Po večinskem mnenju ne izgubijo starši pravico zastopanja niti tedaj, kadar jim organ socialnega skrbstva odvzame otroka (t.j. pravico do varstva in vzgoje otroka) po čl. 19 ZRSO (iz čl. 12o ZZZDR).

To stališče se ne more aplicirati na vse primere. Predvsem ne more vedno veljati za zastopanje v zadevah vzgoje otroka, če je otrok staršem odvzet zato, ker so zanemarjali njegovo moralno in intelektualno vzgojo. V tem primeru je prav malo verjetnosti, da jih bo ukrep odvzema otroka toliko prizadel, da bi začeli z zanimanjem spremljati otrokovo vzgojo. Praksa kaže, da predstavlja za neskrbne starše odvzem otroka pravo olajšanje, saj celo sami zahtevajo od organa socialnega skrbstva, naj jim odvzame otroka.

Staršem, ki se nikoli niso zanimali za otroka in ki se ga želijo znebiti, nikakor ne sme ostati pravica do zastopanja, saj ni nobenega jamstva, da bodo v zadevah zastopanja ravnali z zahtevano skrbnostjo. Pristojni organ občinske skupnosti socialnega skrbstva lahko takim staršem odvzame zastopanje po čl. 119 ZZZDR.

Po drugi strani pa rejnik pri vsakdanji vzgoji otroka najboljše spozna, se seznanja z njegovimi sposobnostmi, nagnjenji in željami. Zato bi bilo logično, da bi rejnik tudi zastopal otroka vsaj v zadevah vzgoje (po analog. z določbo čl. 184 ZZZDR). Od zastopanja po rejniku ne bi smele biti izvzete niti tiste zadeve, ki jih ZR v čl. 165. označuje kot važnejša vprašanja glede otrokove oskrbe in vzgoje, saj bi ravno v teh zadevah starši s svojim neskrbnim ravnanjem lahko izničili dotedanje vzgojno delovanje rejnikov. Težko je umljivo, da bi starši, ki otroka sploh ne poznajo, kljub opozorilom rejnika in organa socialnega skrbstva pravilno zastopali otrokove interese v zadevah šolanja, uka ipd.

2.3. Rejnik tudi ne upravlja otrokovega premoženja. Ta pravica in dolžnost pripada staršem tudi po oddaji otroka v rejništvo. Zoper starše, ki ne upravljaajo premoženja v otrokovem interesu, oz. upravljaajo premoženje celo v škodo otroka, ima pristojni organ občinske skupnosti socialnega skrbstva na voljo obsežen katalog možnosti, ki gredo od ukrepov po čl. 119 ZZZDR (pouk, opomin, naročilo, dolžnost poročanja, nadzor), do specialnih ukrepov po čl. 122 ZZZDR, ki jih po predlogu skrbstvenega organa odredi sodišče.

2.4. Starši ne morejo biti oproščeni dolžnosti preživljanja. ZZZDR izrecno določa, da obstoji dolžnost preživljanja tudi tedaj, če se staršem odvzame roditeljska pravica (čl. 125); isto velja glede na čl. 12o/2 pri odvzemu otroka in po čl. 156 tudi pri oddaji otroka v rejništvo. Doktrina je že zdavnaj postavila načelo, da se z omejitvami (ali odvzemom) roditeljske pravice nasploh poseže samo v upravičenju, v dolžnosti pa samo v taki meri, kolikor upravičenec zaradi pomanjkanja potrebnih upravičenj, dejansko ne more izvrševati dolžnosti.

To načelo je zakonodajno izpeljano v večini pravnih ureditev.¹⁴⁾

14) Izjemo določa npr. italijansko pravo za primer afilicije (čl. 109/1 Codice civile) in avstrijsko pravo v primeru pogodbenega rejniškega razmerja, ki je po par. 186 ABGB neodplačno in dolžnost preživljanja, ki sicer bremeni starše, v času, ko je otrok v rejništvu, miruje.

2.5. Z rejništvom niso prizadete posebne pravice staršev, ki izvirajo iz roditeljske pravice, jih pa ZZZDR ne našteva med pravicami in dolžnostmi staršev (čl. 102 in sl.): pravica, da določijo otroku osebno ime (čl. 3 zakona o osebnem imenu, Ur.l. SRS 16/74), predlog staršev da se podaljša roditeljska pravica (čl. 118 ZZZDR), odobritev pomembnih pravnih poslov, ki jih sklene otrok sam (čl. 108 ZZZDR) in privolitev staršev za posvojitev (čl. 141 ZZZDR).

3. Izven okvira roditeljske pravice rejništvo nima nobenih posledic.

Starši z oddajo otroka v rejništvo ne izgubijo pravice do osebnih stikov z otrokom (čl. 169 ZZZDR). To velja tudi v primeru, če je bila staršem odvzeta roditeljska pravica, kajti pravica do stikov po mojem mnenju nima svojega temelja v roditeljski pravici, ampak v naravnem razmerju med starši in otrokom. Če je bila staršem odvzeta bodisi roditeljska pravica (čl. 116 ZZZDR) ali otrok (t.j. pravica do varstva in vzgoje otroka, čl. 120 ZZZDR), pravice do stikov ne morejo imeti zato, da bi lahko kakorkoli vplivali na vzgojo otroka, ampak zato, da se ohranijo sorodstvene vezi in občutek medsebojne pripadnosti, kar je predvsem v otrokovem interesu. Določbe ZZZDR dajejo dovolj možnosti za odvzem ali omejitev pravice do stikov, če stiki ne bi bili v otrokovo korist.

Rejništvo tudi ne vpliva na medsebojno dedno pravico in na medsebojno dolžnost preživljanja med starši in otrokom. V osebnem in rodbinskem statusu otroka ne nastanejo nobene spremembe, prav tako tudi ni posledic glede na pravice iz socialne varnosti (socialnega zavarovanja).

4. Za vsebino rejništva so nadalje pomembne tudi pravice in dolžnosti rejenca do rejnika in nadzorstvena pravica organa socialnega skrbstva. To so nadaljnji elementi, ki določajo pravni položaj rejnika.

Pravice rejenca so korelat dolžnosti rejnika. Rejenec ima v razmerju do rejnika pravico do varstva in vzgoje v najširšem smislu: do nege, prehrane, oskrbe, šolanja izobraževanja in sploh usposobitve za samostojno življenje.

O dolžnostih rejenca do rejnika ZZZDR ne govori. Iz vzgojnega razmerja med rejnikom in rejencem pa nujno sledi, da mora rejenec rejnika spoštovati in poslušati njegova navodila in nasvete (dolžnost spoštovanja in poslušnosti). Brez teh dveh osnovnih otrokovih dolžnosti bi bila vzgojna naloga znatno otežkočena, če ne celo onemogočena. Pomemben faktor v vzgojnem procesu je tudi navajanje otroka na delo. Zato je šteti, da je rejenec dolžan rejniku pomagati pri delih, ki so primerne glede na rejenčevo starost in zdravstveno stanje, vendar le v taki meri, da ni ogroženo njegovo izobraževanje in pripravljanje na določen poklic. Ker mora rejnik osebno in neposredno varovati in vzgajati rejenca, je tudi rejenec dolžan živeti v družinskem krogu rejnika.

Rejenec ima do rejnika samo take dolžnosti, s katerimi mu omogoči izvrševanje namena rejništva. Posebno ni rejenec dolžan rejnika preživljati, niti pred svojo polnoletnostjo, niti po polnoletnosti.

V delovno področje organa socialnega skrbstva spada varovanje mladoletnikovih interesov v vseh rodbinskopravnih razmerjih, v katerih je mladoletnik udeležen (razmerje med starši in otroki, posvojitev, skrbništvo, rejništvo), ne glede na to, ali so ta razmerja nastala z njegovim sodelovanjem ali ne.

Pri rejništvu se kaže varovalna funkcija organa socialnega skrbstva v nastanku razmerja (odločba, pogodba, ki jo sklene organ s skrbnikom), v nadzorstvu nad rejniškim razmerjem in v prenehanju razmerja.

V tem okviru nas zanima samo nadzorstvena dejavnost organa socialnega skrbstva. Z aspekta rejnika predstavlja nadzor pristojnega organa občinske skupnosti socialnega skrbstva določeno omejitev rejnikove pravice in dolžnosti varovati in vzgajati rejenca. Omejitev je določena z zakonom in konkretizirana v rejniški pogodbi v rejenčevem interesu. V primerjavi z nadzorstvom, ki ga izvršuje organ občinske skupnosti socialnega skrbstva nad izvrševanjem roditeljske pravice staršev je poudariti, da gre pri rejništvu za stalen nadzor, stalno spremljanje rejenčevega razvoja, dočim se kaže nadzorstvo nad izvrševanjem roditeljske pravice zgolj v ukrepih, ki jih je dolžan izpeljati organ socialnega skrbstva tedaj, kadar starši nepravilno izvršujejo svoje dolžnosti. Nadzorstvo nad rejništvom je podobno nadzorstvu nad delovanjem skrbnika, vendar s pomembno razliko, da ZZZDR ne predpisuje, da bi moral imeti rejnik za določene posle glede otrokove osebe odobritev organa socialnega skrbstva (prim. čl. 2o4 ZZZDR).

Vsebinā nadzora je v stalni skrbi organa socialnega skrbstva da se z rejništvom izpolnjuje vzgojni namen. Organ spremlja razvoj rejenca, vzdržuje stike z rejnikom in rejencem, da na ta način ugotovi, ali rejnik izpolnjuje svoje zakonite oz. pogodbene dolžnosti. Organ socialnega skrbstva opozarja rejnika na ugotovljene pomanjkljivosti in napake, daje predloge za odpravo napak, poučuje rejnika in mu daje nasvete. Pri tej svoji strokovni dejavnosti se organ socialnega skrbstva povezuje z vsemi institucijami, ki vplivajo oz. lahko vplivajo na telesni, socialni, moralni in intelektualni razvoj rejenca. Organ socialnega skrbstva je dolžan ukreniti vse, kar je potrebno za otrokovo korist. Če ugotovi, da rejnik ne izpolnjuje svojih dolžnosti, da je otrokov razvoj pri rejniku ogrožen oz. da rejnik ne izpolnjuje več pogojev iz čl. 162 ZZZDR, lahko razveže rejniško pogodbo (čl. 173 ZZZDR).

5. Mnenja sem, da je analiza pravnih posledic rejništva pokazala, da zoper stališče zakonodajalca, ki rejništvo obravnava kot samostojno družinsko razmerje, ne more biti tehtnih pomislekov. V podporo za to stališče bi lahko dodali še to, da rejnik pravico in dolžnost varstva in vzgoje otroka izvršuje na način, ki rejniško razmerje zelo približuje razmerju med starši in otrokom. Gre namreč za varovanje in vzgojo otroka v družinskem okolju. Otrok naj se tudi čustveno vključi v rejnikovo družino. Razmerje med rejnikom, ostalimi člani njegove družine in rejencem se mora razvijati kot v normalni družini (prim. čl. 164/1 al. 2. ZZZDR).

Rejnikova vzgojna dolžnost pa ima tudi sicer značilnosti obveznosti rodbinskega prava. Rejnikova dolžnost je kompleksna, v njej pa prevladujejo imaterialne storitve: vzgoja, nega, požrtvovalna skrb za življenje in zdravje, ki predstavljajo čisto osebni element razmerja. Ker je razmerje med rejnikom in rejencem osebno vzgojno razmerje, ki mora temeljiti na razumevanju, medsebojni naklonjenosti in čustveni navezanosti ne pridejo v poštev obligacijsko-pravne oblike utrditve obveznosti niti prisilni način izpolnitve obveznosti. Če rejnik ne izpolnjuje svojih dolžnosti, se mora razmerje v interesu rejenca razvezati. Rejnik mora izpolnjevati poleg splošnih osebnih pogojev, še posebne pogoje, ki jih ugotavlja družbeni organ, ki ima na skrbi varstvo mladoletnikov (čl. 162, 163 ZZZDR), pred sklenitvijo pogodbe. Rejnikove dolžnosti in pravice se ne morejo prenesti na tretjega.

Pravica rejnika do rejnine je edini znak, ki ga druga rodbinsko-pravna razmerja ne poznajo. Težko pa bi zaradi tega šteli rejniško razmerje za odplačno razmerje civilnega prava, saj je večina storitev rejnika take narave, da se jih sploh ne da poplačati.

VIDA MILOŠEVIČ, dipl.ing. socialnega dela
Višja šola za socialno delo
Ljubljana, Šaranovičeva 5

VLOGA SOCIALNEGA DELAVCA PRI IZVAJANJU REJNISTVA

Naša samoupravna socialistična družba izvaja posebno skrb za mater, otroka in družino. Ena izmed oblik skrbi za otroke, ki iz kakršnih koli razlogov ne morejo živeti pri svojih starših je rejništvo. Rejništvo je oskrba in vzgoja otrok pri družinah, kjer niso otrokovi starši. Tej obliki skrbi za otroke smo na Slovenskem že od nekdaj dajali prednost pred domskim varstvom saj je preteklo že petdeset let od začetkov tako imenovanih rejniških kolonij v okolici Lukovice in Moravč.

Pravno je rejništvo prvi uredil Zakon o rejništvu iz leta 1960 (Uradni list LRS št. 34/60), za njim pa Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, ki je bil sprejet v letu 1976 (Uradni list SRS št. 15/76) in je rejništvo kot posebno obliko družbenega varstva otrok uvrstil v rodbinsko pravo. Rejništvo obravnava tudi Zakon o socialnem skrbstvu (Uradni list SRS št. 39/74), ki ga opredeljuje kot ukrep, s katerim družba lahko zaščiti otroka ali mladoletnika. Pomembna novost tega zakona je tudi, da uvaja poklicni status rejnika, kar bo morda prispevalo k povečanju števila in dvigu kvalitete rejniških družin. Rejništvo omenja tudi Zakon o izobraževanju in usposabljanju otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju (Uradni list SRS št. 19/74) kot možnost namestitve otrok, ki morajo na usposabljanje izven kraja svojega bivanja.

Naloge v zvezi z rejništvom opravljajo strokovne službe občinskih skupnosti socialnega skrbstva oziroma Centri za socialno delo, o namestitvi otroka v rejo in vseh drugih pomembnejših zadevah pa odloča organ, ki ima javna pooblastila (največkrat Svet za varstvo družine). Običajno je strokovnjak, ki je neposredno zadolžen za zadeve rejništva socialni delavec. Namen tega sestavka pa je, da prikaže vso zahtevnost strokovnega dela socialnega delavca na področju rejništva.

Glede na to, da je delo na rejništvu izredno občutljivo, saj ima za otroka in starše lahko daljnosežne posledice, mora biti socialni delavec, ki to delo opravlja:

- družbeno razgledan - poznati mora delovanje našega samoupravnega sistema, organizacijo in delovanje strokovnih služb, da lahko pred odločitvijo o namestitvi otroka v drugo družino poišče tudi druge možne oblike pomoči družini,
- Strokovno usposobljen, da zna pretehtati dejavnike, ki narekujejo izločitev otroka iz domačega okolja, da zna izbrati najustreznejše oblike pomoči družini in se zaveda vseh posledic, ki jih lahko menjava okolja povzroči na otrokovem čustvenem življenju in v družinskih odnosih, da pozna in ureja odnose med ljudmi.

Pomembnejše delovne naloge socialnih delavcev v zvezi z rejništvom bi lahko razdelili takole:

1. Odločitev za namestitev otroka v rejniško družino.

2. Izbira rejniške družine.
3. Priprave za premestitev otroka v rejniško družino.
4. Spremljanje otrokovega življenja v rejniški družini.
5. Priprave na vrnitev otroka k staršem.
6. Spremljanje otrokovega razvoja.

Vsaka od navedenih delovnih nalog ima v procesu nudenja pomoči družini svoj pomen in svoje značilnosti, zato si jih bomo podrobneje ogledali:

ad 1) Po zakonu /¹"pristojni organ občinske skupnosti socialnega skrbstva odda v rejništvo otroka, ki nima svoje družine, otroka, ki iz različnih vzrokov ne more živeti pri starših ali otroka, katerega telesni in duševni razvoj je ogrožen v okolju, v katerem živi.

Ne glede na določbe prejšnjega odstavka lahko pristojni organ občinske skupnosti socialnega skrbstva odda v rejništvo otroka, ki mu je potrebno usposabljanje v skladu s posebnimi predpisi (otroci z motnjami v telesnem in duševnem razvoju)".

Kadar gre za otroka brez staršev je navadno rejništvo le kratkotrajen ukrep, saj je treba otroku zagotoviti stalno varstvo, za kar je najustreznejša posvojitev, če je glede na otrokovo starost in psihofizične lastnosti izvedljiva.

Za otroke, ki imajo starše, je v zakonu precej široka formulacija "različnih vzrokov", ki puščajo socialnemu delavcu presojo ali so razmere v otrokovi družini takšne, da je najboljša rešitev začasna ali trajna izločitev otroka iz okolja ali pa bi se problem lahko rešil na drugi način. V praksi se kot vzrok za namestitev otroka v rejniško družino najpogosteje pojavlja splet stvarnih in osebnih težav pri starših: nerešeno stanovanjsko vprašanje, gmotne težave, bolezen, čustvena nezrelost, vzgojna nesposobnost, asocialne navade in podobno.

Odločitev o tem ali bi otroka namestili v rejniško družino ali ne je pomembna odločitev in mora biti temeljito in strokovno pretehtana.

Podrobno je treba spoznati okoliščine, ki ustvarjajo neugodno vzdušje v otrokovi lastni družini in poskušati vse, da jih skupaj s starši odpravimo. Strokovni postopek socialnega delavca v primerih kadar gre za velike in pomembne odločitve je lahko le tisti, ki od prevzema zadeve do rešitve ne opusti nobene od potrebnih faz:

a) zbiranje in analiza podatkov

Podatke zbiramo zato, da se lahko odločimo za najustreznejšo obliko pomoči. Kadar se odločamo o morebitni namestitvi otroka v rejniško družino, moramo izvedeti čimveč o njegovih starših, da bomo ugotovili ali otroka ne morejo sami oskrbovati zaradi prevladujočih stvarnih težav (naprimer nerešeno stanovanjsko vprašanje, bolezen,) ali osebnih težav (ha primer vzgojna nesposobnost, asocialnost ipd.) Ta podatek nam bo povedal ali bo namestitev otroka v rejo kratko ali dolgoročna. Kadar zbiramo podatke je pomembno ugotoviti tudi to,

1/

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, 157. člen (Uradni list SRS št. 15/76).

če imajo starši bližnje sorodnike (starše, brate, sestre) ki bi bili sposobni in pripravljeni začasno sprejeti otroka. Na ta način bi v večji meri zagotovili ohranitev stikov in čustvene vezi med starši in otrokom. Čim več moramo izvedati tudi o otroku samem, o njegovem dotedanem razvoju, telesnem in duševnem zdravju, morebitnih motnjah, posebnostih in navadah. Zbrane podatke analiziramo in sestavimo socialno anamnezo o otroku.

b) Opredelitev problema

Prikaže situacijo v vseh njenih dimenzijah in pomenu. Ko je težava strokovno ocenjena se socialni delavec lahko odloča o nadaljnjih ukrepih.

c) Odločitev o obliki pomoči

Sela, če vsa dejstva govorijo za to, da je izločitev otroka iz okolja nujna, oziroma, če so bili vsi poizkusi, da bi se odpravili vzroki zaradi katerih naj bi otroka namestili k rejnikom in, če je to nedvomno v korist otroku (ne staršem!), se za rejništvo lahko odloči.

Morda se je v preteklih letih posvečalo premalo pozornosti postopku pred odločitvijo - kaj storiti, kako družini pomagati in so socialni delavci prehitro "reševali probleme" z rejništvom. Otrok po večletnem bivanju v rejniški družini težko spet najde svoje mesto v lastni družini, pa čeprav so po njegovi vrnitvi dani vsi stvarni pogoji za družinsko sožitje.

Ad 2) Ne glede na to, da je izbira rejnikov precej omejena zaradi slabšega interesa družin, mora socialni delavec vendarle ob vsakem primeru posebej dobro pretehtati katerega otroka bo namestil v določeno družino,

V predhodnem delu z otrokovo družino, ob katerem je ugovoril, da je za otroka najustreznejša rešitev rejništvo, je spoznal osnovne lastnosti družine in tudi otroka samega. To mu bo v veliko pomoč pri iskanju družine, v kateri bo otrok lahko kar najbolje zadovoljil svoje potrebe. V ta namen je treba dobro spoznati tudi bodočo rejniško družino. Socialni delavec mora spoznati zlasti sledeče:

- a) sestav družine - starost, spol, sorodstveni odnos članov gospodinjstva,
- b) gmotno stanje družine - stanovanjske pogoje, vire in višino dohodkov, okolje v katerem družina živi,
- c) odnose v družini - vzdušje, ki pretežno vlada, način komuniciranja, medsebojno čustveno navezanost,
- d) izobrazbo, vzgojno sposobnost in kulturno raven družine,
- e) zdravstveno stanje družinskih članov,
- f) način preživljanja prostega časa,
- g) motive za sprejem otroka v rejo.

Navedena vprašanja, ki zanimajo socialnega delavca so toliko pomembna, da nanje ni mogoče dobiti odgovorov le ob pogovoru. Že za odločitev ali sploh je družina primerna za vzgojo in oskrbo tujih otrok, je nujen obisk na njihovem domu; obvezen pa je takrat, ko iščemo mesto za določenega otroka. Ne samo, da si mora socialni delavec ob tem znova zastaviti vsako od omenjenih vprašanj, temveč se mora vprašati ali bi npr. sestav potencialne rejniške družine in starost njenih družinskih članov ustrezal določenemu otroku glede na njegovo starost in starost ter sestav njegove družine.

če želimo, da bi rejenčka sprejeli vsi družinski člani morajo dati vsi tudi otroci, svoj pristanek. Še najbolj je, če lahko socialni delavec pusti družini nekaj dni za premislek, da bo njihova odločitev resnično zrela in neprisljena.

Na drugi strani pa je treba, kolikor je le mogoče, upoštevati tudi želje rejnika glede starosti in spola otroka.

V kolikor je socialni delavec prepričan, da bi družina otroku ustrezala, mora otroka, njegove starše in razloge, zaradi katerih naj bi šel v rejo, kar najbolj jasno opisati bodočim rejnikom, Edini cilj te predstavitve je v tem, da bi rejniki otroka bolje razumeli in mu lažje pomagali.

Ad 3) Vse, ki bodo pri izvajanju rejništva sodelovali, mora socialni delavec na to temeljito pripraviti.

Priprava rejnikov, se je začela takrat, ko jim je socialni delavec opisal otroka, njegovo družino in problem, s katerim se srečujejo. Ko se za sprejem otroka odločijo, mora socialni delavec s predstavljanjem nadaljevati, zlasti še, če ni možen neposredni stik med starši in rejniki. Tudi najmanjše podrobnosti o otrokovem vedenju, čustvovanju, potrebah in navadah bodo rejniku lahko dragocen napotek za ravnanje z otrokom in s tem v pomoč otroku, da menjava okolja ne bo preveč spremenila ritma njegovega vsakdanjega življenja.

Poleg tega je rejnike treba do potankosti seznaniti z vsemi obveznostmi, ki jih z otrokom sprejemajo: pravilna nega, vzgoja, nastanitev, prehrana, obleka in obutev; skrb za šolske in osebne potrebščine; skrb za čustveno prilagoditev in za ustrezno ravnanje vseh članov družine z otrokom; skrb za zdravje; šolanje oziroma poklicno usposabljanje.

Rejnike je treba obvestiti tudi o njihovi obveznosti, da sodelujejo s socialno službo in se z njo posvetujejo o vseh pomembnejših vprašanjih v zvezi z vzgojo, šolanjem in oskrbo otroka. Prav tako mora socialni delavec rejnike opozoriti na druge službe na primer zdravstveno in prosvetno s katerimi se lahko posvetujejo o otroku.

Še zlasti pa je treba poudariti, da morajo rejniki vzpodbujati stike otroka z njegovimi starši.

Vse obveznosti in pravice rejnikov je treba določiti v rejniški pogodbi, ki pomeni rejniku po eni strani zagotovitev pravic, (rejnina), po drugi pa pismo potrdilo, da opravljajo družbeno pomembno funkcijo.

Starše mora socialni delavec že pred dokončno odločitvijo o namestitvi otroka v rejo opozoriti, da ima ta ukrep tudi določene negativne posledice predvsem na otrokovem čustvenem življenju in tudi na njihovem lastnem odnosu do njega. Pripraviti jih moramo na to, da bodo otroka redno obiskovali in opravljali tudi druge roditeljske dolžnosti, da bodo sodelovali z rejniki in s socialnim delavcem. Že od vsega začetka morajo rejništvo otroka sprejemati kot začasno rešitev in s strokovno pomočjo socialnega delavca odpravljati vzroke, zaradi katerih mora otrok v drugo družino.

Če sploh in koliko lahko pripravimo otroka na namestitev v rejniško družino je odvisno od njegove starosti. Idealno je, če otroka, ki je starejši kot leto dni starši (ali socialni delavec) že pred namestitvijo lahko nekajkrat pripeljejo na obisk v bodočo rejniško družino, da se vsaj malo privadi na novo okolje. Dragocena za otroka bo tudi izkušnja, če ga bodo starši sprva le za kratek čas pustili v rejniški družini in spet prišli ponj. Seveda so tak-

šne priprave otroka možne le pri urejenih starših in, če rejniška družina ni preveč oddaljena. Najbolj je postopno privajanje otroka na rejniško družino možno pri otrocih, ki jih socialni delavci nameščajo v rejniško družino zaradi usposabljanja v drugem kraju.

Ad 4) Tudi spremljanje otrokovega razvoja v rejniški družini mora potekati tako, da socialni delavec sodeluje z rejniki, z otrokovimi starši, z otrokom samim in tudi z drugimi dejavniki v okolju, kjer je otrok v reji.

Delo z rejniki mora biti sistematično in usmerjeno predvsem v to, da jih usposabljammo za vzgojo in za kvalitetnejše delo z otroki. Po dotedanjih izkušnjah se za rejništvo odločajo predvsem družine s podeželja, praviloma z nižjo izobrazbo in z nekakšnim "naravnim darom" za delo z otroki. To naravno nagnjenost do otrok je vsekakor treba obogatiti tudi z znanjem o negi in vzgoji otrok, da bodo svojo vlogo lahko bolje opravljali. Možne oblike sodelovanja z rejniki so:

a) individualni stiki

- obiski socialnega delavca v rejniški družini, ki morajo biti redni in vnaprej določeni (na primer dvakrat letno). Obisk na domu je najbolj neposreden stik socialnega delavca z okoljem v katerem otrok začasno živi, nudi mu možnost spoznati odnose vseh družinskih članov do rejnca, vzdušje v družini, istočasno pa lahko rejnikom pomaga s konkretnimi vzgojnimi in drugimi nasveti. Da lahko socialni delavec spremlja razvoj otroka v rejništvu in nadzoruje njegovo vzgojo in izobraževanje, morajo biti njegovi obiski pri rejnikih pogostejši v prvih mesecih namestitve otroka in v primerih, če otroka neredno ali sploh ne obiskujejo njegovi starši.
- obiski rejnika pri socialnem delavcu: naj bi bili vnaprej dogovorjeni (na primer dvakrat letno, za šoloobvezne rejence morda ob zaključku polletja in šolskega leta) in sodili v rejnikovo obveznost, ki je zapisana v rejniški pogodbi. Seveda pa morajo rejniki vedeti, da imajo možnost (in dolžnost) priti po nasvet kadar se zgodi kaj posebnega ali kadar se je treba odločati o stvareh, ki so za otrokov nadaljnji razvoj pomembne.

Med rejniki in socialnim delavcem so možni tudi pisni in telefonski kontakti v nujnih primerih ali ob posebnih priložnostih (na primer čestitke rejnicam ob dnevu žena ipd.)

b) delo s skupinami rejnic

- seminarji, na katerih socialni delavci, psihologi, pedagogi, zdravstveni in drugi strokovnjaki posredujejo spoznanja o vzgoji in negi zdravih in motenih otrok in tudi odgovarjajo na konkretna vprašanja udeleženk. Pri zasnovi takšnih seminarjev je seveda treba upoštevati izobrazbeno raven udeleženk.
- skupinski razgovori o problemih z rejenci, ki so lahko organizirani glede na starost rejencev ali pa po kraju bivanja družin.

Takšna oblika dela ima dvojni cilj - skupno razreševanje konkretnih vzgojnih ali drugih težav in ob tem izobraževanje v katerem aktivno sodelujejo vsi udeleženci, strokovnjaki in rejniki.

Cilji dela s starši je pomoč pri urejanju težav, ki so nastopile kot razlog za namestitev otroka v rejniško družino. Oblika pomoči je odvisna od narave problema, prav gotovo pa je ne bo mogoče rešiti samo s prizadevanjem socialnega skrbstva. Nujno potrebno bo pritegniti skupnosti in organizacije, ki so pristojne za reševanje določenih vprašanj (na primer samoupravno stanovanjsko skupnost, zdravstveno organizacijo ipd.) Naloga socialnega delavca je predvsem v tem, da vzpodbuja starše k aktivnosti pri reševanju problema, da jim svetuje, kam se lahko obrnejo po pomoč in, da skrbi za njihove redne stike z otrokom, pa tudi za to, da izvršujejo druge obveznosti do njega.

Pomembno je tudi delo z otrokom, ki naj ne bo objekt dela socialnega delavca, temveč subjekt, ki ga je treba aktivno vključiti in upoštevati zlasti tedaj, kadar gre za vprašanja njegove bodočnosti.

V času, ko je otrok v rejniški družini lahko pomagajo spremljati njegovo življenje tudi skupnosti in strokovne službe v kraju, kjer otrok živi: krajevna skupnost, zdravstvene organizacije, zlasti patronažna služba in šole. Seveda aktivnega sodelovanja ni mogoče pričakovati brez vztrajnih vzpodbud socialnega delavca, ki je otroka namestil v rejo.

Ad 5) V kolikor so bile vse zgoraj naštetе naloge v zvezi z bivanjem otroka v rejniški družini temeljito opravljene, zlasti, če so se uredile razmere v otrokovi lastni družini, in če so se ohranili stiki med starši in otrokom, je vrnitev otroka k staršem predvsem prijetno doživetje za vse družinske članе in povzročа le običajne in kratkotrajne prilagoditvene težave na eni in drugi strani. Težje je v primerih, kadar je bil otrok v reji več let in so bili stiki s starši redki. Takšna družina potrebuje strokovno pomoč tudi za opredelitev družinskih vlog, ki so za vse nove - vloga matere, očete, otroka v vsakodnevnem življenju, ki se bistveno razlikuje od istih vlog kadar družina ne živi skupaj. Zato mora pri rejništvu veljati načelo, da naj se otrok vrne k staršem čimprej.

Napak bi bilo, če bi se po vrnitvi k staršem pretrgal vsakršen stik otroka z rejniki. Tako kot so prej obiskovali otroka naj bi sedaj starši skupaj z otrokom od časa do časa obiskali rejniško družino, ali pa mu omogočili, da pri njen preživi počitnice, da se ne bi njegovo življenje prehitro in preveč izrazito spreminjalo.

Ad 6) Delo socialnih delavcev na področju rejništva je, kot smo videli, zahtevno in odgovorno, saj gre za občutljiva vprašanja urejanja medsebojnih odnosov, za katera je treba znati več kot se pridobi v času dveletnega šolanja in ob delovnih izkušnjah. Za socialne delavce, ki se ukvarjajo z rejništvom bi bilo nujno potrebno pripraviti dopolnilno strokovno izobraževanje iz razvojne psihologije, psihologije družine (za razumevanje potreb otrok in družinskih odnosov), pedagogike in andragogike, rodbinske zakonodaje in metod skupinskega socialnega dela (za delo z rejniki).

V večji meri kot doslej bi morali socialni delavci vzpodbujati sodelovanje drugih dejavnikov na področju rejništva: krajevnih skupnosti, Rdečega križa, društva prijateljev mladine, zdravstvenih organizacij, šol in drugih, ki bi lahko uspešno sodelovali že pri iskanju rejniških družin, kakor tudi pri spremljanju otrok v reji.

Kvaliteten premik v razvoju rejništva lahko pričakujemo, ko bo popolnoma urejen status rejnika kot poklica, zato moramo ta prizadevanja podpirati.

V I R I

1. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih
Uradni list SRS št. 15/1976
2. Zakon o socialnem skrbstvu
Uradni list SRS št. 39/1974
3. Vida Miloševič: Sodelovanje rejnikov s socialno in zdravstveno službo
(teze predavanj za rejnice v Moravčah, marec 1973) VŠSD Ljubljana,
1973 - tipkopis.
4. Vida Miloševič: Rejništvo slušno prizadetih otrok.
VESTNIK delavcev na področju socialnega dela, Ljubljana, 1968, št.
3-4, str. 1-22.
5. Vida Miloševič: Zbiranje podatkov in vodenje dokumentacije v social-
nem delu
(teze predavanj za socialne delavce v posebnih šolah in zavodih, Izola,
marec, 1976), VŠSD Ljubljana, 1976 - tipkopis.

Slovica POGAČNIK-TOLIČIČ, prof. psih.
klinični psiholog

Otroški dispanzer-center
Mentalno-higienski oddelak
L J U B L J A N A

NEKATERI PSIHOLŠKI PROBLEMI SOCIALNE ADAPTACIJE MAJHNEGA OTROKA

Zadnje čase prevladujejo med strokovnjaki vedno ostrejšje kritike na razne teorije o učinkih okolja na otroka v prvih letih življenja. Vedno več pozornosti se posveča vlogi bioloških dejavnikov, kot so otrokova neurofiziološka odzivnost, njegova lastna aktivnost, temperament, vplivi prenatalnega obdobja, seveda v i n t e r - a k c i j i z o k o l j e m v k a t e r e m o t r o k ž i v i . Okolje na je enako pomembno kot vloga otrokovih lastnosti.

Vse to danes zagotovo vemo, ko proučujemo psihodinamiko otrokovega psihomotoričnega razvoja. Še prav posebno pa smo pozorno pri rizičnih skupinah otrok, pri katerih jih je nemalo, da se zaradi svojih neurofizioloških posebnosti težje prilagajajo, težje ustvarjajo trajnejše refleksne zveze med dogajanjem, hitro pozabljajo, so težko dovzetni za vsakodnevna senzomotorična vzpodbujanja in se težko učijo.

Dobro tudi vemo, v kolikšni meri je odvisen otrokov psihomotorični razvoj od senzomotoričnega vzpodbujanja v danem okolju, od zadovoljitve čustvenih potreb in kakšne so lahko posledice pri čustveno nenegovanih (vzgojno zanemarjenih) otrocih. Psihologi in otroški psihiatri so na osnovi mnogih proučevanj ugotovili, da se otrok čustveno naveže v prvih letih življenja samo na tistega, ki ga je občutil "preko svoje kože", to pomeni, samo na tistega, ki mu nudi ljubezen in varnost. Izkušnje so pokazale, da pri mnogih otrocih ne opravijo te vloge biološki starši.

Družina ali pa eden od staršev so lahko zaradi tega ali onega vzroka nezmožni nuditi otroku adekvatno n e g o i n v z g o j o . Pri majhnem otroku sta nega in vzgoja tako tesno povezani, da ju sploh ne moremo l o č i t i .

Otroci, ki jim iščemo r e j n i š k o d r u ž i n o , kažejo navadno več motenj kot povprečna otroška populacija, saj izhajajo večinoma iz razbitih domov, veliko število pa jih je tudi takih, katerih prenatalno življenje je bilo dokaj moteno. Mnogo teh otrok je r a n l j i v i h ! Tudi kadar ne pride do hujših osebnostnih motenj pri takem otroku ni postopek presaditve v rejniško družino enostaven. Znani so primeri, ko otrok zapade v emocionalno krizo, četudi je bil njegov dom nezadovoljiv. Pogosto tak otrok reagira s signali, ki so za rejnike lahko a l a r m a n t n i .

ZATO JE POTREBNO DOLGOTRAJNO PRIPRAVLJALNO DELO Z OTROKOM IN REJNIŠKO DRUŽINO, PA TUDI PO NAMESTITVI OTROKA JIM JE POTREBNO STATI OB STRANI Z NASVETI IN PODPORO. Morda je še najbolj kritično obdobje prvih t r e h l e t , zaradi tega, ker sta v z g o j a i n n e g a v tem času tesno medseboj povezani, celoten otrokov organizem, ŠE PRAV POSEBNO ADAPTACIJSKI SISTEM PA V D O Z O R E V A N J U .

Ob tem razglabljanju se mi vsiljuje misel, da o premestitvi otroka v rejniško družino zelo malo vemo. O tem se vedno znova prepričam pri svojem delu v mentalno higienski posvetovalnici. Zagotovo lahko pri nekaterih rejenčkih zaključujem, da je njihova vedenjska odzivnost posledica upočasnjenega psihomotoričnega razvoja, minimalne cerebralne okvare, posebne temperamentalne odzivnosti itd. Toda vselej ni tako. Rejnice prihajajo z rejenčki, ki so živeli v hudo neugodnih psihosocialnih okoliščinah, pa vendar ostanejo ti otroci mentalno-higiensko zdravi.

Po vsej verjetnosti so to PSIHIČNO ODPORNI ALI NERANLJIVI OTROCI. Iz tega sledi, da strokovnjaki vedo danes mnogo manj o zaščitnih dejavnostih kot pa o ogrožujočih!

Naša otroška psihiatrinja in pediater dr. Anica Kos o tem tako razmišlja: "S praktičnega vidika je pomembno vprašanje, ali bi bilo možno z razvijanjem za odpornega otroka značilnih lastnosti, zmanjšati ranljivost in omogočiti otroku, da še lažje obvladuje naloge, težave in udarce. Duševno ranljiv otrok je ogrožen otrok. Ranljiv otrok pa je tudi občutljiv kazalec našega napačnega ravnanja, zgrešenih vzgojnih pristopov, odnosov in načinov življenja".

IN KAKO OTROKU POMAGATI, DA LAŽJE PRENESE PRESADITEV V DRUGO OKOLJE? Otroku priskrbeti rejniško družino, je v večini primerov za otroka življenjska nujnost. Nemalo je primerov, ko je potrebno presaditev v novo okolje izvesti hitro. Razumljivo, da ob tem nastopijo težave, ki so v večini primerov adaptacijske narave. Adaptacijski mehanizem pri otroku pa je sila zapleten.

Vsakodnevne izkušnje v naših otroških dispanzerjih in mentalno-higienskih svetovalnicah pa kažejo, DA PROBLEMU OTROKOVE ADAPTACIJE DANES POSVEČAMO LE MALO POZORNOSTI. Otroka, ne, da bi pomislili na njegovo ranljivost na hitrico vključujemo in premeščamo v razne zanj NOVE življenjske situacije. Pogosto je to nujno, predvsem v primerih, če je otrok ogrožen. (hospitalizacija, rejniška družina, adopcija itd.) Poskrbimo sicer, da je tam za njegovo psihosomatsko počutje kar najbolje urejeno, ne polagamo pa pozornosti na nujnost usmerjene adaptacije.

USMERJENO ADAPTACIJO POJMUJEMO KOT PRIPRAVO OTROKA NA PRESADITEV IZ ENEGA OKOLJA V DRUGO.

Zelo pomembno je to za otroka v prvih treh letih življenja. Strokovnjaki so v te namene izdelali že veliko študij. Še prav posebej bi opozorila na pomembne rezultate prof. dr. R.W. Tonkove-Jampolskaje iz Moskve, ki je leta proučevala s sodelavci na Centralnem inštitutu za fiziologijo, razvoj in vzgojo adaptacijo majhnih otrok. O tem svojem delu, ki ima pomembno aplikativno vrednost, je poročala oktobra 1975 leta v Budimpešti na Internacionalnem seminarju o problemih razvoja in vzgoje otrok do treh let.

Kot udeleženka tega seminarja sem imela tudi priložnost s prof. dr. Jampolskajo diskutirati o specifičnosti otrokove adaptacije v raznih življenjskih situacijah. Njene raziskave so pokazale, da je v vseh primerih premeščanja otroka v novo življenjsko sredino potrebna usmerjena adaptacija. Pri nas smo to že v mnogih vzgojno varstvenih ustanovah sprejeli kot nujnost pri vključitvi otroka v vrtec. Imamo že dokaj rezultatov, ki nazorno prikazujejo, specifičnosti adaptacijskega mehanizma otroka pri vključitvi v VVZ.

Pomembna bi bila tudi študija, O ADAPTACIJI OTROKA V RAZNIH RAZVOJNIH FAZAH NA REJNIŠKO DRUŽINO.

KAJ RAZUMEMO POD A D A P T A C I J O ?

Adaptacijo primerjajo mnogi avtorji z u t r u j e n o s t j o. Predstavlja naj bi nekakšno senzorno utrujenost. Je torej aktivna prilagoditev čutnega organa držljaju!

Dr. Jampolskaja jo definira takole:

ADAPTACIJA OTROKA POMENI RAZVOJ OPTIMALNIH ADEKVATNIH VEDENJSKIH OBLIK V SOBREMENEM MIKROSOCIALNEM OKOLJU.

Sam problem socialne adaptacije je tako zanimiv iz psihološkega, medicinskega in pedagoškega vidika.

Adaptacijski mehanizem pa je pri posameznem otroku s p e c i f i č e n.

Dr. Jampolskaja s sodelavci (N.M. Axarin in N.P. Shukowa) ugotavljajo, da imajo ob tem pomembno vlogo:

- otrokova neurofiziološka struktura
- temperament
- lastna aktivnost
- razvojna starost
- prag občutljivosti
- prenatalno obdobje otroka
- specifičnost osebnosti staršev
- specifičnost osebnosti vzgojiteljev
- in druge somatske specifičnosti
- vzgojna prizadevanja.

Omenila je tudi nekatere rizične skupine otrok v prvih treh letih življenja, ki ne prenesejo transplantacije iz enega okolja v drugo.

Še prav posebej dr. Jampolskaja opozarja na pomembnost pri posameznem otroku, njegovega funkcionalnega sistema višje živčne aktivnosti napram psihičnim stresom.

Če prekoračimo (spremembe v okolju) te možnosti, prične pri otroku celotni sistem adaptacijskega mehanizma intenzivneje in prekomerno delovati. Glavni deli tega adaptacijskega sistema so možganska skorja, hipotalamus, hipofiza in nadledvične žleze. Ob tem pride tudi pri vegetativnem, kardiovaskularnem in drugem reakcijskem sistemu do sprememb.

TE SPREMEMBE - OZIROMA SPREMENJENO DELOVANJE ORGANIZMA NASTANE, ČE GRE ZA BIOLŠKO, SOCIALNO ALI psihološko adaptacijo. To je ena izmed pomembnih ugotovitev dr. Jampolskaje in njenih sodelavcev. Morda nam bo sedaj bolj razumljivo, zakaj tožijo naše rejnice, da imajo rejenčki težave pri spanju, na področju hranjenja, ali pa so v začetku zelo dovzetni za razne respiratorične infekcije in abdominalne težave. Adaptacija povzroči neko izčrpanost ali utrujenost organizma. Še prav posebno takrat, če je vzpostavljena v razvojnem obdobju, ko otrok ne prenese presaditev iz enega okolja v drugo brez posledic, ali pa je izvršena nasilno.

Dojenček in majhen otrok sta morfološko in funkcionalno še nezrela. Prav tako je v razvoju njihov adaptacijski mehanizem. Zato socialna adaptacija ni prirojena, razvija se šele v postnatalni ontogenezi. Pri skrbnem opazovanju otroka v vsakodnevnem mikrosocialnem okolju opažamo, kako nastajajo pogoji, raznih oblik obnašanja, socialna adaptacija, kot fiziološko stanje višje živčne aktivnosti v interakciji z okoljem.

Nujne spremembe mikrosocialnih vplivov na okolje otroka in na njegovo vedenje, povzročajo tudi spremembe otrokovega adaptacijskega mehanizma, predvsem višje živčne aktivnosti. To predvsem vpliva na optimalno vzburjenje celic možganske skorje - pri otroku nastane negativno emocionalno stanje. Največkrat se to odraža, na področju spanja in hranjenja. (moženj apetita).

Če se otrok težje adaptira, pride celo do imunobioloških reakcij, kar povzroča oslabeledost organizma in večjo dovzetnost za infekcije. Zanimivo, da se to dogodi otroku prvih treh let 5-7 dni po presaditvi iz enega okolja v drugo.

Tudi pri nas to opažamo pri otrocih, ki so sprejeti v VVZ, prav tako pa tudi pri otrocih, ki so bili iz kakršnihkoli vzrokov prisiljeni spremeniti svoje prvotno okolje. Strokovnjaki ugotavljajo, da so prav ti prvi dnevi - 5-7 dni pomembni, da se ugotovi, kakšen je otrokov adaptacijski mehanizem.

Če otrok po petem dnevu resno zboli, smo lahko sigurni, da se nahaja na meji adaptacijskih možnosti.

Pri postopnem vključevanju otroka v novo okolje, upoštevanju njegove razvojne starosti, zdravja in s posebnim TRAININGOM SOCIALNEGA ADAPTACIJSKEGA MEHANIZMA se lahko izognemo patološki adaptaciji otroka.

Če govorimo o psiholoških aspektih socialne adaptacije pri otroku v prvih treh letih razlikujemo tri oblike:

1. FIZIOLOŠKA ADAPTACIJA: Je adaptacija otroka na normalno okolje. Otrok se fiziološko adaptira na okolje svojega doma.
2. USMERJENA ADAPTACIJA: je tista, pri kateri se v danem otrokovem prvotnem okolju spremeni en parameter. Otroka pa z ustrezno pripravo prenesemo v drugo okolje - (lahko tudi mikrookolje). Pod spremenjenimi pogoji se ponovno vzpostavlja stanje fiziol. adaptacije).
3. PATOLOŠKA ADAPTACIJA: je tista, ki nastane pri spremembi okolja, ki negativno deluje na organizem. Taka adaptacija pogosto vodi v bolezen - v popolno izčrpanost adaptacijskih mehanizmov.

Zanimivo, da nastopi stanje patološke adaptacije pogosto pri otrocih v starosti dveh let in pol. Ugotovili so, da traja pri njih adaptacija na novo okolje približno 2-6 mesecev. Skoraj pri 45 % teh otrok zaostane malce telesni in neuropsihični razvoj. Pri izredno občutljivih otrocih lahko celo pride do preneurotičnega stanja (po dr. Jampolski).

Vedeti namreč moramo, da je v starosti otroka 2-6 let adaptacija tudi tesno vezana na specifična vzgojna prizadevanja (samostojno hranjenje-žlička, navajanje na opravljanje potrebe itd.).

SPECIFIČNOST ADAPTACIJE OTROKA V RAZNIH RAZVOJNIH FAZAH PRVIH TREH LET

Pri nas še ne razpolagamo s študijami, ki bi proučevali to problematiko. Zanimivo pa je, da so strokovnjaki iz Sovjetske zveze, Madžarske, češkoslovaške, Romunije in Vzhodne Nemčije nekaj let proučevali, v katerem razvojnem obdobju se otrok od prvega meseca življenja do tretjega leta brez večjih psihičnih posledic adaptira na novo okolje (jaslice, vrtec, hospital, prehod iz ene družine v drugo itd.). Statistično in metodično je omenjeno problematiko prezentiral na Seminarju v Budimpešti psiholog dr. Zwiener iz instituta za Higieno otroka iz Leipziga.

Rezultati so naslednji:

1. Pri dojenčkih med 6 in 7 mesecem nastopi faza **l a h k e** adaptacije na nove situacije. To pomeni, da spremembo okolja ne doživljajo traumatsko.
2. Po 18 mesecu do 2-6 let se tudi otrok lažje adaptira na nove situacije.
3. Zelo težko prenese otrok spremembo okolja v starosti 2-6 let.
4. **Med 7 in 18 mesecem pa je za otroka sprememba okolja iz ene sredine v drugo T R A U M A T S K A .** Običajno nikoli ne poteka lahko.

Pri svojem delu v mentalno-higienski svetovalnici otroškega dispanzerja sem po vrnitvi iz Budimpešte posvečala opazovanju adaptacije otroka več pozornosti. Zgoraj omenjeni rezultati so opazni tudi pri naših otrocih v tej razvojni starosti. Vseeno je bilo, če so bili sprejeti v hospital, VVZ, rejniško družino, adoptivno družino. V starosti med 7 in 18 mesecem je bilo največ **t e ž k i h** prilagoditev. Otroci so to svojo emocionalno stisko izražali na somatskem ali emocionalnem področju. Ta ugotovitev nam je veliko koristila pri boljšem razumevanju otroka.

Morda bi ob koncu še omenili otroke, ki v prvih treh letih na spremenjeno okolje reagirajo s težko patološko adaptacijo.

Prof. dr. Jampolskaja navaja v svoji dolgoletni raziskavi, da je pri 80 % otrok **s t e ž k o p a t o l o š k o a d a p t a c i j o** ugotovila patološko nosečnost. Prav tako so pri 90 % otrok s težko adaptacijo našli napake v vzgoji in negi.

Vidimo torej, da se tudi v etiologiji prepletajo čisto biološki vzroki s socialnimi.

PREVENTIVNI UKREPI, KI PREPREČUJEJO NASTANEK TEŽKIH OBLIK OTROKOVE ADAPTACIJE

1. Med 8 in 18 mesecev otrok težko prenese spremembo okolja.
2. Upoštevati individualne specifičnosti otroka in biti do njih tolerantni.
3. Če je le možno z usmerjeno adaptacijo rejenčka vključiti v novo okolje.
4. Upoštevati otrokove obrambne mehanizme kot odraz adaptacijske faze.
5. V adaptacijski fazi 5-7 dni upoštevati režim - dnevni red, ki ga je bil otrok vajen v prvotnem okolju, šele postopoma ga navajati na drugega - še prav posebno na področju spanja in hranjenja ter nege.

6. Pri težki otrokovi adaptaciji - po 6 mesecu poiskati strokovno pomoč - pri otroškem zdravniku, psihologu ali pedopsihiatru.
7. Poseben način vzgoje pri otroku v fazi adaptacije.
8. Seznanjanje rejnic na njim razumljiv in dostopen način o problematiki adaptacije rejčenka.

PREVZGOJNI ASPEKT REJNIŠTVA

1. Rejništvo - skrb za otroke v tuji družini

Ne glede na določbo zakona o socialnem skrbstvu, ki v 48. členu šteje za rejnika občana, ki sprejme v rejništvo otroka ali v oskrbo odraslo osebo, je rejništvo vendarle izključno oblika varstva in vzgoje otrok v tuji (rejniški) družini. "Avtorji na splošno ugotavljajo, da je glede na pestrost pojavnih oblik rejništva v raznih zakonodajah nemogoče postaviti tako definicijo rejništva, ki bi bila uporabljiva za vse pravne sisteme. Praviloma je vsem ureditvam skupno samo to, da gre pri rejništvu za varstvo in vzgojo otrok pri osebah, ki niso otrokovi starši." 1)

Zakon o rejništvu iz leta 1960 je v 2. členu definiral rejništvo kot družinsko oskrbo in vzgojo otrok pri osebah, ki niso otrokovi starši. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, s katerim je pozitivno pravno urejeno rejništvo, le-tega eksplicitno sicer ne definira, pač pa v 154. členu določa namen rejništva, s katerim naj se otrokom pri osebah, ki niso njihovi starši, omogoči zdrava rast, izobraževanje, skladen osebni razvoj in usposobitev za samostojno življenje. Tudi v nadaljnjih določbah je govora izključno le o otrocih. Zato ostaja citirana določba zakona o socialnem skrbstvu nekakšen osamelec, ko razširja pojem rejnika (ne pa tudi pojma rejništva!) tudi na občana, ki ima v oskrbi odraslo osebo.

V praksi se v socialnem skrbstvu sicer govori o "rejništvu" odraslih ali starejših oseb, teoretično in pravno pa najbrž ni sporno, da pri takšni obliki skrbi za odrasle osebe ne more biti govora o rejništvu. 2)

Rejništvu je torej vzgoja otrok že pojmovno imanentna. Prav ta, danes poglobljeni element rejništva, pa je šele dokaj pozno našel tudi pravno potrditev, v polni meri pravzaprav šele v moderni socialistični zakonodaji.

1) Zupančič, str. 98 in 99; tudi v celotnem navedenem delu je govora izključno o rejništvu otrok.

2) V praksi naletimo tudi na posebno obliko skrbi oziroma zaščite po porodu za mlade, praviloma nezakonske matere - nameščanje takih mater skupaj z njihovimi otroki v rejniške družine. V tem primeru bi lahko govorili o specifični obliki rejništva ali vsaj o fenomenu, ki je pravemu rejništvu zelo blizu. Treba je namreč vedeti, da so to v večini primerov mladoletne matere, pri katerih je često ogrožen njihov lastni razvoj in razvoj njihovih otrok.

Po ureditvi v bivšem Občem državljskem zakoniku (OZD) in srbskem Gradjanskem zakoniku (OGZ) je rednik preživljal in vzgajal otroka brezplačno, ta pa mu je bil dolžan delati, kar je lahko imelo za posledico izkoriščanje otroka.³⁾ Znano je, da slednjega ni bilo malo. Dokaj napredno ureditev na tem področju je uvedel leta 1922. zakon o zaščiti dece in mladine, po katerem se v rejo k tujim družinam odda predvsem sirote in zapuščene otroke, ki nimajo nobenih bližnjih sorodnikov, ki bi lahko zanje skrbeli. Otroka se odda v rejo samo "poštenim" družinam. Po tem zakonu je državni skrbstveni organ izdal odločbo o oddaji otroka v rejo, sklenil z družino rejniško pogodbo, plačeval rejnino in opravljal nadzor nad rejncem.⁴⁾

Primarni namen v novejši zakonodaji, s čimer imam v mislih republiški zakon o rejništvu iz leta 1960 in seveda pozitivno pravo, je pravilna osebna rast rejencev. To glavno vodilo odsevajo zlasti določbe o primerih, ko sme organ socialnega skrbstva (prej: skrbstveni organ) oddati otroka v rejništvo, o družbenem varstvu in nadzorstvu nad otroki v rejništvu, o dolžnostih rejnikov, o izbiri rejniške družine, o prenehanju rejništva in druge določbe.

Za pravilno usmerjenost rejništva je Svet za socialno varstvo LRS leta 1961 izdal strokovno navodilo za izvajanje zakona o rejništvu.⁵⁾ Navodilo, ki je upoštevalo moderna psihološka in pedagoška spoznanja, je predstavljalo močno strokovno oporo in vodilo skrbstvenim organom pri nameščanju otrok v rejniške družine.

Še ilustrativneje, kot pa s prikazom pravne ureditve je mogoče prikazati razliko med nekdanjo in današnjo kvaliteto rejništva s podatki o dejanskem stanju. Čeprav se zdi, da je ta problematika sicer dovolj znana, citiram nekatere ugotovitve ankete iz leta 1957 o življenju slovenskih osnovnošolskih otrok, ki je zajela tudi veliko število šoloobveznih rejencev (okrog 3500), vključno s tistimi v "črnih" rejah. ⁶⁾ Ugotovljen je bil zelo slab šolski uspeh rejencev, dokajšnja nagnjenost k delinkventnosti, slabo zanimanje rejnikov za razvoj rejencev, pri rejnikih so morali opravljati težka fizična dela, ipd.

Za primerjavo navajam nekaj ugotovitev, kot izhajajo iz analiz rejništva, katere so opravili delavci Centra za socialno delo občine Ljubljana-Center. ⁷⁾ Po teh podatkih je delo rejnikov precej zadovoljivo in se venomer tudi izboljšuje. To je vidno zlasti iz zadovoljivega šolskega uspeha rejencev (redno sodelovanje rejnikov s šolo), iz dobrega zdravstvenega stanja otrok in skrbi za njihovo zdravje, sodelovanje rejniških družin in socialnih delavcev poteka v redu, za rejnike prirejajo posebne edukativne seminarje in podobno.

Čeprav slednjega ne kaže posploševati na stanje na področju rejništva v vsej republiki, pa so taka poročila iz prakse prav spodbudna in kažejo, da se na tem področju socialne politike vse bolj približujemo, oziroma nekje že tudi dosegamo glavni namen rejništva - da se za domačo družinsko vzgojo prikrajšanim otrokom nudi čim adekvatnejše nadomestilo v usposobljeni in strokovno vodeni drugi družini.

3) Finžgar, str. 199

4) Zupančič, str. 94 in 95

5) Okrožnica Sveta za socialno varstvo LRS, št. 52-21/2 z dne 28.6.1961, objavljena v Vestniku Sveta za zdrav. LRS in Sveta za soc. varstvo LRS, 1961 št. 5-8

6) Navedeno po M. Bergant, str. 160 in nasl.

7) Analize rejništva 1963, 1966, 1969, 1975

2. Vzgoja in prevzgoja - pomembna elementa rejništva

Ugotovili smo, da je vzgoja otrok bistveni element in tudi namen rejništva. Iz izkušenj je znano, kateri so glavni in najpogostejši vzroki za oddajanje otrok v oskrbo in vzgojo drugim družinam. Na prvem mestu in daleč pred ostalimi vzroki je izločitev otroka iz ogrožajočega, vzgojno in psihohigiensko skrajno neugodnega družinskega okolja.

Najnovejši podatki potrjujejo domnevo dr. Bergantove, ki na podlagi omenjene analize iz leta 1957 pravi: "Podatki kažejo, da oddajo relativno največ otrok (46,2 %) v rejo družine, ki so po zunanji, formalni plati popolne, se pravi, da so starši živi in v redu poročeni. Vzroki za ta pojav iz ankete niso razvidni, zelo verjetno pa je, da gre v teh primerih za notranje razpadle družine, čeprav je zunanja družinska oblika še ohranjena." 8)

Iz omenjenih analiz Centra za socialno delo izhaja, da so bili v vseh letih, od 1963 dalje, v ljubljanski občini Center takoj za stanovanjskimi problemi (!) asocialni in antisocialni pojavi pri starših drugi najpogostejši vzrok za oddajo otrok v rejo. Ob navedenem pa je treba upoštevati, da je v Ljubljani in še zlasti v njenem centru gotovo specifična socialna problematika.

Mnogo reprezentativnejši je podatek najnovejše ankete o rejništvu na Slovenskem 9), ki pove, da je bilo od 1647 rejencev iz 38 občin kar 998 otrok (60,6 %) oddanih v rejništvo zaradi asocialnosti ali antisocialnosti njihovih staršev (!).

Taka podoba vzrokov za oddajanje otrok v rejništvo pa kaže na posebno novo razsežnost in že kar posebno družbeno vlogo tega instituta pri nas, na njegov preventivni, profilaktični in tudi kurativni (točneje: korekcijski) pomen za vzgojno ogrožene, vzgojno zanemarjene in vse vzgojno problematične otroke in mladostnike.

3. Prevzgojni aspekt rejništva - resocializacija vzgojno problematičnih otrok in mladostnikov

Pri otrocih, ki so v rejništvu zaradi patogenih vplivov domače družine in so torej izločeni iz nezdravega okolja, ki bi, oziroma je pred oddajo v rejništvo že ogrožalo otrokov osebnostni razvoj, je še zlasti poudarjen vzgojni, v določenih primerih pa tudi prevzgojni aspekt njihove namestitve v rejniško družino.

Če z vzgojo pojmuje oblikovanje človekove osebnosti, lo) je pojem prevzgoje (reedukacije) ožji, spada pa v širše pojmovano vzgojo. S prevzgojo bomo torej razumeli zavestno in usmerjano preoblikovanje, spreminjanje in korigiranje osebnostnih potez in navad, v našem primeru torej spreminjanje osebnosti otrok in mladostnikov.

Pri otrocih ali mladostnikih je jasno, da njihov vzgojni proces še zdaleč ni zaključen. Družina, šola, vrstniki in okolje nasploh, imajo še precej "nedorečene

8) Bergant, str. 161 in 162

9) Avtor tega sestavka je letos v mesecu marcu izvedel anketo pri organih socialnega skrbstva, s katero je skušal zajeti vse otroke v rejništvu in ki so evidentirani pri občinskih skupnostih socialnega skrbstva. Podatke je poslalo 38 skupnosti in se nanašajo na 1647 rejencev, ki so bili legalno oddani v rejniške družine.

10) "Psihološko je vzgoja vedno posebna interakcija med vzgojiteljem in gojencem, ki naj bi gojenca socializirala in privedla do avtonomije in avtoinicijative". Po E. Eriksonu Trstenjak, str. 225

besede" pri oblikovanju njihove osebnosti. Če torej pojmuje s prevzgojo preoblikovanje, spreminjanje osebnostnih potez in navad mladih, gre pri tem za delno spreminjanje rezultata tudi dotedanje vzgoje, predvsem pa za nadaljevanje vzgoje v drugačni smeri in drugačni vsebini, kakršna je bila do pričetka prevzgoje. Čeprav je še odprto vprašanje, kdaj se vzgoja sploh konča (če se kdaj konča), je razlika med spreminjanjem osebnosti odraslih in osebnosti otrok ter mladostnikov vendar precejšnja in tudi povezana z različnimi problemi, psihološkimi, pedagoškimi, andragošskimi, sociološkimi, pravnimi in etičnimi.

Nesmiselno je govoriti o "nevzgojenih", prav tako pa tudi o "neprilagojenih" mladih ljudeh (primerjaj točnejši izraz: maladjusted youth - s l a b o prilagojena mladina), kajti rezultat prejšnje vzgoje je znan, le negativno je ovrednoten, slab. Bistveno je torej, da si družba želi drugačnega človeka, kakršen je ali kakršen nastaja, zato aktivno poseže v proces njegove socializacije oziroma oblikovanja njegove osebnosti, pač glede na manifestacije njegove "drugačnosti" ali "motečnosti", s takimi ali drugačnimi sredstvi ter bolj ali manj intenzivno. Razpravljanje o upravičenosti takšnega poseganja oziroma družbene kontrole o "pravici do drugačnosti" in o družbenih ter etičnih vidikih spreminjanja vedenja oziroma ljudi sploh, bi preseglo namen naše teme in na tem mestu tudi najbrž ne bi bilo najbolj umestno.

Če se s tega krajšega ekskurza povrnemo k vsebini naše teme, lahko rejence, ki so bili oddani v rejo zaradi dezorganiziranega in ogrožajočega okolja, delimo v več kategorij:

- otroci, ki so bili v najbolj zgodnji mladosti (često takoj po rojstvu) nameščeni v rejniške družine in se je že na ta način začrtala njihova bodoča vzgoja in oblikovanje osebnosti, ker bi bili sicer vzgojno ogroženi in vzgojno zanemarjeni;
- otroci, pri katerih se že kažejo nekatere motnje v vedenju in osebnosti, ki so med drugim posledica napačne vzgoje kot patogenih vplivov v domači družini ali v ožjem okolju;
- otroci, katere so zaradi njihove vzgoje problematičnosti (moteči, prestopniški, tudi delikventni mladi ljudje) premestili v drugo (rejniško) družino in drugačno vzgojno okolje.

V prvem primeru gre za izrazito preventivni ukrep, ki je umesten takrat, ko je že ob rojstvu otroka jasno, da starši (en roditelj ali drugi vzgojitelji) ne bodo zmogli bremena vzgoje in preživljanja otroka, ter bi bil njegov osebnostni razvoj ogrožen.

Pri drugi kategoriji je bistvena izločitev otroka iz dotedanjega okolja, kjer je bil njegov razvoj nepravilen in so že vidni nekateri simptomi in posledice takega otrokovega razvoja. Za otrokovo osebnost neugodna družinska (ali druga) situacija lahko nastane kasneje (taki so najpogostejši primeri) in ni potrebno, da obstoji že ob otrokovem rojstvu. Profilaktični in blažji korektivni pomen intervencije z oddajo v rejništvo je v takih primerih v ospredju.

V tretjem primeru niti ne gre za posebno kvalitativno razliko od drugo omenjene kategorije, ampak bolj za gradacijo otrokove ali mladostnikove motenosti ali tudi samo za specifične oblike motenj. Izvrševanje kaznivih dejanj oziroma delinkvent-

nost je bolj formalno, kot vsebinsko obeležje dela te populacije. 11) Pri odločanju za rejništvo pri tej populaciji slabše prilagojene mladine pa je potrebna še posebna previdnost.

Slednja kategorija otrok oziroma mladine, kateri bom posvetil nekoliko več pozornosti, po povedanem, poleg zunanjega obeležja deviantnosti ali tudi delinkventnosti, združuje tudi ostali značilnosti slabše prilagojene mladine - vzgojno ogroženost in vzgojno zanemarjenost. 12)

Znana je velika vrednost nemotenega razvoja otrokove osebnosti (še zlasti majhnih otrok) v rodni in popolni družini. Če je iz kakršnega koli vzroka tak razvoj onemogočen oziroma neuresničljiv, lahko brez ustrezne nadomestive nastanejo okvare otrokove osebnosti ali značaja.

Pri mlajših gojencih otroških in mládkinskih domov ter zavodov, v katere so pred letom 1955 socialni organi dosledno nameščali otroke, ki niso mogli živeti pri starših, so opazili posledice internatske vzgoje v defektih čustvenega razvoja, v pomanjkanju socialnih sposobnosti in v duševni neuravnovešenosti. Pri mnogih so nastopile nevrotične motnje in najrazličnejše vzgojne težave, nagibanje k prestopništvu in prostituciji. 13)

Pomembnost družinske vzgoje, pa čeprav v nadomestni družini, so želeli poudariti tudi raziskovalci z Inštituta za kriminologijo v Ljubljani, ki so v letu 1961 izvedli primerjalno raziskavo o mladoletnikih, ki so bili zaradi asocialnih dejanj oddani v tujo družino ali v vzgojni zavod. 14)

Tudi drugje v svetu, zlasti v ZDA, niso redki poskusi oziroma kar celoviti koncepti prevzgojanja in resocializiranja delinkventnih mladoletnikov z izvajanjem ne-institucionalnih vzgojnih ukrepov. Pri tem ima pomembno vlogo nameščanje prestopnikov v tuje družine. Ob taki praksi se pohvalijo z zelo ugodnimi rezultati. 15)

4. Pravni okvir rejništva kot vzgojnega ukrepa

Takšnim spoznanjem je sledil tudi zakonodajalec, ko je ob noveliranju kazenske zakonodaje 1959. leta uvedel nov vzgojni ukrep - strožje nadzorstvo druge družine. V nekazenskopравни sferi pa je v letu 1960 podobno ureditev določil, oziroma samo uzakonil že obstoječo prakso, zakon o rejništvu.

11) "Kazniva dejanja štejemo pri mladoletnikih za simptom, ki navzven pokaže, da je mladoletnik potreben pomoči, vzgoje in vodenja. Zato bi kaznivo dejanje samo po sebi ...ne smelo imeti prevelikega pomena pri obravnavanju mladinske delinkvence."

Šelih-Brejc, str. 56

V duhu teh spoznanj je zasnovana tudi kazenska zakonodaja za mladoletnike.

12) O problemu vzgojne zanemarjenosti je bil v novembru 1962. na Bledu prirejen seminar. O pojmu glej referate s tega seminarja v Reviji za kriminalistiko in kriminologijo, nav. pod 1.

13) Bergant, str. 155 in nasl.

14) B. Skaberne idr., Oddaja mladoletnikov, delo nav. pod 7.

15) Ibidem, str. 17 in delo nav. v opombi št. 7, prav tam Primerjaj tudi John M. Flackett, nav. delo pod 6

4.1. Kazenskoppravna ureditev

Mladoletnika se sme za storjeno kaznivo dejanje izročiti drugi družini, ki ga je pripravljena sprejeti in ima možnost, da ga strožje nadzoruje, če starši oziroma skrbnik mladoletnika ne morejo nadzorovati ali če tega od njih utemeljeno ni mogoče pričakovati (74. čl. KZ). Po predpisih o izvrševanju kazenskih sankcij skrbstveni organ, oziroma po novi terminologiji organ socialnega skrbstva, izroči mladoletnika družini, določeni v sklepu sodišča o izrečenem vzgojnem ukrepu. S tako družino se sklene rejniška pogodba po predpisih o rejništvu. Organ socialnega skrbstva opravlja nadzor nad mladoletnikom, s svetovanjem pomaga rejniški družini ter poroča o izvrševanju krepka sodniku za mladoletnike.

Ta vzgojni ukrep sodišča izrekajo zelo redko. V Sloveniji so v letih od 1960 do 1966 (7 let) izrekli 44 tovrstnih ukrepov strožjega nadzorstva, medtem ko je bilo v istem obdobju v Jugoslaviji izrečenih celo samo 97 teh ukrepov. Razlog za tako redko uporabo tega vzgojnega ukrepa je v pomanjkanju pogojev - ustreznih rejniških družin. 16) Slika tudi v zadnjih letih ni nič drugačna, saj so jugoslovanska sodišča takole izrekala vzgojni ukrep strožjega nadzorstva druge družine: 1972 - 13 primerov (8 mlajši mladoletniki, 5 starejši mladol.), 1973 - 55 primerov (35 mlajši, 20 starejši), 1974 - 4 primeri (2 mlajši, 2 starejši). V skoraj vseh primerih so storilci vršili kazniva dejanja zoper premoženje. 17)

Po podatkih ljubljanskega okrožnega in občinskega sodišča - oddelkov za mladoletnike, sta ti dve sodišči v zadnjih 5 letih (od 1972 do lani) izrekli samo 3 oziroma 2 ukrepa oddaje v drugo družino, skupaj torej v 5 primerih.

Po sicer skromnem številu primerov se vsiljuje hipoteza, da se sodišča odločajo za ta ukrep le takrat, ko že obstojijo pogoji za izvajanje strožjega nadzorstva po drugi družini in med postopkom ne iščejo ustrezne rejniške družine, niti po svojih socialnih delavcih niti pri organih socialnega skrbstva. Preveriti pa bi kazalo, ali resnično ni na razpolago dovolj ustreznih rejniških družin ali pa so vzroki za takšne odločitve sodnikov druge.

4.2. Rejništvo po ZZZDR in po predpisih o usposabljanju razvojno motene mladine

Mladoletni storilci kaznivih dejanj predstavljajo le del slabše adaptirane mladine. Poleg teh so tu otroci in mladostniki, ki so na drugačen način moteni in moteči v vedenju in z značajskimi okvarami. Korigiranje njihovega vedenja je prepuščeno staršem, šoli, organom socialnega skrbstva ipd.

Za to celotno populacijo ima socialna služba s sodelovanjem staršev ali brez njihove privolitve možnost, da jih izloči iz njihovega okolja in jih odda v zavod ali v rejniško družino (določbe členov 157. in 158. v zvezi s členi 119., 120. in 121. ZZZDR).

Po posebnih predpisih se usposablja razvrščene otroke z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, med katere spadajo tudi otroci z motnjami v vedenju in osebnosti (2. člen zakona o izobraževanju in usposabljanju otrok in mladostnikov z

16) B. Skaberne, Izvrševanje kazenskih sankcij, str. 72

17) SGJ 1974, 1975, 1976 - podatki o mladoletnih obsojenih osebah.

motnjami v telesnem in duševnem razvoju). Bivanje in oskrba prideta v poštev za take otroke tudi pri rejnikih, ki pa v takih primerih rejencem ne nudijo zgolj "hrane, postelje in strehe nad glavo", ampak so aktivni soudeleženci v procesu vzgoje oziroma usposabljanja. To je ponekod že realizirano in lepo utečeno, vendar gre za usposabljanje otrok z določenimi drugimi motnjami, pri vedenjsko in osebnostno moteni mladini pa tega (še) ni mogoče zalsediti. 18)

5. Rejništvo kot neinstitucionalni vzgojni ukrep

O razliki med zavodskimi in neinstitucionalnimi vzgojnimi ukrepi, o prednostnih in pomanjkljivostih enih ali drugih, je bilo že veliko povedanega. Z vidika prevzgoje in vzgoje vzgojno problematičnih otrok pa je vendar treba poudariti vsaj nekatere, manj pogosto omenjane značilnosti njihovega obravnavanja v rejniški družini ali v zavodu. 19)

Ponovno je treba opozoriti na velik pomen družinske vzgoje zlasti za maljše otroke. Zavodsko varstvo in vzgoja temu ne moreta zadostiti. Čustvena navezanost na enega vzgojitelja je gotovo velikega pomena, saj pristanost medosebne vezi vsekakor igra pomembno vlogo pri vzgoji. V zavodih sicer tudi često prihaja do močnih čustvenih vezi med vzgojiteljem in gojencem, vendar v zavodih lahko (in vemo, da ne tako redko!) vzgojitelji menjajo delovno mesto, v službi (z gojenci) niso po 24 ur na dan in tudi ne vsak dan. Kljub vsemu so v zavodu le "v službi". Možnosti za pristnejše kontakte med otroki in starši so najbrž ugodnejše v rejniških družinah, saj so taki kontakti lahko tudi dosti bolj sproščeni in manj formalni. Pri izbiri rejniške družine se je možno odločiti za družino v domačem kraju otroka ali vsaj v bližini (seveda kadar je tak izbor priporočljiv), institucije pa so le v določenih krajih. Možnosti za saniranje otrokovega okolja (družine) so večje, če ista ustanova (skupnost socialnega skrbstva), ki opravlja nadzor nad otrokovo vzgojo, hkrati kontaktira tudi z otrokovimi starši in jih pripravlja na morebitno otrokovo vrnitev v družino. Znale so težave zavodov prav v zvezi s tem problemom.

Morda še najpomembnejše pri vsej zadevi pa je, da se z oddajo otroka v rejniško družino lahko v veliki meri izognemo problemu stigmatizacije otroka. Seveda se da to doseči ob potrebni previdnosti, sicer lahko tudi v takem primeru pride do ožigosanja, morda še hujšega, kot v zavodu.

Kljub naštetim (sicer nesistematično in nepopolno) prednostim družinske vzgoje in prevzgoje problematičnih otrok v rejniški družini, pa institucije še kako potrebujemo. Taka je tudi sklepna ugotovitev omenjene raziskave o oddaji otrok v tujo družino ali v zavod: "uspešnost enega ali drugega vzgojnega ukrepa je odvisna od strukture osebnosti otroka ali mladolenika. Za osebnost s hudimi vedenjskimi motnjami, hujšo moralno okvarjenostjo, zlasti če gre za manj plastične osebnosti, ki jih družinsko okolje ne more prenesti, oddaja v tujo družino ne bo uspešna. Nasprotno pa bo to uspešno pri plastičnih, na splošno manj okvarjenih osebnostih." 20) Do podobnih ugotovitev so prišli tudi v tujini.

18) O rejništvu slušno prizadetih otrok, ki so na usposabljanju v organizacijah za usposabljanje, glej M. Breznik, delo nav. pod 3

19) Podrobneje o tem B. Skaberne idr.: Oddaja mladoletnikov, op. cit.

20) Ibidem, str. 144

6. Ugotovitve iz ankete in nekaj predlogov

Z letošnjo anketo o rejništvu smo skušali ugotoviti tudi sedanje število vzgojno problematičnih otrok, ter število takih rejencev v zadnjih petih letih, katere so v rejniške družine oddali organi socialnega skrbstva.

Podatki so pokazali nekoliko drugačno situacijo od pričakovane. Podobno, kot so bili raziskovalci z Inštituta za kriminologijo presenečeni nad majhnim številom asocialnih otrok, ki so bili zaradi tega vzroka nameščeni v rejniške družine (leta 1961 so zbrali le 28 otrok, ki so bili najmanj 6 mesecev v reji in ki so storili dejanje z objektivnimi znaki kaznivih dejanj) 21), smo bili tudi letos nekoliko presenečeni nad številom 32 vseh vzgojno problematičnih otrok, ki so bili v reji na dan 31.12.1976. V zadnjih 5 letih je bilo v rejništvu 88 takih otrok (podatki se seveda nanašajo le na 38 občin, ki so na vprašalnik odgovorile). Omeniti je tudi treba, da so raziskovalci pri zbiranju populacije postavili leta 1961 ostrejšje kriterije (glej zgoraj).

Zanimiva je ugotovitev, da so vzgojno problematične otroke oddajali v rejniške družine samo v 13 občinah. Iz tega smemo sklepati, da je ta praksa ponekod bolj v navadi, oziroma organi socialnega skrbstva na tem področju vodijo načrtno takšno politiko, medtem ko se pri večini skupnosti socialnega skrbstva tega ukrepa sploh ne poslužujejo. Čeprav so podatki v republiškem merilu sicer nepopolni, smemo vendar ugotoviti, da je tovrstno rejništvo najpogostejše na štajerskem.

Pri ocenjevanju tega vzgojnega ukrepa pa seveda ne smemo biti nekritično navdušeni nad nadomestno družinsko vzgojo v rejniški družini. Že raziskava iz leta 1961 je opozorila tudi na nekatere pomanjkljivosti oddaje otrok v tujo družino. 22) Seveda so mnogi pridržki aktualni tudi danes, med katerimi gotovo ni na zadnjem mestu ne ravno najugodnejša struktura rejniških družin. Anketa je namreč pokazala, da je od 857 zajetih rejniških družin še vedno skoraj polovica (43,5 %) kmečkih ali mešanih pretežno kmečkih družin. 23)

Podrobnejša struktura je sledeča:

<u>rejniške družine</u>	<u>število</u>	<u>struktura v %</u>
kmečke	300	35
mešane pretežno kmečke	73	8,5
delavske	127	14,8
delavske	357	41,7
	<hr/> 857	<hr/> 100

21) Ibidem, str. 18

22) Ibidem, zlasti str. 149 in nasl.

23) Kriterij je bil, ukvarjanje izključno ali pretežno s kmetijsko dejavnostjo.

V procesu preobrazbe slovenskega prebivalstva, ki gre odločno v smeri urbanizacije, je tradicionalna, patriarhalno obarvana ter več ali manj na intuiciji temelječa kmečka vzgoja vendar nekoliko obsoletna, čeprav ji seveda ne kaže oporekati možnosti pozitivnih vplivov zlasti pri vzgojno problematični mladini. Vprašljiva pa je tudi vloga celotnega okolja, v katerega je posajena taka rejniška družina: majhen krog ljudi, s katerimi poteka komunikacija, majhna mobilnost - slabe prometne zveze, nerazgibanost okolja ipd. 24) Še ostreje se zastavlja to vprašanje, če je vzgojno problematičen otrok tudi nekoliko duševno zaostal ali ima kakšen drug umski defekt.

Menim, da je možno manj ugodna struktura rejniških družin ublažiti, oziroma dopolniti in tako situacijo izboljšati z nekaterimi dodatnimi ukrepi. Posluževali bi se lahko kombinacij vzgojnih ukrepov, na primer oddaje v rejništvo in obiskovanja disciplinskega centra (morda enkrat tedensko, preko weekenda ali kako drugače). Na ta način bi bil dosežen dvojni učinek: izločitev otroka iz neugodnega okolja, razmeroma cenena nastanitev v rejniški družini z vsemi ugodnimi vplivi (kmečkega) načina življenja, suficit v pedagoškem znanju rejnikov (pedagoško znanje je za vodenje takih otrok seveda še zlasti potrebno in zahtevno) pa bi nekako nadomestili obiski v centru (disciplinskem, svetovalnem). Na ta način bi nujno občasno prihajalo tudi do menjavanja okolja, kar bi v pravi meri bilo lahko le v prid resocializaciji oziroma vzgoji.

Druga alternativa je v mobilni pedagoški in psihološki službi, ki bi obiskovala (zlasti oddaljenejšo) rejniške družine. Tretja in seveda najtežje izvedljiva možnost pa je v spreminjanju strukture rejniških družin ter ustrezna usposobitev rejnikov. Posameznih alternativ seveda ne kaže obravnavati le kot alternative, ki se med seboj izključujejo.

Zaenkrat se pri nas še ne izvaja rejništvo vedenjsko in osebno motenih otrok, ki se usposablja v vzgojnih zavodih. Po strokovnem preudarku bi se morda lahko uveljavila tudi taka varianta rejništva, analogno usposabljanje otrok z nekaterimi drugimi motnjami (npr. slušno prizadeti - primerjaj v opombi št. 18 navedeno delo).

Kot sklepno ugotovitev lahko zapišemo, da se rejništvo vzgojno problematičnih otrok in mladostnikov pri nas izvaja le v minimalnem obsegu ter bolj ali manj nesistematično. Na tem področju so torej še velike neizkoriščene možnosti, tako v pedagoškem smislu kot tudi pri prihranku sredstev, katerih je na tem področju vse prej kot odveč.

S K L E P

Poleg vzgojnega momenta, ki je lasten vsakemu rejništvu, označuje določene reje tudi prevzgojna vsebina. O tem je govora, kadar so v rejništvo oddani vzgojno in vedenjsko moteni, problematični otroci. Take otroke ali mladostnike se lahko namesti v rejniške družine po kazensko pravnih predpisih, kadar je bil izrečen vzgojni ukrep strožjega nadzorstva druge družine. Lahko pa je to tudi ukrep organa socialnega skrbstva po družinski zakonodaji, ko s soglasjem staršev ali brez njihovega pristanka družba zaščiti interes otroka in ga zaradi določenih simptomov v njegovem vedenju in osebnosti izloči iz neustreznega vzgojnega okolja.

24) Primerjaj: Skaberne idr., Oddaja mladoletnikov, str. 138

Podatki kažejo, da je takih otrok v rejništvu v obeh primerih malo, kljub teoretično in praktično ugotovljenim prednostim omenjene oblike vzgoje in prevzgoje. To lahko pomeni dvoje:

- da je temu vzrok pomanjkanje rejniških družin, ki morajo biti v ta namen še posebej usposobljene;
- da ni zadostne zainteresiranosti tako v pravosodju kot tudi pri organih socialnega skrbstva za takšno obliko, metodo in politiko vzgoje in prevzgoje slabo prilagojene mladine.

V obeh primerih je naloga predvsem socialnega skrbstva, da (seveda ob razumevanju in pomoči celotne družbene skupnosti) doseže visoko kvaliteto in množičnost na področju rejništva sploh, kajti le tako je možno usposobiti več specializiranih rejniških družin, ki bi se ukvarjale z rejništvom vzgojno problematičnih otrok in mladostnikov v smislu njihove prevzgoje in (re)socializacije. Ko bi usposobili večje število ustreznih rejniških družin, bi v praksi odpadel morebitni izgovor, da ni ustreznih pogojev za izvajanje omenjenega vzgojnega ukrepa, bodisi s strani sodišč ali organov socialnega skrbstva.

Izvajanje skrbi nad deviantno mladino na tak način pa terja tudi vso strokovno previdnost in resnost, še zlasti pri triažiranju otrok, ki pridejo v poštev za tak ukrep. Posluževati bi se morali obstoječih in razvijati nove institucije za strokovno usmerjanje otrok in za izbiro posamezne ustrezne oblike vzgojnega poseganja in usmerjanja njihovega nadaljnjega osebnostnega razvoja. Okrepiti bi bilo treba nadzorstveno in svetovalno strokovno službo, ki bi nadzirala razvoj otrok v specializiranih rejniških družinah, ter kontinuirano skrbela za pravilno delo rejnikov, organizirala ustrezne seminarje za strokovno usposobitev in izpopolnjevanje pedagoškega znanja rejnikov, ipd.

Morda so bili z začetkom urejevanja poklicnega statusa rejnikov na tem področju že storjeni prvi koraki, zavedati pa se moramo, da bo pot še dolga in naporna. Vendar, ali ni vredno vnovčiti bogatega kapitala, ki je skrit v poštenem slovenskem človeku - rejniku in ga investirati v še večji kapital - v našo mladino?

Uporabljena literatura

I. Književnost

1. Aspekti vzgojne zanemarjenosti (članki: B. Skaberne, L. Milčinski, L. Bregant in F. Pediček); Revija za kriminalistiko in kriminologijo (RKK), l. XIV. 1963 št. 1-2
2. Bergant Milica, Teme iz pedagoške sociologije; CZ v Ljubljani 1970
3. Breznik Marija, Rejništvo kot sestavni del kompleksne rehabilitacije slušno prizadetih; Vzgoja in izobraževanje, l. IV. 1973 št. 2
4. Center za socialno delo občine Ljubljana-Center, Analize rejništva; Ljubljana, 1963, 1966, 1969, 1975
5. Finžgar Alojzij, Rodbinsko pravo; Univerza v Ljubljani - Pravna fakulteta, Ljubljana 1970

6. Flackett M. John, Juvenile offenders in the community - Some recent experiences in the United States; Reprinted from the Howard Journal, Vol. XIV No. 1
7. Skaberne Bronislav, idr, Oddaja mladoletnikov v tujo družino ali v zavod; Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani, publikacija št. 9, Ljubljana 1964
8. Skaberne Bronislav, Izvrševanje kazenskih sankcij za mladoletnike; RKK, 1. XVIII., 1967 št. 3-4
9. Šelih Alenka-Brejc Tone, Sodno obravnavanje mladoletnikov prestopnikov in izvrševanje vzgojnih ukrepov v Ljubljani; Inštitut za kriminologijo, raziskava št. 36, Ljubljana 1973
10. Trstenjak Anton, Oris sodobne psihologije 2. del; Založba Obzorja Maribor 1971
11. Zupančič Karel, Pravni aspekti rejništva; doktorska disertacija, Ljubljana, junij 1973
12. Statistični godišnjak Jugoslavije, letniki XXI, XXII, XXIII, Beograd (1974, 1975, 1976)

II. Zakonodaja

1. Kazenski zakonik, (KZ), Kobe-Bavcon, ČZ Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1970
2. Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij, Ur. 1. SRS št. 25-231/73
3. Zakon o izvrševanju vzgojnih ukrepov, Ur.1. SRS št. 5-38/66 (ne velja)
4. Zakon o izobraževanju in usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju (Ur. 1. SRS št. 19/76)
5. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR) Ur.1. SRS št. 15-644/76
6. Zakon o socialnem skrbstvu, Ur. 1. SRS št. 39-459/74
7. Zakon o rejništvu, Ur.1. SRS št. 34-204/60 (ne velja)
8. Strokovno navodilo za izvajanje zakona o rejništvu (okrožnica Sveta za socialno varstvo LRS, št. 52-21/2, 28.6.1961), objavljeno v Vestniku Sveta za zdravstvo LRS in Sveta za socialno varstvo LRS, 1961 št. 5-8

Rejništvo na temo:

"IZBOR, VODENJE IN IZOBRAZEVANJE REJNIC"

Socialno varstvo si je pričelo pri nas utrjevati pot že med obema vojnama. Tedanji težki življenjski in delovni pogoji ter iz njih izhajajoči vse večji socialni konflikti, so silili državo, da je razvijala najnujnejše oblike socialnega varstva in to predvsem za starejše onemogle ljudi in otroke.

Povojni čas je prinesel nove potrebe po razvijanju socialnega varstva, značaj teh potreb pa se je kazal predvsem v množičnosti in raznolikosti. Ustvarjanje pogojev za zadovoljevanje potreb je bilo v celoti podrejeno specifičnim razmeram tedanje obdobja. Tako je bilo tudi varstvo številnim otrokom, ki so ostali brez staršev, otrokom katerih lastni domovi so bili porušeni ali so bili iz kakršnihkoli drugih razlogov potrebni družbenega varstva, možno zagotoviti le z razvijanjem domskega varstva in le v manjši meri z namestitvijo otrok v druge družine.

Socialne službe, katere so bile formirane v okviru tedanjih ljudskih odborov in so v prvih povojnih letih delovale predvsem kot sanacijske službe za reševanje perečih socialnih problemov, so pričele okrog 1956. leta, ko se je pričelo razvijati socialno delo kot stroka, delovati v smeri iskanja in razvijanja najustrežnejših oblik socialnega varstva. Tako je bilo rejništvo opredeljeno kot najustrežnejša oblika socialnega varstva določene kategorije otrok in v okviru socialne službe je pričel delovati samostojen referat za rejništvo. S tem pa so bili dani formalni pogoji za institucionalizacijo tistega dela socialne politike, ki se nanaša na rejništvo, dani so bili pogoji za uporabo metod in tehnik dela, ki so se v okviru socialnega dela kot stroke vedno bolj razvijale.

Gledano celovito, pa so bili dani pogoji, da se ta oblika socialnega varstva otrok razvije vsebinsko in metodološko do take stopnje, da bi bili pogoji življenja otrok v rejniških družinah v največji možni meri približani pogojem življenja otrok v matičnih družinah. S tem naj bi bilo zadoščeno tudi potrebam in intencijam naše družbe po zagotovitvi takih življenjskih pogojev vseh otrok, da se bodo le-ti lahko razvijali v zdrave, delovne in socialistično naravnane osebnosti.

Rejništvo je od povojnih let do danes doživelo velike spremembe in napredek tako glede razsežnosti oziroma pogostosti posluževanja te oblike socialnega varstva, glede vsebinskih sprememb ter meril in kriterijev pri izboru rejniških družin kakor tudi glede metod vodenja in izobraževanja rejniških družin.

Širjenje rejništva v celjski občini so najpreje narekovale družbene potrebe po sprostitvi domskih kapacitet za potrebe osnovnošolske dejavnosti in šele kasneje spoznanja o številnih prednostih družinskega varstva pred domskim varstvom. Tako smo v 1956. letu zabeležili 16 otrok v rejništvu, v letu 1971 pa 212. Zmanjšanje števila rejencev v preteklih letih na poprečno število 190 pa ne pomeni ožanja te oblike socialnega varstva, pač pa se kaže kot rezultat poglobljenega in metodološko dograjenega vsebinskega dela tako rejniške službe kot ostalih služb v okviru centra za socialno delo. Deloma pa je to rezultat vse večjih vlaganj družbe na področje socialnega varstva predvsem še za učinkovito reševanje stanovanjske problematike, saj je sprejem otroka v rejništvo v zadnjih letih zaradi neresenega stanovanjskega problema postal izjema.

Družbene potrebe in stopnja razvitosti naše družbe pa niso vplivali le na širjenje rejništva, pač pa tudi na merila in kriterije za izbor neke družine za rejniško družino.

Deloma pa je na to vplivala tudi dograjena vsebina dela, stopnja strokovnosti in sama delitev dela med rejniško službo in rejniško družino.

Kriteriji za izbor so bili najpreje omejeni le na pogoje, da je družina lahko nudila otroku ustrezno prebivanje in hrano, da mu je bilo v kraju bivanja ali pa tudi izven omogočeno šolanje, da družina ni bila socialno ogrožena in da v njej ni bilo prisotno asocialno ponašanje.

Delitev dela v tem času pa je obremenjevala rejniško družino predvsem s skrbjo za vzrejo otroka, medtem ko so bile vse naloge od nabave oblačil in šolskih potrebščin, do vpisovanja v šole in spremljanja v času šolskega dela, skrbi za zdravniške preglede in drugo, prepuščene rejniški službi. Zaradi dejstva, da so bile rejniške družine v tem obdobju še močno obremenjene z miselnostjo o "svojih in tujih" otrocih, so le-te prelagale na rejniško službo tudi pretežni del vzgojnega dela. Taki kriteriji za izbor in tudi delitev dela, istočasno pa materialni standard družin so vplivali na to, da je bilo v tem prvem obdobju razvoja rejništva prijavljenih zadostno število družin, ki so bile pripravljene sprejeti otroka.

Ob spremljanju življenja otrok v rejniških družinah in analiziranju nastalih problemov, se je kaj kmalu pokazalo, da je od izbora - od ustreznosti rejniške družine odvisno kako se bo otrok vključil v novo okolje kako bo uspel razviti svoje sposobnosti in uresničiti svoje ambicije, oziroma kako bo uspela njegova prevzgoja. Delo rejniških služb je bilo zato vse bolj usmerjeno v dograjevanje kriterijev za izbor, istočasno pa v širjenje mreže evidentiranih rejniških družin in preverjanje ustreznosti teh družin. Dograjevanje kriterijev za izbor družine je potekalo v dveh smereh in sicer:

- glede na zahtevnejše pogoje za izbor neke družine za rejniško družino in
- glede na izbor določene družine za konkretnega otroka.

Prvotni pogoji za izbor družine so predvsem izključevali možnosti, da bi bil otrok nameščen v družino, kjer bi bil izpostavljen pomanjkanju ali pa hujšim konfliktnim situacijam, niso pa v dovoljni meri zagotavljali pogojev za otrokovo čustveno prilagojenost in uravnovešenost, za občutek varnosti, osebnosti in enakopravnosti in niso v zadostni meri zagotavljali socialistično usmerjenost njegove vzgoje.

Zato so bili pogoji za izbor družine razširjeni še na medsebojne družinske odnose, vzgojo lastnih otrok, kulturne dobrine v družini, družbeno naravnost, ob vsem tem pa se je posvečalo vedno več pozornosti tudi razlogu zaradi katerega se je neka družina odločila sprejeti otroka.

Glede na izredno pestrost vzrokov zaradi katerih so bili otroci potrebni rejniškega varstva in še posebno glede na vse pogostejše vključevanje mladoletnih prestopnikov v rejniške družine pa je bilo potrebno ugotavljati tudi karakterne lastnosti rejnikov, njihove sposobnosti za vzgojo in vodenje in jih s tega vidika klasificirati kot ustrezne za določeno kategorijo otrok.

Preverjanje evidentiranih družin pa je bilo uvedeno preko krajevnih skupnosti, osnovnih šol in družin, ki so se že afirmirale kot rejniške družine. Praksa je pokazala, da je ocena teh družin o ustreznosti neke družine za rejniško družino najbolj celovita in najrealnejša.

Vzporedno z dograjevanjem kriterijev za izbor rejniških družin, se je bistveno spremenila in poglobila tudi vsebina dela, spremenila pa se je tudi delitev dela med rejniško službo in rejniško družino. Dotedanji izraz "vzreje in vzgoje otrok" je vedno pogosteje zamenjeval izraz "vzgoje in prevzgoje". Vzreja otrok je povsem odpadla kot razlog zaradi katerega bi bil lahko otrok vključen v rejniško družino, ob ekonomskem standardu rejniških družin in organizirani šolski prehrani pa tudi sicer ni imela več tistega pomena, kot ga je imela v prvotnem obdobju razvoja rejništva.

V praksi se je vedno bolj utrjevalo načelo načrtne vzgoje in prevzgoje glede na specifične potrebe in lastnosti posameznega otroka ter hkratnosti dela z matično družino v smeri sanacije problemov zaradi katerih je bil otrok izločen iz družine in dela z rejniško družino v smeri usposabljanja za izvajanje zahtevne in odgovorne vloge vzgoje in prevzgoje.

Poudarek na delu bodisi z rejncem, rejniško družino ali matično družino pa je postal vedno bolj odvisen od tega

- ali je bil otrok vključen v rejniško družino za stalno ali začasno
- če je živel v rejniški družini od rojstva ali je bil vključen vanjo kasneje
- če je bil otrok težje čustveno prizadet ali težje vzgojno zanemarjen
- če je bil mladoletni prestopnik in
- če je v šoli slabše napredoval, nadalje
- od tega kakšne probleme je bilo potrebno sanirati v matični družini
- in do kakšne stopnje je bila rejniška družina že usposobljena za izvajanje svoje vloge.

Delitev dela med rejniško družino in rejniško službo se je bistveno spremenila. Ne le, da so rejniške družine v celoti prevzele naloge v zvezi z oskrbo otrok z oblačili in šolskimi potrebščinami in da so urejale zanje tudi vse ostale zadeve enako kot za lastne otroke, vedno bolj so postajale aktivni udeleženci v prevzgojnem procesu in pogosto marsikateri problem rešile same.

Vse te naloge pa rejniške družine niso prevzele kot deklarativno naštete obveznosti, pač pa so postale same po sebi posledica vzgojnoizobraževalnega dela z rejnicami, ki je imelo velik poudarek na tem, da rejniške družine sprejemajo otroke kot svoje in da imajo do njih enak odnos kot do lastnih otrok. To pa je seveda pomenilo napraviti za otroka vse, kot za lastnega otroka.

Izredna raznolikost problematike in težina problemov pa sta prerasli okvir znanj in sposobnosti socialnega delavca, pokazala se je potreba po sodelovanju pedagoga, psihologa in drugih strokovnjakov - potreba po uvedbi timskega dela. Nemogoče sprotno reševanje problematike zaradi vse večje načrtnosti in poglobljenosti dela pa je sililo k uvajanju nove metode dela - k skupinskemu delu.

S tem pa je pričelo zadnje obdobje razvoja rejništva katerega karakterizira vedno pogostejše uvajanje skupinskega dela, vključevanje različnih profilov strokovnjakov v vzgojni in prevzgojni proces, in v katerem je dan izreden poudarek vzgoji in izobraževanju rejnic.

1. Vsebinska izhodišča pri programiranju vzgojno-izobraževalnega dela z rejnicami

Pri utemeljevanju potrebe po strokovnem izobraževanju in usposabljanju rejnic za izvajanje njihove družbeno odgovorne in vzgojne funkcije, kot jo podrobneje opredeljuje zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, prav gotovo ne moremo mimo splošno uveljavljenih družbenih izhodišč in nekaterih sodobnih strokovnih spoznanj, katera kot nepogrešljiva načela moramo upoštevati pri programiranju in izvajanju slehernega vzgojnoizobraževalnega dela s starši.

Pri soočanju z intenzivnimi naporji naše družbe za vsebinsko in oblikovno preciziranje sistema socialistične vzgoje in izobraževanja na vseh ravneh nikakor ne izgublja svoje vloge, pomena in odgovornosti tudi družina. Obratno: njena vloga je v sprejetih družbeno-političnih dokumentih, resolucijah in sklepih jasno izpostavljena. Družina je opredeljena kot tista primarna bio-psihosocialna intimna celica družbe, ki je nepogrešljiva v procesu otrokove primarne socializacije. Hkrati je družina posredovalec in oblikovalec družbenih vrednot in družbenih odnosov, z večino katerih se bo otrok srečeval kot odrasel človek v širši družbeni skupnosti.

Vsako ločevanje družine in družbe je nasilno. Družina in družba le v medsebojni povezavi predstavljata celovitost samoupravne socialistične vzgoje. K tej celovitosti pa prispevamo v procesu podružbljanja družinske vzgoje. Vloga družine pri vzgoji in rasti otrok je primarna, ker oblikuje posameznikovo podobo in osebnost. Družina pa ni izolirana celica družbe, ampak je njen sestavni del, zato se vloga pri odgovornosti za vzgojo in rast otrok deli med starše in kompleksno družbo.

Pod vplivom zgodovinsko pogojenih dinamičnih sprememb sodobne družbe se močno spreminja zunanja in notranja podoba sodobne družine. Spremenjeni ekonomski in družbeni položaj naših staršev povzroča, da je danes vloga družine v procesu socializacije krajša in v nekaterih družinah pomanjkljiva.

Da bi bila družina kos svojim zahtevam in nalogam na področju oblikovanja zasnove človekove osebnosti in njenega prvotnega podružbljanja ter vraščanja v širše družbeno okolje, ji je potrebna učinkovita pomoč družbene skupnosti. Pri razvijanju in oblikovanju takšne pomoči, ki jo moramo razumeti kot eno izmed družbeno pomembnih utemeljenih nalog, pa se ne smemo več zadovoljiti z improvizacijo, nestrokovnostjo, administrativnim ukrepanjem, nenačrtnostjo dela, drobljenjem kadrovskih kapacitet, zastarelimi andragoškim pristopi ipd. Podčrtujemo spoznanje, da današnjega otroka učinkovito vzgajajo in izobražujejo le močne osebnosti, starši in pedagogi, ki sledijo sodobnim družbeno-političnim in strokovnim tokovom, ki so pripravljeni individualno ali z organiziranim neprekinjenim študijem dopolniti nastale vrzeli.

Gre torej za to, da dejavnost na področju vzgoje staršev in doraščajoče mladine intenziviramo, pri čemer imamo v mislih koordinirano interdisciplinarno zasnovano dejavnost različnih strokovnih in družbenopolitičnih dejavnikov, ki izhaja iz verificiranih potreb in interesov staršev, mladine ter širše družbe, pri čemer na v vsebinskem in oblikovnem pogledu sledi sodobnim andragoškim načelom in spoznanjem dela s starši in odraslimi.

V navedeni sklop družbenih in strokovnih stremeljenj na področju izobraževanja staršev, ki ga določajo teoretično utemeljena spoznanja o vzgoji in oblikovanju otrokove osebnosti ter o vlogi družine v tem procesu, in sicer v skladu s cilji in smotri naše samoupravne socialistične družbe, moramo vsekakor enakovredno z ostalimi starši vključevati tudi rejnice.

Saj jim je zaupana odgovorna naloga, da poleg nege, vzreje in vzgoje lastnih otrok, zagotovijo vse to tudi otrokom rejencem in jih končno usposobijo za samostojno življenje in delo v družbeni skupnosti.

Dolgoletne izkušnje družbenih in strokovnih delavcev, ki so se pri svojem delu srečevali s problematiko rejništva, so pokazale, da je večina rejniških družin motiviranih za svoje odgovorno družbeno poslanstvo s preprosto ljubeznijo do otroka, s posebno vrsto humanizma, in pedagoškega optimizma ter izostrenega socialnega čuta.

Rejniška družina, ki bi bila motivirana izključno z materialnimi nagibi, je torej redka in praviloma izjema. V tem pogledu se zdi, da je večina rejniških družin v primerjavi z ostalimi družinami ustrezno in učinkovito motivirana za opravljanje svojih vzgojnih nalog. Poglavitna težava, s katero se srečujemo na tem področju funkcije rejniške družine, je bržkone njena neugodna socialno-ekonomska in izobrazbena struktura. Izkustvene analize s celjskega področja kažejo, da med rejniškimi družinami prevladujejo družine z izrazito podeželjskega področja, z relativno nizkimi izobrazbenim in splošnim kulturnim nivojem. Vse tuje in domače raziskave pa v zvezi s tem opozarjajo na enotno ugotovitev, da navedeni činitelji pomembno vplivajo na otrokov psihofizični razvoj, zlasti na njegov učni uspeh.

Če naj torej pritrdimo ugotovitvam teh raziskav, bi mogli sklepati, da so otroci rejenci v primerjavi z ostalimi otroki v pogledu miljejskih spodbud za njihov psihofizični, zlasti kognitivni razvoj bistveno prikrajšani. Izkušnje strokovnih delavcev, ki spremljajo razvoj otrok v rejniških družinah, kažejo, da temu v večini primerov ni tako. Otroci rejenci večji del v šoli dobro uspevajo in se tudi ustrezno psihofizično razvijajo. Vzroki za to so različni in o njih na tem mestu ne moremo razglabljati, ker bi presegli okvir našega prispevka. Lahko pa opozorimo na domnevo, da na tem področju odnosi med navedenimi činitelji niso enostranski in premočrtni, temveč gre za součinkovanje specifičnih vplivov, ki bi jih morali posebej proučevati. Zelo verjetno je, da pozitivni čustveni, motivacijski, sociološki in drugi možni specifični faktorji kompenzirajo negativni vpliv manj ugodnih socioekonomskih oziroma kulturnih činiteljev.

Z navedenimi domnevami pa nikakor ni v nasprotju spoznanje, da bi mogli učinkovitost rejniških družin v njihovi vzgojni in socializacijski funkciji še povečati z načrtnim vzgojno-izobraževalnim delom. Pri uresničevanju zahtevne vzgojne naloge mnogi starši nasploh, pa tudi rejniki, odpovedujejo, ker so bodisi premalo osveščeni pomena o pravilnosti vzgojnega ravnanja za otrokov psihofizični razvoj in njegovo osebnost, ali preprosto zato, ker za zahtevno vzgojno delo niso dovolj strokovno usposobljeni. Zato je načrtna in strokovna akcija tudi na specifičnem področju izobraževanja rejnic povsem legitimna in utemeljena družbena investicija, ki se bogato obrestuje. Verjetno bi naši vzgojni zavodi v današnjem pomenu besede ne bili sploh potrebni, če bi inštitut rejništva dobil tisto družbeno vlogo, razsežnost in pomen, ki bi jo lahko imel, če bi mu posvetili več načrtno družbene skrbi in pozornosti, analitičnega raziskovanja in primerjalnega spremljanja v primerjavi z drugimi socialno skrbstvenimi in institucionalnimi ukrepi.

2. Nujnost upoštevanja sodobnih andragoških načel pri programiranju vzgojno-izobraževalnega dela z rejnicami

Danes so okoliščine za vzgajanje oziroma življenjski pogoji nesorazmerno drugačni kot pred tridesetimi leti. Glede na to tudi vzgojne metode iz pred tridesetih let, ki jih malo ali niti malo poučeni starši še naprej uporabljajo, ne morejo biti tako dobre, da bi nam mogle služiti kot vzor za vzgajanje otrok. Mnogi starši, ki nimajo niti prirojenega niti pridobljenega smisla za vzgajanje, niso v splošnem poučeni o tem, kako je potrebno otroke danes vzgajati. Za uresničitev

novih smeri izobraževanja staršev ne zadostujejo samo predavanja in tečaji. Očitno je tudi da te oblike za starše niso več privlačne. Mnogi se jih izogibajo in jih ne obiskujejo. Naše delavske univerze se tega verjetno zavedajo in zato organizirajo predavanja za starše kot del roditeljskega sestanka. To načelo "vezane trgovine" pa lahko povzroči tudi odpor staršev do predavanja, ker razočara njihovo pričakovanje, da bodo od učitelja izvedeli kaj več o svojem otroku. Staršem je nedvomno potrebna pomoč pri vzgoji otrok. O tem govore podatki o številu otrok, ki kažejo razvojne motnje, kakor tudi podatki o številnih zahtevah staršev, ki iščejo pomoči v vzgojnih posvetovalnicah za reševanje problemov svojih otrok.

Zaradi tega bi morali biti vzgojno-izobraževalni programi za starše zelo temeljito pripravljene in organizirani. Pri oblikovanju programa moramo donekle izhajati iz hipoteze, da starši - navzlic aktualnim potrebam - niso motivirani in pripravljene za usposabljanje za svojo vzgojno vlogo. Uspeh lahko dosežemo samo s programom, ki bo starše osebno zadovoljil in pritegnil njihovo pozornost.

Pri oblikovanju vzgojno-izobraževalnega programa za starše moramo upoštevati zlasti dve osnovni zahtevi: prvič, raznolikost programske vsebine, oblik in pristopov, ki omogočajo širok izbor in zadovoljitev globljih in konkretnih potreb staršev: drugič, pri čemer je često potreben svetovalno-terapevtski pristop, ki temelji na domnevi, da starši z globljimi potrebami težijo k oblikam, podobnim individualnem svetovanju.

3. Prikaz praktičnega modela programa vzgojno-izobraževalnega dela z rejnicami

Zavedajoč se pomena in vloge vzgojne prosvetljenosti in splošne kulturne razgledanosti staršev pri vzgoji in socializaciji otrok ter upoštevajoč navedene karakteristike rejniških družin, je Center vseskozi posvečal posebno skrb individualnim oblikam usposabljanja in vodenja rejnic, o čemer smo govorili že v uvodnem delu referata. S postopnim razvojem socialne službe in njene krepitve z novimi strokovnimi profili (psihologi, pedagogi, zunanji strokovni sodelavci), z usposabljanjem socialnih delavcev za grupno delo ipd. pa se je pred leti že pristopilo k prvim oblikam sistematičnega izobraževanja rejnic. Izvedeni so bili prvi seminarji, pri katerih so poleg socialnih delavcev sodelovali tudi psihologi vzgojne posvetovalnice. V nadaljevanju te oblike pa je bilo organizirano grupno delo z rejnicami po metodah grupne dinamike. Četudi se rezultati tovrstnih poskusov niso sistematično ocenjevali in preverjali z vidika uspešnosti, je bilo mogoče na osnovi ocen socialnih delavcev, ki so obvladovali problematiko rejništva in metodo grupne dinamike, zaključevati, da so bili vzgojni rezultati takšnega dela z rejnicami na otrocih rejencih opazni.

Pionirsko delo, začeto na tem področju, se je zaradi objektivnih ovir, kmalu prekinilo. V letu 1976 pa je Center ponovno pristopil k organizaciji posebnega vzgojno-izobraževalnega programa za rejnice v povezavi s strokovnimi sodelavci, s čemer je želel vzpostaviti kontinuiteto začetega uspešnega dela, dejavnost samo pa strokovno poglobiti in razširiti.

Pri načrtovanju tega programa smo upoštevali družbena in strokovna izhodišča. Rezultati izvajanja tega programa (ki seveda še ni zaključen) pa potrjujejo pravilnost naših izhodišč, da je:

- izobraževanje in usposabljanje rejnic sestavni del širših naporov naše družbe po intenziviranju in podružbljanju družinske vzgoje v procesu samoupravne socialistične preobrazbe našega celotnega sistema vzgoje in izobraževanja,

- v sistemu vzgajanja in izobraževanja staršev imajo rejniške družine posebno mesto, ker lahko pod določenimi pogoji odigrajo pomembno vlogo v procesu primarne prevencije družbeno negativnih pojavov, razvojnih motenj in drugih odklonskih oblik vedenja med našimi otroki in mladino, zlasti med tistimi otroki, ki so potencialno ogroženi zaradi neurejenih ali kako drugače oviranih razmer v matičnih družinah,
- z načrtnim usposabljanjem rejniških družin je mogoče v znatni meri omiliti njihov formalni izobrazbeni deficit oziroma njegov potencialni neugodni vpliv na socializacijo in vzgojo otrok v njihovih družinah,
- pri programiranju vzgojnoizobraževalnega dela z rejnicami se kaže kot nujnost upoštevanje sodobnih andragoških načel dela s starši in odraslimi, zlasti spoznanj s področja grupne dinamike, seminarskega načina dela, kar vse je potrebno kombinirati z metodo vzgojno-svetovalnega (terapevtskega) pristopa in drugimi socioterapevtskimi tehnikami,
- pri programiranju vsebine vzgojno-izobraževalnega programa z rejnicami je potrebno izhajati iz empirično ugotovljenih potreb, pri čemer je potrebno upoštevati tudi verificirano družbeno izobraževalno politiko. V ta namen lahko služi kot sprejemljiv delovni pripomoček "vprašalnik za starše" ali druge ustrezne diagnostične tehnike,
- potek programov in njihovo učinkovitost je potrebno sproti spremljati in preverjati ter na tej osnovi iskati nove in še boljše rešitve,
- pri vzgojno-izobraževalnem delu z rejnicami je potrebno uveljaviti načelo in orientacijo koncepcije permanentnega izobraževanja. To je pomembno zaradi tega, ker se pogoji vzgajanja in socializacije nenehno spreminjajo, v skladu s spremembami v družini in globalni družbi, spreminjajo se tudi spoznanja znanstvenih disciplin, ki se ukvarjajo z vzgojo, nego in rastjo otroka,
- stalna "šola za rejnice" kot možna institucionalna oblika funkcionalnega uposabljanja rejnic bi lahko v današnjih pogojih predstavljala sprejemljivo obliko za konkretizacijo navedenih načel in že sama po sebi glede na obseg in vsebino predstavlja kvalitativni napredek na področju izobraževanja rejnic, s tem pa tudi napredek razvoja rejništva kot celote.

REJNIŠTVO

TELESNO IN DUŠEVNO PRIZADETIH OTROK V MARIBORSKI OBČINI

1. Rejništvo kot socialno varstveni ukrep

Namestitev duševno prizadetih in drugače razvojno motenih otrok v rejniške družine smo začeli uvajati v občini Maribor sprva zaradi pomanjkanja ustrezne domske oskrbe, kasneje pa smo ugotavljali, da je rejništvo ustrezna oblika socialnovarstvenega ukrepa tudi za duševno prizadete in nekatere drugače razvojno motene otroke. To je potrjevalo tekoče spremljanje telesnega in duševnega razvoja rejencev, pa tudi dosedaj opravljene strokovne analize.

Ob tem dejstvu pa je potrebno poudariti, da je uspešno oddajanje prizadetih in osebno in vedenjsko motenih otrok v rejništvo le, če so nameščeni v ustrezno rejniško družino, ki lahko nudi takemu otroku z ozirom na osebne lastnosti rejnikov, njihove življenjske izkušnje in dane sposobnosti primerno vzgojo in oskrbo, pa tudi čustveno toplino. Zelo pomembno je, da imajo ali so imeli rejniki lastne otroke, ki jih uspešno vzgajajo in šolajo.

Strokovna služba naše skupnosti si nenehno prizadeva najti čimveč rejniških družin, da ima več možnosti pri njih izbiri. Manj uspešni smo s pridobivanjem rejniških družin v mestu, ker so ženske v 41 % zaposlene, družine imajo mala stanovanja in komaj poskrbijo za lastne potrebe. Upamo, da se bo z uvedbo poklicnega rejništva ta možnost v mestu razširila, kar je še posebej pomembno za namestitev razvojno motenih otrok, ki imajo v urbanih večjih centrih tudi možnosti za posebno usposabljanje. V kolikor ne vključimo otrok v rejništvo v prvih življenjskih letih in že predtem vemo, da so duševno prizadeti, iščemo rejniško družino v okolju, kjer ima rejenc možnost za svojim sposobnostim primerno usposabljanje. Teže pa je pozneje urejati premestitve, če je bil otrok v prvih življenjskih letih vključen v podeželjsko okolje in se navezal na rejniško družino, nima pa v bližini ustrezne šole. Če je le mogoče rešimo tak primer z vključitvijo otroka v zavod oziroma internat čez teden, konec tedna in počitnice pa prebije pri rejniški družini, v kolikor ga ni sposobna sprejeti njegova lastna.

V kolikšni meri so bile dosedanje namestitve duševno prizadetih otrok v rejniške družine uspešne, bomo prikazali s podatki:

Od leta 1967, t.j. po združitvi treh mariborskih občin, je bilo v rejništvo na novo nameščenih skupaj 351 otrok, od tega 73 ali 20,8 % duševno ali telesno prizadetih. Z naraščanjem števila vseh rejencev se je sorazmerno večalo tudi število duševno prizadetih in telesno motenih otrok v rejništvu. Tako je sedaj, po stanju koncem leta 1976 430 otrok iz mariborske občine v reji, od teh 94 ali 21,8 % duševno in telesno prizadetih.

2. Podatki o rejencih

2.1. Rejenci po spolu in starosti

Tabela št. 1

spol	Rejenci število	Starost	o-3 let	4-6 let	7-14 let	15-18 let
M	47		-	3	40	4
Z	47		-	6	30	11
Skupaj:	94		-	9 (9,6%)	70 (74,5 %)	15 (15,9%)

Od 94 razvrščenih rejencev jih je po zbranih podatkih polovica ali 50 % ženskega spola. Prevladuje starostna skupina od 7 - 14 let s 74,5 %.

Iz prikazanih podatkov lahko zaključimo, da se vključijo v prvih življenjskih letih v rejo predvsem otroci, ki so v lastni družini tako ogroženi, da jih je potrebno takoj zavarovati, pa tudi taki, ki staršev nimajo ali se jim ti od rojstva dalje odrečejo. Pri ostalih pa poskušamo navadno več let s socialnim delom in materialno pomočjo urediti družinske razmere in usposobiti družino za vzgojo in oskrbo otrok. Ko pa se otroci vključijo v malo šolo in se pri njih opravi preizkus šolske zrelosti, se zanesljiveje ugotovi njihova zaostalost v vzgojno nevpodbudnem okolju ali primarna duševna prizadetost, obenem pa je že tudi dokaj razvidno, da se družinske razmere ne dajo urediti. Zato izberemo rejništvo kot najbolj ustrezen ukrep, kadar je to le mogoče in nadomestimo tako otrokom pomanjkanje zdravih razvojnih pogojev v njihovih lastnih družinah, vsaj ko že preraščajo predšolsko dobo.

Enako pa se namesti v rejniške družine tudi za šolo godne otroke, ki sicer imajo urejene družine, pa morajo zaradi posebnega usposabljanja v bližino vzgojno-izobraževalnih centrov.

2.2. Bivališče otrokove družine

Ob oddaji v rejništvo je živel 41 rejencev ali 43,6 % s svojimi družinami na območju mestnih krajevnih skupnosti, 10 rejencev ali 10,6 % je živel v obmestnih KS, v podeželskih krajevnih skupnostih pa 34 rejencev ali 36,2 %; le 9 rejencev ali 9,6 % je bilo rojenih oz. so nekaj časa živeli na območju drugih občin ali v tujini.

2.3. Status rejencev

Od vseh 94 duševno in telesno prizadetih rejencev jih je 55 ali 58,5 % zakonskih otrok, nezakonskih je 39 otrok, od tega s priznanim očetovstvom 22 ali 23,4 %, pri 17 rejencih ali 18,1 % očetovstvo ni bilo ugotovljeno.

2.4. Bivanje pred oddajo v rejništvo

Pred oddajo v rejništvo je živel 43 otrok ali 45,8 % pri obeh roditeljih, 11 otrok ali 11,7 % pri enem roditelju, po 2 otroka ali skupaj 4,2 % pri starih starših in sorodnikih, v tujih družinah 5 otrok ali 5,3 % ter v domovih 31 otrok ali 33 %.

57,5 % otrok je do oddaje v rejništvo torej živel pri obeh ali enem roditelju, ki so v večini primerov asocialne osebnosti. Ostali pa niso imeli staršev ali jih ti sploh niso imeli pri sebi ter so zato zanje skrbeli tuji ljudje ali zavodi. Kot zavoda za predšolske in mlajše šolske otroke koristimo v mariborski občini dva obč. zavoda in sicer Otroški dom v Mariboru, ki sprejema kot socialni zavod otroke od 0-3 let s socialno in zdravstveno indikacijo in Mladinski dom Tone Kozelj v Framu kot vzgojni zavod za šolske otroke s socialno indikacijo. Ko so otroci v obeh zavodih primerni za vključitev v rejniške družine, jih premestimo po skupni presoji o primernosti ukrepa v rejniške družine.

2.5. Razvrstitev rejencev glede na tel. in duš. prizadetost:

Med vsemi 94 rejenci, ki so telesno ali duševno prizadeti, so:

- 1 slep otrok ali 1 %
- 6 naglušnih ali 6,4 %
- 2 s kombiniranimi motnjami ali 2,1 %
- 31 teže duševno prizadetih ali 33 %
- 24 zmerno duševno prizadetih ali 25,5 % ter
- 30 laže duševno prizadetih ali 31,2 %.

Pri vključitvi v rejništvo niso otrokove motnje vedno že opazne, zaradi pomanjkanja ustreznih zavodskih kapacitet pa je socialna služba prisiljena včasih tudi pri težjih primerih duševne prizadetosti iskati rejniško družino, če otrokova lastna še bolj ogroža njegov razvoj. oz. ga niti noče imeti pri sebi ali roditelj otrok sploh nima, ker so neznanega bivališča ali ni priznано očetovstvo. Posebno težavno pa je namestiti kombinirano motenega otroka v rejniško družino, zavodi ga pa tudi odklanjajo, četudi obstojajo za vrsto prizadetosti, ki je pri otroku primarna. Tako je med temi rejenci 22 otrok ali 23,4 % še osebno in vedenjsko motenih, 17 enuretikov, 1 enkompretik, 4 so predlagani za zavodsko varstvo - azil.

2.6. Šolanje in usposabljanje

V skupini razvojno motenih rejencev je 10 ali 10,6 % predšolskih otrok, 79,8 % ali 75 šoloobveznih, 11 ali 11,7 % jih je na usposabljanju v oddelkih za delovno usposabljanje pri posebni osnovni šoli, 6 otrok ali 6,4 % obiskuje osnovno šolo za slušno prizadete, 9 otrok ali 9,6 % pa obiskuje normalno osnovno šolo. 2 rejenca ali 2,1 % sta vključena v uk, 7 otrok ali 7,5 % ni vključenih v usposabljanje zaradi težje prizadetosti; 4 ali 4,2 % predšolskih rejencev pa je vključenih v korektivni vrtec. Otroci, ki obiskujejo osnovno šolo, so mejni primeri, ki so se v vzgojno vzpodbudnem in čustveno toplem okolju rejniške družine razvili in uspešno izdelujejo v osnovni šoli. Prav tako sta oba rejenca v uku izhajala iz zaostalega okolja in v rejniški družini nadoknadila deficit v družinskem okolju.

3. Podatki o družinah rejencev

Vrsto let že ugotavljamo v mariborski občini, da je potrebno dokaj pogosto nadomestiti otroku lastno družino s tujo, ker starši ne izvršujejo niti v osnovi svojih roditeljskih dolžnosti. Vse oblike socialnega dela in nudenja materialne pomoči niso pomagale, da bi se starši zaposlili, uprli socialni razvadam, uredili medsebojne odnose in začutili, da potrebujejo njihovi otroci varen dom s primerno oskrbo in vzgojo, da bi se lahko razvili v zdrave in uspešne osebnosti, pa četudi z nižjimi prirojenimi sposobnostmi oz. drugimi prizadetostmi.

Analiza podatkov o matičnih družinah teh otrok tudi pokaže, da imajo starši nizko šolsko izobrazbo, sploh niso ali niso redno zaposleni, živijo v slabih stanovanjskih in materialnih razmerah, imajo večje število otrok ter so socijalno neprilagojene osebnosti.

Manjša pa je skupina otrok, ki morajo zaradi posebnega usposabljanja od doma v rejniške družine. Območje mariborske občine je namreč zelo razsežno, posebno šolstvo oz. pogoji za usposabljanje prizadetih otrok pa so razviti predvsem v Mariboru, obstojajo pa le še posamezni dislocirani oddelki za šolanje laže duševno prizadetih otrok pri nekaterih razvitejših zunanjih osnovnih šolah. Rejence imamo tudi na območju sosednjih občin Lenart, Slovenska Bistrica in Ptuj, kjer pa zopet namestimo razvojno prizadete tako, če je le mogoče, da jim zagotavljamo ustrezno usposabljanje. V skupini 94 razvojno motenih otrok je 12 takih.

Od vseh teh otrok so bili ti in še 26 drugih ali skupno 40,4 % oddanih v rejo s pristankom in sodelovanjem staršev. Ostalih 34 ali 36,2 % otrok je bilo oddanih brez sodelovanja staršev, 22 ali 23,4 % otrok pa je bilo staršem odvzetih, ker so bili preveč ogroženi, starši pa so odklanjali vsako sodelovanje, ali za to niso bili sposobni ali pa sploh nedosegljivi zaradi neznanega bivališča.

3.1. Oblika družine rejencev

V tej skupini izhaja 48 otrok ali 51,1 % iz popolnih družin, 43 otrok ali 39,4 % pa iz nepopolnih; ostali 3 ali 3,1 % pa so iz dopolnjene družine oz. njihovi starši živijo ločeno.

Samo ta podatek nam že pove, da kar polovica otrok nima lastne normalne družine, čeprav pa danes ne ocenjujemo več, da nepopolna družina nujno pogojuje manj ustrezne pogoje za otrokov normalni razvoj. Družinsko vzgojo dopolnjujejo vse druge družbene oblike skrbi za otroke, odvisno pa je tudi od osebnosti in sposobnosti roditeljev, kako uredijo otrokovo življenje.

3.2. Izobrazba in kvalifikacija staršev rejencev

Podatki o izobrazbi staršev nam pokažejo, da je ta v poprečju zelo nizka. Na to so vplivale že manj urejene razmere v njihovih družinah in s tem zmanjšani pogoji za dober start v življenje. Med njimi pa so tudi primarno duševno slabše razviti in še osebnostno moteni. Izmed 172 staršev (94 mater - 78 očetov) je končalo osemletko ali ima nedokončano ali dokončano poklicno šolo le 33 staršev (11 mater - 22 očetov) t.j. 19 %.

139 staršev (83 mater - 56 očetov) ali 81 % pa sploh ni končalo niti osemletnega šolanja. Od teh 133 staršev (79 mater - 54 očetov) ni končalo osemletke, 6 staršev (4 matere - 2 očeta) je končalo posebno osnovno šolo.

Verjetno bi mnogi izmed staršev, ki nimajo končane osemletke, morali obiskovati posebno osnovno šolo, le da takrat posebno šolanje še ni bilo organizirano oz. razvito. Kvalifikacija staršev je zato tudi njihovi šolski izobrazbi primerna:

156 staršev (92 mater - 64 očetov) nima kvalifikacije
14 staršev (2 materi, 12 očetov) je polkvalificiranih
2 roditelja (očeta) pa sta kvalificirana

3.3. Poklic in zaposlitev staršev rejencev

Starši rejencev so se zaradi neustrezne šolske izobrazbe in kvalifikacije tudi

slabo uveljavili pri delu, niso si pridobili poklica in jih je precej tudi sedaj brez zaposlitve. Od 83 mater je nezaposlenih 52 ali 62,6 %, zaposlenih pa le 31 ali 37,4 % mater. Med nezaposlenimi je 49 gospodinj in tri upokojenke. Zaposlene matere pa so delavke, in sicer 22 v industriji, 1 v kmetijstvu, 8 pa se jih zaposluje le priložnostno.

Od 69 očetov jih je nezaposlenih kar 28 ali 40,5 %, zaposlenih pa 41 ali 59,5 %. Od zaposlenih so po poklicu vsi delavci, 33 jih dela v industriji, 2 v kmetijstvu, 6 pa jih je le priložnostno zaposlenih.

3.4. Bratje in sestre rejencev

Družine rejencev so številne, kar nam potrjuje podatke o številu otrok v posamezni družini, saj je od 95 rejencev prvorojenih 35 ali 37,2 %, drugorojenih 19 ali 20,2 %, tretjerojenih ali nadaljnjih pa 40 ali 42,6 %.

Ti rejenci izhajajo iz 79 obdelanih družin, v katerih je skupno 312 otrok in vsaka družina ima povprečno po 4 otroke.

Od ostalih 218 otrok iz teh družin, ki niso zajeti v tem poročilu, so 104 bratje in sestre prav tako oddani v rejništvo (niso pa duševno ali telesno prizadeti). Doma pri starših živi še 55 otrok ali 25,3 %; v zavodski oskrbi je 16 ali 7,3 % otrok, ostalih 43 otrok ali 19,7 % iz matičnih družin rejencev pa živi pri sorodnikih ali je posvojenih.

Ugotavljali smo tudi koliko bratov in sester duševno prizadetih rejencev je končalo redno ali posebno šolanje. Od vseh 218 bratov in sester, ki niso zajeti v poročilu, jih je:

dokončalo osnovno šolo 28 ali 12,9 %
še obiskuje osnovno šolo 50 ali 22,9 %
je dokončalo posebno osnovno šolo 15 ali 6,9 %
še obiskuje posebno osnovno šolo 25 ali 11,5 %
ni dokončalo osnovno šolo 62 ali 28,4 % otrok
še ne obiskuje šole 38 ali 26,9 %.

Iz navedenih podatkov je možno zaključiti, da so 102 bratje in sestre ali 46,7 % od vseh tudi verjetno duševno manj razviti v analiziranih družinah rejencev.

V teh družinah ima po enega duševno prizadetega otroka 64 družin, 11 družin ima po dva duševno prizadeta otroka, dve družini pa po 4 duševno prizadete otroke.

3.5. Stanovanjske razmere družin rejencev

Iz podatkov o stanovanjskih razmerah bi lahko zaključili, da tudi te niso ugodne. Glede na velikost stanovanj, njih kakovost in lastništvo so podatki naslednji:

Lastno hišo ima 22 družin, od tega le 3 družine novejšo, 19 družin pa ima starejšo lastno hišo.

V stanovanjih družbene lastnine živi 36 družin, vendar od teh živijo 3 družine v baraki, stanovanje v starejših hišah družbene lastnine ima 23 družin, pri privatnikih živi 7 družin, le tri pa stanujejo v bloku.

Brez lastnega stanovanja je 21 družin in te živijo kot podnajemniki, v skupnem edinem prostoru pa živi celo 11 družin. V teh primerih gre v glavnem za nepopolne družine mater samohranilk.

Po velikosti stanovanja so podatki naslednji:

Utesnjenih v eni sobi, garsonjeri ali enosobnem stanovanju je 62 družin, le 17 družin ima dvosobno ali večje stanovanje.

Zbrani podatki o stanovanjih povedo, da so le-ta slaba, neprimerna in nefunkcionalna, saj so v starejših hišah družbene lastnine, navadno brez kopalnic in s skupnimi sanitarijami za več strank. Po ocenah ima neprimerno stanovanje 30 družin, še primerno 26, le 23 družin ima dobro stanovanje.

3.6. Vzroki oddaje v rejništvo

Iz prikazanih podatkov je razvidno, da je bilo 59 otrok oz. 62,8 % nameščenih v rejništvo zaradi asocialnosti staršev (alkoholizem, prostitucijo, delomrzništvo, kraje in druga kazniva dejanja itd.).

Čeprav bi lahko zaključili pri teh, da so bili razlogi za oddajo subjektivno pogojeni, bi bilo to zelo poenostavljeno oz. bi s tem ocenili vedenje in osebnost staršev, ko so si oblikovali družino. Vemo pa, da oblikujejo posameznika prirojene sposobnosti, predvsem pa socialno okolje in splet raznih objektivnih in subjektivnih vplivov. Težko se znajde v življenju, pri šolanju in poklicni usposobitvi ter zaposlitvi posameznik, ki ni imel zgleда in osnovne socialne varnosti v družinskem okolju. Zato je potrebno takim otrokom čimprej nadomestiti za njihov zdrav razvoj nujno potrebno družinsko okolje.

Iz objektivnih razlogov je bilo nameščenih v rejništvo 35 otrok ali 37,2 % in sicer zaradi šolanja in usposabljanja, 12 otrok ali 12,7 %, 17 otrok ali 18,1 % ima duševno zmerno in teže prizadete starše, 6 otrokom pa so starši umrli.

4. Podatki o rejniških družinah

Z rejništvom poskušamo otrokom pomagati in jim nadomestiti vse neustrezno in zamujeno v lastni družini. Izbira ustreznih rejniških družin je zahtevna in težavna naloga, posebej še za duševno in telesno prizadete otroke, saj potrebujejo ti mnogo več od rejniških družin kot pa normalno se razvijajoči otroci. Za vzgojo in vodenje razvojno prizadetega otroka je potrebna veliko večja mera požrtvovalnosti in potrpljenja, pa tudi srčne kulture, humanosti in znanja.

Poseben problem je tudi najti rejniške družine v bližini posebne osnovne šole ali druge strokovne organizacije, ki so v pomoč pri usposabljanju teh otrok. Rejniki morajo imeti redne stike s temi organizacijami in vzgajati in delati z otroki po njih navodilih in nasvetih. Tudi sodelovanje socialnih služb z njimi je stalno, ker potrebujejo poleg strokovnega vodenja še mnogo vzpodbud za težko delo.

4.1. Bivališče rejniških družin

Iz zbranih podatkov je razvidno, da živi 94 obravnavanih otrok v 77 rejniških družinah in to v mestu, na podeželju in v drugih občinah. V mariborski občini je nameščenih 66 rejencev in to 42 v 30 družinah v mestnem ali obmestnem območju, 24 rejencev pa v 23 družinah v podeželjskem področju. V drugih občinah živi 28 rejencev v 24 družinah, od tega na območju občine Lenart kar 21 rejencev. V tej občini je veliko rejniških družin, ki se že vrsto let rade ukvarjajo z rejništvom, otroci so v teh družinah deležni dobre oskrbe in nege. Ugodno pa je tudi to, da je v Lenartu posebna šola, ki jo lahko obiskujejo duševno prizadeti rejenci. V drugih občinah imamo še tri rejence na območju občine Ptuj, dva rejenca na območju občine G. Radgona in dva rejenca na območju občine Ljutomer.

4.2. Oblike rejniških družin

Otroke oddajamo predvsem v popolne rejniške družine kot najbolj ustrezno nadomestilo za lastne družine. Od tega osnovnega načela praviloma ne odstopamo, imamo pa posamezne primere uspešnih rej tudi v nepopolnih družinah. Večkrat pa se oblike rejniških družin spremenijo medtem ko so otroci v rejniških družinah že nameščeni, zaradi smrti enega od rejnikov. Rejenci v takem primeru ostanejo v družini, saj so se nanjo čustveno navezali in premestitev v takem primeru ne bi bila umestna.

Od 94 analiziranih otrok jih živi 77 ali 81,91 % v popolnih družinah in 17 otrok ali 18,09 % v nepopolnih rejniških družinah, od tega so le trije otroci pri sorodnikih.

4.3. Starost rejnic

Starost rejnikov je pri izbiri rejniške družine dokaj pomembna, saj starejši rejniki težje prevzemajo zahtevane obremenitve in zadovoljujejo vzgojne zahteve rejencev, posebej še duševno in telesno prizadetih.

Po zbranih podatkih o starosti rejnic je razvidno, da je 11 rejnic starih od 40 let, 30 rejnic od 40 - 50 let in 32 rejnic od 50 - 60 let, le 4 rejnice so stare nad 60 let.

Podatek o starosti rejnic nam sicer pokaže, da je ta pri večini nekoliko višja, vendar je vzrok v tem, da so ti rejenci v večini primerov šoloobvezni otroci, ki so v družini že več let in da so bila rejniška razmerja pri večini rejnic, starih nad 55 let, sklenjena ob njihovi primerni starosti. Rejniki so v večini primerov nekoliko starejši od svojih življenjskih družic. Večina rejniških družin ima tudi lastne otroke, kar ugodno vpliva na razvoj rejencev, saj je bivanje med vrstniki za odraščajočega otroka zelo pomemben faktor za normalen razvoj. Iz zbranih podatkov je razvidno, da ima 67 rejniških družin skupaj 177 lastnih otrok, od tega je že preskrbljenih 130, 47 otrok je še mladoletnih in le 10 rejniških družin je brez lastnih otrok.

4.4. Šolska izobrazba rejnikov

Po zbranih podatkih je razvidno, da je šolska izobrazba rejnic in rejnikov v primerjavi s starši rejencev ugodnejša. Od vseh 77 rejnic jih je 69 končalo osnovno šolo, 5 rejnic je končalo poklicno šolo, 3 rejnice so končale srednjo šolo. Od 60 rejnikov jih je 21 končalo osnovno šolo, 37 rejnikov je končalo poklicno šolo in 2 rejnika sta končala srednjo šolo.

4.5. Ekonomske razmere rejniških družin

Rejniške družine pridobivajo svoje dohodke iz različnih virov. Od 77 rejniških družin jih ima največ in sicer 27 redne dohodke iz zaposlitve (rejniki ali rejnice), 25 družin ima redne dohodke le iz kmetijstva, 9 družin prejema pokojnino ali invalidnino; 16 družin ima več vrst dohodkov: redne dohodke iz zaposlitve, iz kmetijstva in pokojnine. Navedeni podatki so v skladu s podatki o bivališču rejniških družin, iz katerih je razvidno, da živi na mestnem in obmestnem območju 30 družin. Te imajo v glavnem dohodke iz zaposlitve ali od pokojnine oz. invalidnine. Ostalih 47 rejniških družin, ki prebivajo na izvenmestnem območju ali v drugih občinah, ima dohodke iz kmetijstva, delno pa tudi iz redne zaposlitve, pokojnine ali invalidnine.

4.6. Stanovanjske razmere rejniških družin

Stanovanjske razmere rejniške družine so v primerjavi z matično družino mnogo bolj

primerne in vzpodbudne za otrokov psihofizični razvoj, saj je otrok premeščen iz največkrat neprimerne in tudi nehigienskega okolja v zdravo in urejeno okolje, ki je pomemben pogoj pri normalnem razvoju otroka.

Po zbranih podatkih ima 65 rejniških družin lastno hišo, 12 rejniških družin ima lastno stanovanje v bloku ali starejši hiši. Od tega ima 68 rejniških družin tro ali večsobno stanovanje, 8 rejniških družin ima dvosobno stanovanje in le ena rejniška družina ima samo enosobno stanovanje.

Rejenci imajo v rejniških družinah v vseh primerih urejeno lastno ležišče, v 13 primerih imajo rejenci tudi svojo sobo. Ugotovljeno je, da ima 50 rejniških družin kopalnice, kar vsekakor ugodno vpliva, da se rejenci navadijo na higieni in zdrav način življenja.

4.7. Število rejencev v družinah

Rejniške družine se v glavnem odločajo za sprejem enega rejenca, zato imamo tudi največ družin z enim rejencem, to je 64 rejniških družin ali 85,58 %, 6 rejniških družin ima po dva, 2 po tri rejence in 1 rejniška družina ima 4 ali več rejencev.

V rejniških družinah z dvema ali več rejenci so v glavnem otroci iz iste matične družine, saj si socialna služba prizadeva, da ostanejo ti skupaj, če je le to mogoče. Zato poskrbimo še posebej takrat, kadar so bratci in sestre med seboj čustveno navezani.

V primeru, da ne dobimo rejniške družine za več otrok iz iste matične družine, si pomagamo tako, da jih namestimo v družine, ki so v neposredni bližini ali vsaj krajevno ne preveč oddaljene. Na ta način imajo otroci možnost medsebojnega obiskovanja, utrjujejo se čustvene vezi in preprečuje odtujitev bratov in sestic.

5.1. Starost otrok ob oddaji v rejništvo

Uvodoma smo že povedali, da ugotovimo potrebo po oddaji v rejništvo pri otrocih po daljši strokovni obravnavi po poskusu saniranja razmer. Če pa so otroci zelo ogroženi ali potrebni posebnega usposabljanja, pa odločijo organi občinske skupnosti socialnega skrbstva takoj po ugotovitvi stanja oz. potrebe pri posameznem otroku na osnovi mnenja pristojne krajevne skupnosti, šole in sinteze ugotovitev strokovne socialne službe.

Iz razpredelnic je razvidno, koliko so bili stari otroci ob vključitvi v rejniške družine:

<u>Starost</u>	
1 - 6 let	55
7 - 10 let	25
11 - 14 let	10
15 - 18 let	4
Skupaj	<hr/> 94

Povzemamo, da je bilo kar 55 ali 58,5 % otrok nameščenih v rejniške družine že v predšolski dobi oz. pred všolanjem. Ti otroci so imeli slabe družinske oz. življenjske pogoje in so se precej uspeli vživeti v rejniško družino in se ji prilagoditi že pred vstopom v šolo. Nadaljnji podatek, da je bilo 35 otrok ali 35,2 % vključenih v rejništvo, ko so bili že šoloobvezni in stari do 14 let, je manj ugoden. Otroci teže nadoknadijo zamujeno, če so že v višjih razredih

osnovne šole in vzgojno delo rejniške družine je v teh primerih precej zahtevnejše in manj uspešno.

V 4 primerih rejencev starih od 15-18 let pa gre za otroke, kjer je bila premestitev v rejništvo potrebna predvsem zaradi usposabljanja in rehabilitacije po končani šoli.

5.2. Čas bivanja rejencev v rejniških družinah

Starost rejencev ob vključitvi v rejništvo	Skupaj	Čas bivanja v rejn. družinah			
		do 1 leta	2-5 let	6 - 10 let	11 - 15 let
od 4 - 6 let	13	4	9	-	-
od 7 - 14 let	60	3	24	28	5
od 15 - 18 let	21	4	4	5	8
	94	11	37	33	13

Iz tabele je razvidno, da je 46 otrok že nad 6 let v rejniških družinah, od teh jih je 13 v reji že nad 11 let.

Ta podatek dokazuje, da so bile rejniške družine primerno izbrane in da so se rejenci zadovoljivo vključili ter se tudi čustveno navezali na družine. Hkrati pa potrjuje tudi, da so njih lastne družine ostale neurejene, ker jih v tej dobi ni uspelo sanirati.

5.3. Premestitev rejencev

Pri prvi vključitvi rejencev v nadomestne družine se kolikor mogoče strokovno ugotovi, kakšna in katera rejniška družina bo otroku z oz. na njegov razvoj in stopnjo prizadetosti ter potrebno usposabljanje ustrezala. Premestitev rejencev naj bi zato ne bilo, saj prizadene menjava okolja rejenca čustveno in ga iztiri, prizadene pa tudi rejnike. Vendar se mora organ občinske skupnosti socialnega skrbstva in strokovna služba za premestitev odločiti vselej, kadar povzroča rejencem nenehne težave in se osebno in vedenjsko družini ne prilagodi. Premestive pa so tudi v korist rejenca, če je izbrana družina bila za otroka le neprimerna, kar ni mogoče vedno vnaprej predvideti.

Iz zbranih podatkov 94. obravnavanih otrok je razvidno, da je 70 rejencev ali 74,5 % nameščenih v rejniške družine prvič ter da so do namestitve v rejo bivali pri starših ali v domu.

17 rejencev ali 18,1 % je rejniško družino menjalo zaradi usposabljanja ali neprilagojenosti rejenca. Le 7 rejencev ali 7,4 % je menjalo rejniško družino zaradi neprimernosti rejniške družine. Podatki potrjujejo, da je neuspešnih namestitev v tuje družine vedno manj, kar dokazuje prizadevanje občinske skupnosti socialnega skrbstva in strokovne službe, da pred oddajo otroka strokovno obdela in družino čimbolj preuči glede primernosti za sprejem posameznega otroka. Razumljivo pa je, da je zaradi naštetih prizadetosti in pogoste osebne in vedenjske motenosti otrok, ki so nameščeni v tuje družine včasih reja manj uspešna, četudi rejniške družine izpolnjujejo iskane pogoje za oskrbo, vzgojo in čustveno zadovoljitev tujih otrok.

5.4. Šolanje in učni uspeh rejencev

Pri otrocih, ki jih vključimo v rejniške družine, spremljamo redno učni uspeh in pričakujemo, da se bo ta izboljšal v urejenem okolju. Rejnice se zelo trudijo pri domačem učenju in z zaupanimi jim otroci in imajo veliko potrpljenja z njimi. Gojijo tudi stalne stike z razredniki in delajo z otroci po njihovih napotkih.

Rejenci potrebujejo navadno daljši čas, da premostijo prilagoditvene težave v družinskem in šolskem okolju in njihov uspeh se temu primerno običajno izboljšuje.

Od skupine pretežno duševno prizadetih 94 rejencev je imelo 11 rejencev ali 18 % do zaključka minulega šolskega leta nezadostni učni uspeh, 17 ali 27 % zadostnega in 33 ali 54 % dobrega in prav dobrega. Ob letošnjem polletju pa je imelo nezadosten uspeh še 9 ali 14,8 %, rejencev, zadostnega 12 ali 19,7 % rejencev, dobrega 26 ali 42,6 % in prav dobrega 11 ali 18 % rejencev. 3 ali 4,9 % so dosegli celo odličen uspeh.

5.5. Vedenje in počutje rejencev

Pri mnogih obravnavanih otrocih iz te skupine smo ob oddaji v rejništvo ugotovili poleg primarnih motenj še vedenjske, ki so se pojavile kot posledica materialne ogroženosti, neprimerne vzgoje in nezadostne čustvene zadovoljenosti v družinskem okolju. Najpogostejše oblike vedenjskih motenj pri naših anketirancih se izražajo s tem, da so zavrti, plašni, vase zaprti, preobčutljivi, raztreseni, nesamostojni, agresivni in podobno.

Pri oddaji je bilo pri 81 ali 86,10 % rejencih opaziti naštete motnje. Sedaj so se že vedenjske motnje izboljšale pri 61 rejencih. 13 otrok pa je bilo ob oddaji v rejništvo prilagodljivih in sproščenih, in taki so tudi ostali.

Vsi rejenci povedo v neposrednih kontaktih, da se v rejniških družinah tudi dobro počutijo, kar potrjuje, da so se dejansko vključili v nadomestne družine ter da so jih te tudi čustveno sprejele.

5.6. Stiki rejencev s starši

Ko nameščamo otroke v rejniške družine, želimo to praviloma opraviti s sodelovanjem staršev, ki bi naj otroke tudi redno obiskovali v rejniških družinah. Iz že posredovanih podatkov pa je razvidno, da oddajamo otroke v rejo zaradi težje asocialnosti staršev, ter da so nekateri starši do otrok povsem brezbrizni in neznanega bivališča, v manjšem številu pa tudi teže duševno prizadeti. Zato presodita svet za varstvo družine in strokovna služba, če so stiki staršev z otroki primerni in tudi ne obremenjujoči za rejniško družino in kako pogosti naj bodo. V primeru, da pričakujemo pri otrocih ugoden vpliv z obiski staršev, pomagamo te stike gojiti in usmerjati.

V tej skupini rejencev nima stikov s starši kar 53 ali 56,4 % otrok, ostalih 41 ali 43,6 % pa ima redne ali občasne stike. Iz podatkov o dolžini bivanja otrok v rejniških družinah pa tudi ugotovimo, da so starši dejansko prepustili otroke rejniškim družinam, ker so sami manj urejene oz. prizadete osebnosti in niso sposobni ali ne morejo skrbeti niti zase niti za lastne otroke. Svoje odgovornosti se ne zavedajo in je težko s socialnim delom doseči kakršnekoli spremembe v njihovih odnosih in pojmovanju dolžnosti. Seveda pa veljajo druge ugotovitve za družine otrok, ki so zaradi posebnega usposabljanja v rejništvu.

6. Povzetek ugotovitev in zaključki

Iz zbranih podatkov na osnovi obdelave 94 primerov duševno in telesno prizadetih

rejencev je možno zaključiti:

- da je rejništvo ustrezna oblika družbenega varstva tudi za duševno in kombinirano motene otroke, če so vzporedno vključeni v za njih primerne oblike usposabljanja;
- da je potrebno izbor rejniške družine temeljito pripraviti na osnovi strokovne dokumentacije o otrocih in dobrega poznavanja rejniških družin;
- da naj bodo rejniške družine po obliki predvsem popolne družine, ki imajo tudi lastne otroke, ki jih uspešno vzgajajo;
- da je potrebno odtegniti otroke kvarnim vplivom lastnih družin takoj, ko se ugotovi, da le teh ni mogoče s socialnim delom in materialnimi ukrepi usposobiti za opravljanje roditeljske funkcije; posebno važno je za razvojno motene otroke, da so že v predšolski dobi nameščeni v nadomestno družinsko okolje, ker se bolje in hitreje prilagodijo in čustveno navežejo, pridobijo občutek varnosti in pripadnosti, kar je zelo pomembno za otrokov zdrav razvoj;
- da ne kaže rejencev brez resnično utemeljenih razlogov premeščati, ker je še toliko bolj važno za prizadete otroke, da se zakoreninijo v nadomestni družini;
- rejnike je potrebno kontinuirano usmerjati in jim svetovati, posebno še ob razvojnih in vzgojnih težavah z rejenci; v to pomoč se naj vključujejo patronažne sestre, zdravniki, vzgojiteljice in učitelji ter socialni delavci. Te rejniške družine morajo socialni delavci pogosteje obiskovati ter jih vzpodbujati pri njih odgovornem in humanem delu;
- rejnike je potrebno stimulirati s primerno rejnino, pri določanju njene višine pa je potrebno upoštevati starost otroka, zdravstveno stanje, obliko in stopnjo njegove prizadetosti, vrsto usposabljanja in s tem povezane obremenitve oz. izdatkov, pa tudi kraj bivanja rejniške družine; rejence je potrebno tudi zdravstveno zavarovati, v kolikor niso pri starših;
- da je potrebno priznati status poklicnih rejnikov vsem, ki izpolnjujejo pogoje, ker ji bo lažje pridobivati v urbanih centrih, kamor je predvsem potrebno namestiti duševno in telesno prizadete otroke;
- da je načrtno in stalno usposabljanje staršev še premalo organizirano vsaj za take starše, ki jih bi bilo potrebno kultivirati, jim privzgojiti odgovoren odnos do svojih otrok ter jim pomagati zagotoviti vsaj minimalne življenjske pogoje za družino.

REJNIŠTVO SLUŠNO PRIZADETIH OTROK

V Mariboru smo prvi v Sloveniji pričeli nameščati slušno prizadete otroke v rejniške družine. Začetki segajo v leto 1962, ko je Zdravstveni dom Maribor ustanovil Center za korekcijo sluha in govora, v okviru tega centra pa čez dobro leto še osnovno šolo za slušno prizadete otroke. Prvega otroka smo namestili v rejniško družino v šolskem letu 1963/64.

Center za korekcijo sluha in govora je tedaj uvajal nov (verbotonalni) način usposabljanja slušno prizadetih. Kompleksnejši principi rehabilitacije govora in sluha pa zahtevajo, da je slušno prizadeti otrok vključen v proces usposabljanja v čim bolj rani dobi ter da živi v čim bolj naravnem in polnočutnem okolju, ki ga neprestano vzpodbuja h govornemu izražanju in vključuje v vsestranske oblike socializacije. Zato smo že od ustanovitve dalje zagovarjali rejništvo in ne zavodskega varstva. Rejniška družina nam je po obliki in vsebini nadomeščala družinsko vzgojo, saj je iz mentalno higienskih in pedagoških vidikov najprimernejša oblika varstva za slušno prizadete otroke, ki se morajo že v 3. letu starosti ločiti od svoje družine zaradi vključitve v proces usposabljanja.

Rejništvo nam po nekajletnih izkušnjah predstavlja na področju rehabilitacije slušno prizadetih, tako v Mariboru kot v sorodni ustanovi v Ljubljani, institucijo, ki ima visoko vrednost, če načrtno in strokovno organiziramo mrežo rejniških družin ter uvedemo dosledno evidenco, svetovanje in spremljanje rejniških družin. Pri izbiri rejniške družine in pri oddaji otroka v rejo, je potrebno upoštevati vse strokovno utemeljene kriterije. Rejnice vodimo in aktiviramo, da sodelujejo pri usposabljanju svojega rejenca ter jim nudimo strokovno pomoč z različnimi oblikami strokovnega usposabljanja.

Rejništvo je zato nujni sestavni del kompleksne rehabilitacije slušno prizadetih. To dejavnost pogojuje predvsem organiziran pristop z ustrežno metodologijo, kar je posebna skrb socialnega delavca v šoli.

ŠTEVILO REJENCEV IN PODATKI O REJNIŠKIH DRUŽINAH NAM POTRJUJEJO GORNJO TRDITEV

V rejniške družine, ki jih predhodno skrbno izberemo in pripravimo za sprejem rejencev, nameščamo predvsem oddaljene otroke, ki med usposabljanjem ne morejo ostati doma, ker njihovi starši ne živijo v kraju šolanja. Otroci so iz osemnajstih občin, predvsem iz severovzhodne Slovenije in bivajo v rejniških družinah samo v času usposabljanja; vse proste dneve (sobote, nedelje, praznike in počitnice) preživljajo pri svojih starših, da ne pride do čustvene odtujitve družine in otroka; o obiskih pri starših vodimo dosledno evidenco.

Ker je normalno družinsko okolje za slehernega otroka nenadomestljivo, narašča število slušno prizadetih otrok v rejništvu iz leta v leto tudi v sorodni organizaciji za usposabljanje v Ljubljani, kjer imajo ob šoli organizirano domsko varstvo. In čeprav so začeli z rejništvom dve leti kasneje, jih je to dejstvo prisililo, da so nas z rejništvom dohiteli oziroma nas dohitevajo, kar potrjuje spodnja tabela:

Šolsko leto	Število otrok v rejniških družinah	
	v Mariboru	v Ljubljani
1963/64	2	-
1964/65	17	-
1965/66	21	3
1966/67	24	7
1967/68	26	23
1968/69	29	39
1969/70	50	50
1970/71	60	54
1971/72	70	67
1972/73	69	73
1973/74	78	73
1974/75	83	76
1975/76	89	83
1976/77	85	82

Rejniške družine izbiramo tako, da ostanejo otroci v rejništvu praviloma daljšo dobo. Začasnih rejništev (eno, dve ali največ tri leta) imamo razmeroma malo. Le v primerih, ko gre za lažje slušno ali govorno motenega otroka imamo krajša rejništva. Tak otrok se po odpravi govorne motnje vrne domov, rejništvo pa mu preneha. Največ ukinjenih rejništev imamo v zadnjem letu, ker so otroci končali z usposabljanjem.

Koliko je v šolskem letu novih namestitev, prenehanj rejništva in premestitev, nam pokaže naslednja tabela:

Šolsko leto	Število novo oddanih	Število premestitev	Število ukinjenih
1965/66	3	3	-
1966/67	6	2	3
1967/68	8	2	6
1968/69	10	7	7
1969/70	23	3	2
1970/71	10	5	1
1971/72	12	5	-
1972/73	6	7	3
1973/74	13	4	1
1974/75	11	6	6
1975/76	10	6	15
1976/77	9	5	še ni znano

Iz podatkov je razvidno, da smo prvotno že po enem letu otroka premestili in da je upoštevajoč število rejencev, bilo preveč menjav. Pozneje, ko smo se odločili premestiti otroka, smo zamenjali rejniško družino po treh ali šele petih letih, razen v izjemnih primerih, če je rejnica zbolela, da nikakor ni mogla več otroka obdržati, smo bili prisiljeni tak ukrep izvesti prej.

Ob izpopolnjevanju metod dela z rejniškimi družinami, smo spoznali, da je potrebno

strokovni izbiri rejniške družine in strokovni ter primerni pripravi na sprejem rejenca posvečati večjo pozornost. Mlajši je otrok, tem več je potrebno pred premestitvijo raznih oblik spoznavanja in prilagajanja otroka na rejnike. Čeprav že ob oddaji družino pripravimo, da bo rejnec ostal v družini ves čas usposabljanja se še vedno, čeprav že v nekoliko manjšem obsegu, srečujemo s premestitvami.

Nimamo premestitev predšolskih otrok, potreba se pokaže šele v šoli, t.j. v prvem ali drugem razredu, če družina ne zna pomagati pri učenju slušno prizadetemu otroku ali ji je to prezahtevno. Zavedamo se, da zahteva vsaka premestitev tako za otroka, kot za njegove roditelje, ponovno čustveno prilagajanje, bojimo pa se, da menjav rejniške družine ne bomo nikoli povsem odpravili.

V primerih, ko se odločimo za menjavo družine, skuša socialni delavec najti najboljšo rešitev. Otroka odda že izkušeni rejnici (zato imajo nekādere naše rejnice tudi po tri otroke), v vsakem primeru pa mora biti družina in njeno okolje ugodnejše od prve družine, da je prilagoditev otroku lažja. Ugotavljamo pa, da šolskemu otroku premestitev ni tako boleča. V večini primerov so po premestitvi za delo celo bolj motivirani.

Pobegov iz rejniških družin še nismo zasledili.

V tem letu imamo 85 rejencev. Od teh jih 60 ni menjalo rejniške družine. Vzroki za menjavo so največkrat na otrokovi strani, v njegovi kombinirani prizadetosti in moteni osebnosti (tudi mentalna). Vzgoja kombinirano prizadetega pa zahteva od rejnice ob težki slušni prizadetosti večji napor, ki ga skozi nekajletno usposabljanje ne zmore vsaka, se utruji, in če kljub prizadevanju in posredovanju ni pričakovati uspeha, je za otroka bolje, da menja družino. V skoraj polovici primerov ugotavljamo, da so rejnice sposobne oskrbovati in učiti predšolskega otroka, šolskega pa več ne zmorejo, še posebno, če je uspeh rejenca v šoli komaj opazen, kar ni tako redko. Imamo pa tudi družine, ki obdržijo otroka v oskrbi nad 10 let, do konca poklicnega usposabljanja, kar nam dokazuje, da je čustvena navezanost trdna in obojestranska in da je postala rejniška družina otroku pravi nadomestni dom.

Zadnja leta imamo povprečno po 50 rejniških družin, od teh jih je okrog 30 že stalnih. Sleherno leto zaradi starosti ali bolezni odpade nekaj rejnic, toliko pa jih tudi pridobimo na novo. V praksi ugotavljamo, da pri družinah, ki se odločijo za sprejem otroka, ekonomski motiv ni primaren ali vsaj ni na prvem mestu, čeprav ne zanikamo, da ob ponudbi rejenca ni bil prisoten, kar pa nas ne moti.

Socialna struktura sedanjih rejniških družin je zadovoljiva. Popolnih družin je 44 (88 %), razvezanih nimamo, vdov je 6. Truditi se moramo najti čimveč popolnih družin, ker le popolna družina pomeni okolje, kjer lahko otrok pozitivno razvija svojo osebnost, še posebej slušno prizadeti otrok, ki svojo okolico doživlja predvsem vizualno. Vse rejnice, razen dveh, imajo tudi lastne otroke. Preskrbljene otroke ima 20 rejnic, 14 rejnic ima preskrbljene in nepreskrbljene; 14 rejnic pa ima samo nepreskrbljene otroke. Lastno stanovanjsko hišo ima 19 rejnic. Trisobno stanovanje ima 10 rejnic, dvosobno stanovanje 17, enosobno - večje pa imajo 4 rejnice. Telefon ima 10 rejniških družin, osebni avtomobil pa 24 družin. Izobrazbena struktura je nekoliko slabša le pri 8 rejnicah, ker imajo nepopolno osnovno šolo, 24 rejnic ima popolno osnovno šolo, 18 rejnic pa popolno oziroma nepopolno srednjo šolo.

Pomemben faktor je starost rejnic. Pri naših rejnicah se najbolje obnesejo rejnice v starosti od 40 do 55 let. Mlajše imajo premalo izkušenj in so zraven tega še prezaposlene s svojimi otroki. Imamo 10 rejnic starih od 31 do 40 let, 17 rejnic je starih od 41 do 50 let, 16 pa od 51 do 60, 7 rejnic pa je starih nad 60 let. V

zadnji skupini so rejnice, ki imajo v oskrbi rejenca že nad 7 ali 9 let in so bile ob sprejemu otroka seveda mlajše. Starosti rejnikov ne navajamo posebej, je pa razumljivo nekoliko višja.

OSNOVNE ZNAČILNOSTI, KI POGOJUJEJO USPEH REJNISTVA SLUŠNO PRIZADETIH OTROK

Že uvodoma smo poudarili, da je za slušno prizadetega otroka bistvenega pomena družina in individualno delo z otrokom. Z rejništvom zagotavljamo tej kategoriji otrok obenem družbeno organizirano varstvo, vzgojo in usposabljanje. Ožji smoter varstva v rejniški družini pa je zagotoviti optimalne pogoje za vsestranski emocionalni, socialni, intelektualni in moralni razvoj slušno prizadetega, kar vključuje ustrezno ravnanje, možnost za razvoj govora in učenja ter pravilno prehrano in počitek. V rejniški družini ima otrok poleg kvalitet, ki jih vsebuje intimnejše okolje z vsemi družinskimi atributi, realne možnosti se postopoma prilagajati in vključiti v širše okolje.

Oddaja otroka v rejništvo in sprejem na usposabljanje samo po sebi ne odpravi otrokove motnje, zato že pred oddajo v takoimenovani stopnji predpriprav in priprav opravimo naslednje:

- otroka najprej dobro spoznamo;
- okvirno ugotovimo, koliko časa bo trajalo usposabljanje;
- pripravimo starše za sodelovanje in na oddajo otroka v rejniško družino;
- skrbno izberemo rejniško družino in jo strokovno pripravimo za sprejem otroka;
- rejnike usposabljammo za sprejem slušno prizadetega otroka;
- pripravljamo otroka na premestitev.

Pripravljalno delo poteka načrtno in sistematično, tudi šest in več mesecev, odvisno od teže prizadetosti, socializiranosti in starosti otroka. Pri starših si najprej prizadevamo doseči zlasti njihovo zaupanje, kar je porok za aktivno sodelovanje, ves čas otrokovega usposabljanja.

Izbira in strokovna priprava rejniške družine je najpomembnejša naloga že pred oddajo otroka v rejo. Izbrati pravo družino za določenega otroka je naloga, ki ne sme biti odvisna le od "srečne roke", temveč mora temeljiti na izredno dobrem poznavanju družine in otroka. Že pred namestitvijo otroka računamo na razne pomanjkljivosti in jih odpravljamo še pred nastopom, z vso natančnostjo in strokovno poglobljenostjo.

Družino, ki jo predvidimo za sprejem otroka (za njo zvemo po poznanstvu, preko sedanjih rejnikov, preko staršev ali pa, če se sama prijavi) obišče socialni delavec večkrat že pred otrokovo namestitvijo. Pri tem ugotavlja njene ekonomske in stanovanjske pogoje, njeno družbeno, kulturno in socialno razgledanost. Zlasti pa ga zanimajo družinska atmosfera, čustvene vezi med člani družine, vzgojne sposobnosti bodočih rejnikov in njihove moralne kvalitete.

Važno je, da so rejnica in družina kot celota pripravljene sprejeti slušno prizadetega otroka in da mu je pripravljena nuditi najboljše pogoje za čim hitrejšo adaptacijo. Socialni delavec je vedno, kadar premešča ali namešča otroke v rejniške

družine, pred zelo zahtevno strokovno in družbeno odgovorno nalogo. Za vsakega otroka mora poiskati družino, ki bo glede na njegove osebnostne lastnosti in značilnosti matične družine najbolj ustrezala.

Nameščanje slušno prizadetih otrok v rejniške družine ima nekaj značilnosti, ki se ne pojavljajo pri rejništvu drugih otrok in sicer:

- otrokova slušna prizadetost zahteva od okolja posebno pozornost in potrpežljivost, ker ni možno govorno sporazumevanje, kar zelo otežkoča delo;
- šolanje slušno prizadetih zahteva posebne postopke pri učenju, prav tako vzgoja in učenje doma;
- vsakodnevno spremljanje otrok v šolo in nazaj, kar vzame rejnikom veliko časa;
- otrokovi starši imajo do rejniških družin pogosto posebne zahteve, saj tudi oni sodelujejo pri izbiri družine;
- rejniki sodelujejo v strokovnem teamu kot laični člani, kar jim nalaga posebno odgovornost za uspeh rejenca;
- od rejniške družine se zahteva organizirana in vodena vzgoja rejenca, zato pa se morajo rejniki izpopolnjevati in stalno usposabljati, se prilagajati specifičnostim otroka, morajo znati sodelovati, navezovati kontakte in imeti sposobnost gojiti dobre medsebojne odnose na relaciji rejenc, starši in člani strokovnega teama.

Že ob preverjanju pogojev seznanjamo rejniško družino z njenimi nalogami in jo pripravljamo za nadaljnje usposabljanje. Prav tako kot staršem pokažemo tudi rejnikom način dela s prizadetim otrokom v šoli, jih seznanimo s strokovnimi delavci in pokažemo uspehe otrok, po izboru družine seznanimo rejniško družino s starši in prizadetim otrokom. Rejnike seznanimo tudi z izvidom o razvrstitvi, z mnenjem psihologa, s prognozo rehabilitacije ter z vsemi bistvenimi podatki in značilnostmi otroka in njegove družine.

Vzporedno s pripravami staršev in s pripravami rejniške družine opravljamo skupaj s starši tudi pripravo otroka na premostitev, če je pri malem, gluhem otroku le mogoča. Skupaj pripravimo načrt za razne oblike navezovanja otroka na rejnice. S tem, ko otrok spozna svoj nadomestni dom še pred odhodom od doma, spozna rejnike kot znance staršev, in če med tem spozna, da ga imajo poleg staršev tudi drugi radi, potem prehod iz lastne v rejniško družino ni tako boleč. In če družinsko vzdušje, ki obstaja v rejniški družini otroka prevzame, potem predstavlja normalno nadaljevanje vzgoje, ki je bil otrok deležen doma, posebno še, če so stiki med rejniško in matično družino stalni. Želimo, da se otrok ne počuti odtrganega od lastne družine. Pri rejniku živi nekako tako kot na daljšem obisku v času pouka, ker pač v kraju, kjer je doma, ni šole, ki bi mu omogočila takšno učenje.

Po vključitvi prizadetega otroka v rejništvo je nadaljnje delo z rejniško družino logično nadaljevanje dela v pripravah. Če smo v prvi fazi rejnike pripravljali na sprejem, jih sedaj strokovno pripravljamo za delo z otroki. Nenehno usposabljanje rejnic poteka načrtno in sistematično ves čas, ko je otrok na rehabilitaciji in dokler je pri njih.

Strokovno usposabljanje rejnic je individualno in skupinsko. Okvirni program usposabljanja sestavimo na začetku šolskega leta in ga pozneje dopolnjujemo ter po potrebi spreminjamo. Na seminarjih za rejnice in skupnih sestankih predavajo člani

strokovnega teama o vzgoji, negi, boleznih in problemih slušno prizadetih, o emocionalnem razvoju otroka, o vzgojnih sredstvih in podobno. Skupno obravnavamo tudi probleme, ki se pojavijo pri večini rejnikov oziroma rejnic.

Rejnice so posamično pogosto na razgovorih pri socialnem delavcu, psihologu, defektologu ali zdravniku. Spremljajo tudi delo rejenca v skupini, poslušajo in prisostvujejo pri terapiji, izmenjujejo mnenja s strokovnimi delavci in se s tem tudi usposabljaajo za pravilen pristop k otroku, ko mu doma pomagajo pri učenju in razvoju govora.

Naša dolžnost je rejnice voditi, spremljati njihovo delo in jih nadzorovati. Upoštevamo tudi njihove pripombe in predloge.

Socialni delavec tudi skrbi za uresničevanje njihovih koristnih pobud.

Zaradi vsega navedenega smo več besed namenili izbiri in pripravi rejniške družine ter nakazali elemente strokovnega usposabljanja rejnic, čeprav še zdaleč nismo povedali vsega. Upoštevajoč te okoliščine bi radi dosegli, da se slušno prizadeti razvijajo v enakopravne, koristne in srečne člane naše samoupravne socialistične družbe.

V prejšnjem poglavju smo spoznali, da še prihaja do menjav rejniških družin, kar pomeni, da še nismo opravili vsega in da je tudi družin, ki bi imele vse kvalitete za sprejem tujega otroka, posebno prizadetega izredno malo. Zato bomo morali poiskati način, kako v bodoče reševati to problematiko, z vidika financiranja, družbeno političnega vrednotenja in dogovarjanja med samoupravnimi interesnimi skupnostmi. Čimprej pa moramo doseči, da bo rejništvo tudi kot poklicna dejavnost v praksi zaživelo.

MATI Z OTROKOM V REJNIŠKI DRUŽINI

V jeseni leta 1965 je Center za socialno delo občine Ljubljana-Center izdelal program varčevanja, s katerim se je vključeval v gospodarsko reformo. Med drugimi ukrepi smo se tedaj odločili, da mater z otroki po porodu ne bomo več nameščali v Dečji dom, če ne bo to zahtevala zdravstvena indikacija otroka. Pri iskanju druge, cenajše in primerne oblike zaščite matere z otrokom, smo izhajali iz več izhodišč. Usmeritev smo iskali v primerjavi z materjo, ki se po porodu vrne na svoj dom in takoj prevzame sama vso skrb za otroka, kaj kmalu pa tudi za ostale družinske člane in za gospodinjstvo.

Spoznali smo, da bi bila namestitev matere z otrokom za čas porodniškega dopusta v posebno rejniško družino najprimernejša. Takšna oblika namestitve je najbolj podobna stanju in odnosu, ki nastane, če se mlada mati z otrokom vrne k svojim staršem.

Naš cilj je bil, da se vzpostavi med otrokom in materjo čim globlja čustvena vez.

Vzpostavitev ugodnega čustvenega odnosa med materjo in otrokom, je eden izmed bistvenih pogojev zdravega razvoja otroka. Odsotnost matere povzroča velik primanjkljaj predvsem v obdobju novorojenčka in dojenčka. Posledice se lahko kažejo tako na področju fiziološkega zorenja in rasti, kot v emocionalnem, mentalnem in socialnem razvoju otroka. Pomanjkanje ali odsotnost čustvenega stika z materjo, lahko pripelje do zastoja v čustvenem razvoju otroka, ki ima v skrajnih primerih za posledico tudi posebno obliko nezadostne duševne razvitosti.

Otrok mnogo prej, preden more razumeti, kaj se dogaja z njim, s pomočjo posebnega čustvenega stika - empatije s tistimi, ki skrbe zanj, močno čustveno doživlja svojo okolico. Dojenček se v prvih šestih mesecih ne zaveda vsebine dogajanja, ampak doživlja čustveno vrednost življenja prek čustvenih doživetij in vzpostavlja svoj odnos do okolice. Ta način otrokovega čustvenega stika in občevanja s pomembno odraslo osebo (z materjo, negovalko itd.) je biološko pogojen in je izredno pomemben za otrokov razvoj predvsem v prvem, pa tudi v drugem letu življenjske starosti. Mati s svojo čustveno udeleženoostjo otroka pomirja in močno zadovoljuje ob vsakdanjem dojenju, kopanju, oblačenju in podobnem ukvarjanju z njim. Prav to pa ustvarja simbiozo med materjo in otrokom, ki je bistvenega pomena tudi za njo samo.

Mati naj doživi materinstvo kot nekaj lepega, svetlega, nekaj, kar naj jo obogati, kar naj ji da moči, da se spoprime z vsemi življenjskimi težavami. Ob rejnici naj se pa nauči nege in vzgoje otroka, rejnica naj ji kot mati svoji hčerki posreduje svoje izkušnje in svoje znanje.

Ko smo se odločali za to obliko rejništva, smo postavili nekatere pogoje, ki jih mora izpolnjevati takšna rejniška družina. Zaželjeno je, da je gospodinja - rejnica tudi sama mati. Družina mora imeti primeren stanovanjski standard, kajti mati z otrokom naj ima svojo sobo. Stanovanje mora biti ogrevano. Rejniška družina mora dosegati določen higienski, civilizacijski in kulturni nivo, kajti že samo okolje mora vzgojno vplivati na mlado mamo. Med družinskimi člani v rejniški družini mora

vladati harmonija. Družina mora biti odprta in sposobna hitrega navezovanja stikov z drugimi ljudmi. Pogledi rejnice na nego in vzgojo otroka morajo biti sodobni. Za te vrste rejniško družino ni nujno, da je v bližini mesta, lahko je tudi v bolj oddaljenem, zdravem kmečkem okolju.

Življenje mlade mamice v takšni družini naj bo kolikor je le mogoče podobno odnosu, ki nastanejo v družini, kadar se hčerka z otrokom vrne k svoji mami. To pomeni, da se ta naša mamica vključi v družinsko življenje rejnice. Za svojega otroka skrbi sama. Predvsem je pomembno, da otroka tudi doji, tako iz zdravstvenih kot tudi iz psiholoških razlogov. Ob tem ji mora biti rejnica svetovalka.

Kadar se ne ukvarja z otrokom, pomaga v gospodinjstvu in pri vzdrževanju hišnega reda. Tudi pri tem delu jo vodi rejnica. V času bivanja v rejniški družini je kot član te družine.

Po skrbnem izboru smo se odločili za 5 takšnih družin, ki odgovarjajo našim zahtevam.

V razdobju 1965 - 1976 je Center za socialno delo omogočil 28-tim materam z otroki preživeti porodniški dopust v rejniških družinah.

Starost mater v času bivanja v rejniški družini:

Skupaj	do 20 let	od 21 do 25 let	od 26 do 30 let	nad 30 let
28	2	18	3	5

Poklicna struktura mater:

gostinska delavka	8
nekvalificirana delavka	6
snažilka	5
bolniška strežnica	3
kvalificirana delavka	2
uslužbenka	1
brez zaposlitve	3
skupaj	28

Podatki nam povedo, da je bilo največ mater, ki so bile deležne te oblike družbenega varstva, starih od 21 do 25 let. Večina izmed njih je nekvalificiranih delavk in delavk v gostinstvu. Glavni razlog za namestitev v rejniško družino so bile neurejene stanovanjske razmere. Stanovale so ali v samskem domu gostinskih delavk, ali pa kot podnajemnice s tem, da stanodajalcem nudijo pomoč v gospodinjstvu. Tudi tu lastnega prostora za bivanje te matere niso imele, temveč jih je bivalo več v enem prostoru. Dve materi z otrokom sta bili nameščeni v rejniško družino, ker sta bili deložirani iz stanovanja. S posredovanjem naše službe je ena družina že dobila stanovanje preko Temeljne organizacije združenega dela, kjer je zaposlen oče, v drugem primeru pa je taka rešitev tudi predvidena.

Večini mater v času, ko so bivale v rejniški družini ni uspelo urediti pogojev, da bi se iz rejniške družine vrnile skupaj z otrokom. Že ob tako dolgi dobi bivanja v rejniški družini (čas porodniškega dopusta) tega podaljševati ni bilo mogoče, ker se je mati morala vrniti na delo.

Zato smo morali 23 otrok po poteku te dobe namestiti v druge rejniške družine.

To je tako za mater kot za otroka zelo boleče, saj na silo pretrgamo to, kar se je ustvarilo v tem obdobju skupnega življenja. Ker pa je stanovanje najpogostejši razlog za to obliko rejništva je razumljivo, da kljub našim prizadevanjem tega rešiti ne moremo. Večina teh mamic se je priselila v našo občino, 13 jih je bilo celo iz drugih republik. Ker so to večinoma mlade delavke, še ne izpolnjujejo kriterijev za pridobitev solidarnostnega stanovanja.

Ocenjujemo pa, da ima ta oblika rejništva le svojo vrednost. Poleg simbioze, ki nastane med materjo in otrokom in ugodnimi posledicami le-te, spozna takšna mati utrip prisrčnega družinskega življenja in spozna vrednote, ki jih prinašajo urejeni medosebni odnosi. Navadi pa se tudi določenega reda.

Da bi materi omogočili nadaljnje skupno življenje z otrokom, smo predlagali Mestni konferenci SZDL Ljubljana ustanovitev posebnega samskega doma, v katerem bi mati z otrokom imela po vrnitvi iz rejniške družine stanovanje in urejeno varstvo. Namestitev matere v tak dom po preteku porodniškega dopusta bi bila najustreznejša rešitev zanjo in otroka. Menimo pa, da v takem domu ne bi smela ostati dalj kot do drugega leta otrokove starosti. V tem času pa bi ji morali rešiti stanovanjski problem.

